

Πρόγραμμα Σπουδών: Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων

Διπλωματική Εργασία

**Πολιτιστική Κληρονομιά, Θεσμική Προστασία και
Ψηφιακός Πολιτισμός: Ρυθμιστικές Τάσεις στο
Πολιτιστικό Γίγνεσθαι**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Α': ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΚΑΝΤΖΙΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Β': ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΣΙΟΥΡΗΣ

ΜΕΛΟΥΡΗ ΕΛΕΝΗ

Α.Μ.: 110909

ΑΘΗΝΑ

ΙΟΥΛΙΟΣ 2018

Table of Contents

Διπλωματική Εργασία.....	1
Περίληψη.....	5
Abstract.....	6
Λέξεις Κλειδιά	6
Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 1	10
1.1 Ιστορική αναδρομή στην Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς: θεσμική και πολιτισμική διάσταση της κληρονομιάς.....	10
1.1.1 Σύμβαση της Χάγης -1954	12
1.1.2 Σύμβαση του Παρισιού - 1970.....	14
1.1.3 Η Σύμβαση της Ρώμης (1995).....	16
1.2 Διεθνές Δίκαιο : νομικές οντότητες και ισχύς των διεθνών κειμένων	17
1.3 Διεθνείς οργανισμοί	18
1.3.1 Διακυβερνητικές Οργανώσεις	19
1.3.2 Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις	20
1.4 Διεθνείς Συμβάσεις.....	22
Κεφάλαιο 2	24
2.1 Ψηφιακή τεχνολογία, Πολιτιστικά αγαθά και παγκοσμιοποίηση	24
2.1.1 Η Χάρτα της UNESCO για τη Διατήρηση της Ψηφιακής Κληρονομιάς (2003)	25
2.2 Ψηφιακά πολιτιστικά αγαθά.....	25
2.2.1 Πολιτιστικά αγαθά που δημιουργούνται σε ψηφιακό περιβάλλον	26
2.2.2 Ψηφιοποιημένη μορφή των φυσικών πολιτιστικών αγαθών	26
2.2.3 Έργα σύγχρονης τέχνης	27
2.3 Ψηφιακός Επαναπατρισμός.....	27
2.4 Η ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά στο παγκόσμιο γίγνεσθαι	29
2.5 Ψηφιοποίηση πολιτιστικών αγαθών: κίνδυνοι και προκλήσεις	31
Κεφάλαιο 3	35
3.1 Πολιτιστική Πολιτική για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Εθνικό Επίπεδο	35

3.2 Πολιτιστική Πολιτική της Αιγύπτου	35
3.3 Πολιτιστική Πολιτική της Βρετανίας.....	39
3.3.1 Άσκηση εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής	39
3.3.2 Άσκηση Εσωτερικής Πολιτιστικής Πολιτικής.....	41
3.3.3 Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς	43
3.4 Πολιτιστική Πολιτική της Γαλλίας.....	44
3.5 Πολιτιστική Πολιτική της Γερμανίας.....	48
3.6 Πολιτιστική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	51
Κεφάλαιο 4	54
4.1 Ανάλυση συνόλου αιγυπτιακών αρχαιοτήτων τα οποία αποτελούν αντικείμενο διεκδίκησεων από την αιγυπτιακή κυβέρνηση.....	54
4.2 Στήλη της Ροζέτας.....	54
4.3 Αιγυπτιακές Τοιχογραφίες	57
4.4 Προτομή της Νεφερτίτης	59
4.4.1 Οι Προσπάθειες της Αιγύπτου.....	60
4.4.2 Η θέση της Γερμανίας	62
4.5 Η Ψηφιακή Τεχνολογία στην Υπηρεσία της Προστασίας της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς	64
Κεφάλαιο 5	68
Προτάσεις	68
Κεφάλαιο 6	71
Συμπεράσματα.....	71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	76

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αφορά στο ζήτημα της προστασίας της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Αρχικά επιχειρείται μια ιστορική αναδρομή σε όλα τα σημαντικά διεθνή κείμενα που έχει υιοθετήσει η διεθνής κοινότητα. Από την ιστορική αυτή αναδρομή διαφαίνεται η αλλαγή του τρόπου αντιμετώπισης των κρατών σχετικά με τα πολιτιστικά αγαθά, τα μέτρα που πρέπει να παρθούν αλλά και τις κατηγορίες όλων αυτών των αγαθών που χρειάζονται προστασία. Η ιστορική αυτή αναδρομή δεν θα ήταν εφικτή αν δεν συμπεριλάμβανε την αναφορά στους διεθνείς οργανισμούς που έχουν επιφορτιστεί με την ευθύνη να προστατεύουν την πολιτιστική κληρονομιά, αφού αυτοί αποτελούν νομικές οντότητες στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Περνώντας από τη θεωρία στην πράξη, αναλύονται τα παραδείγματα τριών ευρωπαϊκών χωρών, σε σχέση με το πως εξασκούν την πολιτιστική πολιτική τους σε διεθνές επίπεδο. Η μελέτη περίπτωσης αφορά στη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Γερμανία σε σχέση με ένα σύνολο αιγυπτιακών αρχαιοτήτων που βρίσκονται στα μουσεία τους και η Αίγυπτος διεκδικεί την επιστροφή τους. Η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η εφαρμογή υπογεγραμμένων συμφωνιών μεταξύ των κρατών δεν είναι μονοδιάστατη και δύσκολα μπορεί να απαντηθεί με σιγουριά το ποιά πλευρά έχει δίκιο κι αν δικαιούται ή όχι να έχει στην κατοχή της τα αντικείμενα αυτά. Δεδομένου ότι η δικαστική οδός δε μπορεί εύκολα να δώσει λύση σε τέτοια ζητήματα, η λύση επιζητείται μέσω της διεθνούς συνεργασίας και των δεσμών που αναπτύσσουν τα κράτη μεταξύ τους στα πλαίσια της δημιουργίας μιας παγκόσμιας κουλτούρας ειρήνης.

Abstract

This essay addresses the issue of the world's cultural heritage protection. Initially, a historical review of all the important international texts adopted by the international community where is attempted. From this historical review, it appears that the way in which states are dealing with cultural goods, the measures to be taken, and the categories of all the goods are in need of protection. This historical retrospective would not have been possible if it did not include the reference to the international organizations responsible for the protection of cultural heritage since they are legal entities in the world. Moving from theory to practice, we analyze the examples of three European countries in terms of how they practice their cultural policy at the international level. The case study includes Britain, France and Germany in relation to a set of Egyptian antiquities found in their museums and Egypt is claiming their return. The study concludes that the implementation of signed agreements between states is not one-dimensional, and it is difficult to answer with certainty which side is right and whether or not it is entitled to the possession of these objects. Given that the court proceedings cannot easily resolve such issues, the solution seems that it will be found through international co-operation and the ties developed by the states among themselves in the context of the creation of a global culture of peace.

Λέξεις Κλειδιά

- Πολιτιστική Κληρονομιά
- Ψηφιακό περιβάλλον
- Διεθνείς Συμβάσεις
- Διεθνείς Σχέσεις
- Διεθνές Δίκαιο
- Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών
- Αίγυπτος

Εισαγωγή

Το ζήτημα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός λαού αποτέλεσε πεδίο ενδιαφέροντος ήδη από το Μεσαίωνα, ειδικά στην Ευρώπη. Με το πέρασμα των χρόνων οι προσπάθειες εντατικοποιήθηκαν και έγιναν πιο συντονισμένες, διευρύνοντας τα αγαθά που περικλείονται στον όρο πολιτιστική κληρονομιά. Βασικό ρόλο σε αυτό αποτέλεσαν οι διάφοροι διεθνείς οργανισμοί, οι οποίοι δημιουργήθηκαν κυρίως στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και εξελίχθηκαν σε ισχυρό παράγοντα των διεθνών σχέσεων μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα και έπειτα η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σταδιακά μπήκε στην πολιτική ατζέντα κάθε χώρας. Αυτό που μένει είναι να αποσαφηνίσουμε τι περιλαμβάνει ο όρος προστασία.

Με τον όρο προστασία εννοούμε τα μέτρα που λαμβάνονται προκειμένου να απομακρυνθεί ένας κίνδυνος. Αναφορικά με την πολιτιστική κληρονομιά, η προστασία μπορεί να αφορά τη φθορά, την παράνομη ανασκαφική δραστηριότητα, τη λεηλασία σε καιρό πολέμου, την παράνομη εξαγωγή κ.ο.κ. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από πάσης φύσεως κινδύνους αναγνωρίζεται διεθνώς, με τα κράτη να λαμβάνουν μέτρα τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο μέσω διακρατικών συνεργασιών και συμφωνιών. Η διατήρηση όσο το δυνατόν περισσότερων πολιτιστικών προϊόντων είναι στόχος της διεθνούς κοινότητας, καθώς οι πληροφορίες και τα μηνύματα που μεταφέρουν αποτελούν κομμάτι του πνεύματος των λαών. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν αφορά συνεπώς μόνο σε αυτά τα ίδια αντικείμενα αλλά εντάσσεται στη συνέχεια της ιστορικής διαδρομής ενός λαού και της ανθρωπότητας εν γένει. Η αφαίρεση ή καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς δύναται να διακόψει τη σύνδεση ενός λαού με το παρελθόν του, καθώς μαζί με το αντικείμενα καταστρέφονται και οι ιστορικές πληροφορίες που φέρει μαζί του. Ακριβώς για αυτό το λόγο το ζήτημα της προστασίας είναι σημαντικό και πολυδιάστατο.

Η παρούσα εργασία εστιάζει περισσότερο στο ζήτημα της παράνομης εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών καθώς αποτελεί διαχρονικό πρόβλημα που απασχολεί χώρες πλούσιες σε πολιτιστικά αγαθά, οι οποίες έχουν χάσει τους πολιτιστικούς θησαυρούς τους ως αποτέλεσμα της αποικιοκρατίας και των αναταραχών στο εσωτερικό τους. Στις μέρες μας η προστασία της κληρονομιάς αφορά στη διάσωση και διατήρηση τόσο της ποσότητας όσο και της ποιότητας των πολιτιστικών αγαθών, στοχεύει στη διεύρυνση της πρόσβασης σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο

τιμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού και τέλος αποσκοπεί στο να βρίσκονται τα πολιτιστικά αγαθά εκεί όπου ανήκουν (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σ.38).

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας θα επιχειρηθεί μια ιστορική αναδρομή στις διεθνείς συμβάσεις που έχουν ως κύριο στόχο την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και εστιάζουν στη σκόπιμη αφαίρεση και παράνομη οικειοποίηση πολιτιστικών αγαθών. Σκοπός είναι να φανεί το πώς η ανθρωπότητα αντιμετώπισε το συγκεκριμένο ζήτημα, τι μέτρα υιοθέτησε και αν και κατά πόσο αυτά εφαρμόστηκαν στην πράξη.

Το δεύτερο κεφάλαιο θα εστιάσει στην ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά, η οποία παρουσιάζει ιδιαιτερότητες σε σχέση με τα φυσικά αγαθά. Γενικά το ψηφιακό περιβάλλον αποτελεί ένα πεδίο με τεράστιο εύρος εφαρμογών, το οποίο δίνει άπειρες δυνατότητες τόσο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και για τη διεθνή συνεργασία.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα αναλυθεί η πολιτιστική πολιτική της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας γενικά αλλά και ειδικά σε σχέση με τους τρόπους χειρισμού που έχει επιλέξει η κάθε χώρα για τα ζητήματα προστασίας πολιτιστικής κληρονομιάς. Εν προκειμένω η εργασία θα εστιάσει σε ένα σύνολο αιγυπτιακών αρχαιοτήτων, που αποτελείται από διάσημα αρχαιολογικά ευρήματα για τα οποία η Αίγυπτος έχει εκκινήσει διαδικασίες για την επιστροφή τους. Τα εν λόγω αντικείμενα είναι η Στήλη της Ροζέτας που βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο, η Προτομή της Νεφερτίτης που βρίσκεται στο Neues Museum στο Βερολίνο και πέντε θραύσματα τοιχογραφιών από τους βασιλικούς τάφους στο Λούξορ που βρίσκονταν στο Λούβρο μέχρι το 2009 όπου και επεστράφησαν στην Αίγυπτο. Στο ίδιο κεφάλαιο θα αναλυθεί και η πολιτιστική πολιτική που ακολουθεί η Αίγυπτος καθώς και η Ευρωπαϊκή Ένωση, αφού η ευρωπαϊκή οδηγία για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει υιοθετηθεί από τις περισσότερες χώρες που ανήκουν στην Ένωση.

Η Αίγυπτος είναι μια χώρα πλούσια σε πολιτιστικά αγαθά καθώς εκεί αναπτύχθηκε ένας από τους μεγαλύτερους και πιο σημαντικούς αρχαίους πολιτισμούς. Οι αναταραχές στο εσωτερικό της και η ξένη εισβολή και κυριαρχία είχαν ως αποτέλεσμα την κλοπή μεγάλου τμήματος της πολιτιστικής κληρονομιάς της. Από τη σταθεροποίηση της πολιτικής κατάστασης της χώρας, οι διαδικασίες για την διεκδίκηση των χαμένων θησαυρών της είναι συντονισμένες και διαρκείς με εντατικοποίηση τα τελευταία χρόνια.

Κεφάλαιο 1

1.1 Ιστορική αναδρομή στην Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Θεσμική και πολιτισμική διάσταση της κληρονομιάς

Η πορεία της ανθρωπότητας μέσα στο χρόνο παρουσιάζεται μέσα από σωρεία τεκμηρίων που αυτή έχει αφήσει πίσω της. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας ο άνθρωπος δημιουργεί έργα τα οποία αντικατοπτρίζουν το πολιτιστικό του επίπεδο σε δεδομένο τόπο και χρόνο. Ένα μέρος αυτών των τεκμηρίων διατηρούνται και περνούν στις επόμενες γενιές. Η σημασία τους είναι τεράστια καθώς μεταφέρουν πληροφορίες από το παρελθόν που είναι χρήσιμες προκειμένου να κατανοήσουμε τα γεγονότα που συνθέτουν την ιστορία μας. Τα τεκμήρια αυτά συναντώνται σε υλική και άυλη μορφή, μπορεί να έχουν χρηστική αξία ή συμβολική λειτουργία ή ακόμα και πολιτιστική αποστολή και επικοινωνούν τις αντιλήψεις, τις συνήθειες και τα επιτεύγματα του παρελθόντος. (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1998, σ.16). Όλα τα στοιχεία αυτά αποτελούν την πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου ή μιας κοινωνίας, η οποία με το πέρασμα του χρόνου εμπλουτίζεται από κάθε τι που είναι σημαντικό για αυτήν, έχει αξία και θεωρείται ότι πρέπει να μεταβιβαστεί στις επόμενες γενιές. Η πολιτιστική κληρονομιά διατηρεί ζωντανή την ιστορική μνήμη της ανθρωπότητας (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1998, σ. 16; Ξένου, 2015, σ. 33).

Παρά τις οποιεσδήποτε προσπάθειες για να διατηρηθεί αυτή η κληρονομιά και να περάσει αυτούσια στις επόμενες γενιές, ένα μεγάλο τμήμα της είναι καταδικασμένο να καταστραφεί και να εξαφανιστεί, αφήνοντας κενό, το οποίο συχνά είναι δυσαναπλήρωτο. Κάθε απώλεια τεκμηρίων αφήνει φτωχότερη την επόμενη γενιά και διακόπτει την γραμμική πορεία της ιστορίας. Οι υλικές κατασκευές κινδυνεύουν με αφανισμό από διάφορους παράγοντες. Ένας από αυτούς, ίσως ο σημαντικότερος, είναι η ανθρώπινη δραστηριότητα είτε είναι ακούσια είτε εκούσια. Ακούσια φθορά μπορεί να είναι η αρχαιολογική σκαπάνη, η οποία στην προσπάθεια ανασκαφής μπορεί να φθείρει αντικείμενα που δεν είναι αμέσως ορατά και βρίσκονται κάτω από την επιφάνεια του εδάφους (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1998, σ. 19). Από την άλλη μεριά, η καταστροφή πολιτιστικών αγαθών ειδικά σε μεγάλη έκταση μπορεί να είναι αποτέλεσμα στοχευμένης κίνησης. Η αρπαγή και η καταστροφή πολιτιστικών προϊόντων υπήρξε ανέκαθεν μια συνήθης πρακτική ειδικά σε καιρό πολέμου. Αποτελούσε, και συνεχίζει να αποτελεί, μια μορφή επιβολής των νικητών επί των χαμένων, η οποία στόχευε στην καταρράκωση του ηθικού τους ή ακόμα και στον εξαναγκασμό να εγκαταλείψουν τον τόπο τους (Ξένου, 2015, σ. 34).

Αναγνωρίζοντας την ανάγκη να προστατευτούν τα υλικά μνημεία του πολιτισμού,

κυρίως από τον ανθρώπινο παράγοντα, εισάγεται ο πρώτος νόμος σχετικά με τις αρχαιότητες του βασιλείου της Σουηδίας μόλις το 1666. Ο νόμος αυτός αποτελεί την πρώτη επίσημη προσπάθεια για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1998, σ.30 ; UNESCO,1942). Πολύ αργότερα, το 1798, ο Γκαίτε θα γράψει στο περιοδικό Προπύλαια, που εκδίδει εκείνη την περίοδο ότι *«καθετί γενικό που σκέφτεται και δημιουργεί ο άνθρωπος ανήκει στην ανθρωπότητα και οτιδήποτε η τελευταία χρησιμοποιεί από τις προσπάθειες του καθένα, φέρνει την ίδια στην ωριμότητα»*. Με αυτή τη δήλωση εμφανίζεται πρώτη φορά η ιδέα της παγκοσμιότητας της πολιτιστικής κληρονομιάς και είναι χαρακτηριστική σε μια περίοδο που εξαπλώνεται η ιδέα του ανθρωπισμού (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1998, σ. 17). Θα χρειαστεί να περάσουν πολλά χρόνια μέχρι να φτάσουμε σε πιο συντονισμένες προσπάθειες και επίσημα κείμενα που δεν αφορούν μόνο τα κράτη και τα έθνη μεμονωμένα αλλά αποτελούν διακρατικές προσπάθειες προστασίας και συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες εντείνεται κατά το 19^ο αιώνα με τα ταξίδια Ευρωπαίων περιηγητών σε χώρες όπου άκμασαν οι αρχαίοι πολιτισμοί όπως η Ελλάδα και η Αίγυπτος, αλλά και σε θρησκευτικούς τόπους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο συντελούνται οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές ζυμώσεις, προκειμένου να αναδειχθεί η πολιτιστική κληρονομιά σε μείζον θέμα και να οδηγηθούμε στις διακρατικές συμφωνίες και διεθνείς συμβάσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στην Ευρώπη η επιστροφή των αρχαιοτήτων που θεωρούνταν λεία πολέμου ξεκίνησε από το Συνέδριο της Βιέννης το 1815 ενώ στην Αμερική από τον Κώδικα Lieber, ο οποίος ρύθμιζε τη συμπεριφορά σε καιρό πολέμου. Ο Κώδικας Lieber υπήρξε ο πρόδρομος για τις Διασκέψεις της Χάγης του 1899 και 1907, που αποτελούν και τις πιο σημαντικές προσπάθειες της ανθρωπότητας για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Χαϊνόγλου, 2016, σ. 227).

Στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν η ανθρωπότητα έγινε μάρτυρας της ολοκληρωτικής καταστροφής αιώνων ιστορίας και μνημείων πολιτιστικής και καλλιτεχνικής αξίας, έγινε σαφές ότι πρέπει να παρθούν μέτρα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, κανένα από τα μέτρα αυτά δεν κατάφερε να εφαρμοστεί στην πράξη ενώ μετά τη λήξη του πολέμου το πρόβλημα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών ειδικά σε εμπόλεμες περιόδους επανήλθε στην ατζέντα της διεθνούς κοινότητας ζητώντας ακόμα πιο επιτακτικές λύσεις. Από την ανάγκη να μπει ένα

τέλος στις συνεχείς εχθροπραξίες προέκυψε η ίδρυση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών στις 24 Οκτωβρίου 1945 (Bennett και Oliver, 2006, σ. 68; Νάσκου-Περράκη, 2011, σ.221) .

Βασικοί στόχοι του οργανισμού είναι η διατήρηση της ειρήνης σε παγκόσμιο επίπεδο, η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών, η διεθνής συνεργασία σε κάθε επίπεδο και η εξασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (UNRIC). Προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς αυτούς ο ΟΗΕ περικλείει στους κόλπους του δεκάδες άλλους οργανισμούς που ασχολούνται με ένα μεγάλο φάσμα δραστηριοτήτων χωρίς αυτές να είναι αμιγώς πολιτικές (Bennett και Oliver, 2006; Νάσκου-Περράκη, 2011).

Έτσι το Νοέμβριο του ίδιου έτους, ιδρύθηκε η UNESCO, ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό. Ο ρόλος της UNESCO υπήρξε καθοριστικός προκειμένου τα κράτη με διαφορετικό πολιτιστικό υπόβαθρο να καταφέρουν να ξεπεράσουν τις διαφορές τους και να συνεργαστούν για το καλό της ανθρωπότητας.

Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών συνέβαλε τα μέγιστα σε όλες τις επόμενες προσπάθειες για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι πιο ολοκληρωμένες όμως και αποκλειστικά στοχευμένες στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, που αφορούν στην απαγόρευση της παράνομης διακίνησης και την επιστροφή των παρανόμως εξαγόμενων πολιτιστικών αγαθών, είναι η Σύμβαση της Χάγης (1954), η Σύμβαση του Παρισιού (1970) και η Σύμβαση της Ρώμης (1995).

1.1.1 Σύμβαση της Χάγης -1954

Η Σύμβαση της Χάγης υπήρξε απόρροια των Διασκέψεων της Χάγης του 1899 και 1907, οι οποίες υποδείκνυαν τη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων σε πόλεμο, και αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη και σημαντική προσπάθεια για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μέχρι εκείνη τη στιγμή. Το Α' Πρωτόκολλο της Σύμβασης απαγορεύει την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών από κατεχόμενα εδάφη και υποχρεώνει την επιστροφή τους πίσω στα κράτη από τα οποία παρανόμως έχουν απομακρυνθεί (Unesco, 1954; Βέργου, 2016, σ. 1060).

Αρχικά στη Σύμβαση διευρύνεται ο όρος του πολιτιστικού αγαθού, το οποίο τώρα διαχωρίζεται σε τρεις κατηγορίες που περιλαμβάνουν α) τα κινητά ή ακίνητα αγαθά, που παρουσιάζουν επιστημονικό, αρχαιολογικό ή ιστορικό ενδιαφέρον, β) τα κτίρια, στα οποία στεγάζονται τα κινητά πολιτιστικά αγαθά και γ) τα κέντρα, στα οποία περιέχεται σημαντικός αριθμός αγαθών που ανήκουν στις δύο παραπάνω κατηγορίες (Ξένου, 2015, σ. 32; Παιδαγωγικό

Ινστιτούτο, 1998, σ. 39-40; Unesco, 1954; Παπαδοπούλου, 2017). Παράλληλα, στη Σύμβαση αναφέρεται η ανάγκη για τη σύσταση ειδικού καταλόγου, ο οποίος θα περιλαμβάνει τα μνημεία εξαιρετικής σημασίας για την ανθρωπότητα εν γένει. Έτσι δημιουργήθηκε το Διεθνές Μητρώο Πολιτιστικών Αγαθών υπό Ειδική Προστασία. Με την υπογραφή της Σύμβασης τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να προστατεύουν τα μνημεία κατά τη διάρκεια εμπολέμων περιόδων (Unesco, 1954; Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1998, σ. 40).

Η Σύμβαση αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ειδικά στη μεταπολεμική περίοδο, όπου η διεθνής κοινότητα έγινε μάρτυρας της τεράστιας καταστροφής των πολιτιστικών της αγαθών. Ωστόσο το κείμενο παρουσιάζει ασάφειες και αδυναμίες. Στη σύμβαση αναφέρονται ως βασικοί παράγοντες κινδύνου οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, η παράνομη εξαγωγή και η σκόπιμη καταστροφή των πολιτιστικών αγαθών. Παρόλα αυτά, ενώ οι υποχρεώσεις των κρατών μελών είναι σαφείς, στο άρθρο 4, παρ. 2 αναφέρεται ότι αυτές μπορούν να παρακαμφθούν στην περίπτωση που το επιβάλλει η στρατιωτική αναγκαιότητα. Επομένως η προστασία των πολιτιστικών αγαθών δύναται να παρακαμφθεί αν και εφόσον προκύψουν επιχειρησιακά κριτήρια (Ξένου, 2015, σ. 32). Από αυτό γίνεται ξεκάθαρο ότι η ίδια η σύμβαση δεν διαθέτει δεσμευτικές αποφάσεις για τα κράτη μέλη και ουσιαστικά η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς επαφίεται στην κρίση τους. Επίσης στη Σύμβαση του 1954 δεν υπάρχει αναφορά στις κυρώσεις που θα έχει ένα κράτος μέλος στην περίπτωση μη εφαρμογής της. Παράλληλα, στο άρθρο 4 αναφέρεται ότι οι μαχόμενοι οφείλουν να σέβονται την πολιτιστική κληρονομιά χωρίς ωστόσο να γίνεται εκτεταμένη ανάλυση του τί περιλαμβάνει η λέξη σεβασμός (Ξένου, 2015, σ. 32). Σε ένα τέτοιο κείμενο οι συγκεκριμένες ασάφειες αφήνουν ένα μεγάλο περιθώριο για τη μη εφαρμογή των κανόνων, ειδικά όταν αφορούν περιπτώσεις πολεμικών συγκρούσεων όπου συμπεριλαμβάνονται και άλλοι παράγοντες όπως πολιτικοί, κοινωνικοί κλπ.

Οι ασάφειες και οι ελλείψεις του Α' Πρωτοκόλλου της Σύμβασης, φάνηκαν στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 και '90, όταν σημειώθηκαν πολεμικές συγκρούσεις σε όλο τον κόσμο. Η ανεπάρκεια του κειμένου οδήγησε στην αναθεώρησή του και έτσι υιοθετήθηκε το Β' Πρωτόκολλο το Μάρτιο του 1999 (Ανδίρα, 2015; Βέργου, 2016, σ.1061). Ειδικότερα ως προς το θέμα της στρατιωτικής αναγκαιότητας γίνεται εκτεταμένη αναφορά για το ποιες περιπτώσεις υπάγονται σε αυτήν αλλά και μέτρα πρόληψης που οφείλουν να λάβουν οι μαχόμενοι πριν καταλήξουν στη στρατιωτική επίθεση. Το Β' Πρωτόκολλο υιοθετεί πιο σαφή και σκληρή

γλώσσα σχετικά με τους όρους και ό,τι αυτοί περιλαμβάνουν, καθιστώντας το πιο αποτελεσματικό τουλάχιστον σε σχέση με τον Α' Πρωτόκολλο (Ξένου, 2015, σ.33; Βέργου, 2016, σ. 1061).

1.1.2 Σύμβαση του Παρισίου - 1970

Οι δεκαετίες του 1960 και 1970 σημαδεύτηκαν από τις αυξανόμενες κλοπές πολιτιστικών αγαθών από μουσεία, αρχαιολογικούς και ανασκαφικούς χώρους, κάτι που παρατηρήθηκε πιο έντονα σε χώρες του Νότου. Παραλήπτες των αντικειμένων αυτών συχνά παρουσιάζονταν ιδιώτες, συλλέκτες αλλά και ιδρύματα του Βορρά, στον οποίων την κατοχή βρίσκονται αντικείμενα με άγνωστη προέλευση και αδιαφανείς διαδικασίες κτήσης. Προκειμένου να ληφθούν μέτρα για την αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης η UNESCO προχώρησε το 1970 στην σύναψη της Σύμβασης για τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παρανόμου εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβιβάσεως της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών (Veres, 2012, σ. 97; Unesco.org).

Σύμφωνα με τη Σύμβαση αυτή τα πολιτιστικά αγαθά κάθε κράτους αποτελούν ένα από τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν τον πολιτισμό και την ιδιαίτερη ταυτότητά του. Τα πολιτιστικά αυτά αγαθά νοηματοδοτούνται μέσα από την κατανόηση του ευρύτερου γεωγραφικού, κοινωνικού και ιστορικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο βρίσκονται. Για το λόγο αυτό τα κράτη οφείλουν να προστατεύουν την πολιτιστική τους κληρονομιά από την κλοπή, τις παράνομες ανασκαφές και εξαγωγές. Η Σύμβαση παροτρύνει τα κράτη να προχωρήσουν στην απογραφή των πολιτιστικών τους αγαθών, να συντάξουν πιστοποιητικά εξαγωγής και να παρακολουθούν στενά το εμπόριο των αγαθών αυτών προς αποφυγή των παραβάσεων (Βέργου, 2016, σ. 1062 ; Unesco, 1970). Η Σύμβαση του Παρισίου συγκριτικά με τη Σύμβαση της Χάγης, αφορά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών εν γένει χωρίς να διαχωρίζει τις παράνομες εξαγωγές και εισαγωγές σε καιρό ειρήνης ή πολέμου. Επίσης δεν δίνει σαφή ορισμό για την πολιτιστική κληρονομιά αφήνοντας στα κράτη το δικαίωμα να αποφασίσουν τι συνθέτει τη δική τους πολιτιστική κληρονομιά (Βέργου, 2016, σ. 1062). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αναγκαιότητα της διεθνούς συνεργασίας προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της Σύμβασης καθώς ο έλεγχος των εισαγωγών και των εξαγωγών αποτελεί επιχείρηση στην οποία συμμετέχουν περισσότερα από ένα κράτη (Unesco, 1970).

Η Σύμβαση παρουσιάζει ελλείψεις που αφήνουν κενά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Αρχικά στο Προοίμιο της Σύμβασης αναφέρεται ότι τα πολιτιστικά αγαθά που θα ορίσει το κάθε κράτος μέλος ότι συνθέτουν την πολιτιστική κληρονομιά του θα πρέπει να υπάγονται σε μία από τις κατηγορίες που υποδεικνύονται. Αυτό είναι αρκετά περιοριστικό δεδομένου ότι δεν καλύπτει τα πολιτιστικά αγαθά που δεν έχουν ανασκαφεί, αποκαλυφθεί και καταγραφεί ακόμα (Veres, 2012, σ. 98; Prott, 2012, σ. 3). Επίσης η ίδια η Σύμβαση δεν απαγορεύει την εξαγωγή των πολιτιστικών αγαθών απλά απαιτεί την ύπαρξη σχετικής νομοθεσίας στο εσωτερικό των κρατών. Αν δεν υπάρχει σχετική εθνική νομοθεσία η Σύμβαση δε λειτουργεί σωστά. Το κράτος είναι επιφορτισμένο με το να βρει και να παράσχει όλα τα δυνατά μέσα για την προστασία της πολιτιστικής του κληρονομιάς. Μία ακόμα ασάφεια που παρουσιάζει η Σύμβαση αφορά στο μη καθορισμό της έννοιας «παράνομος». Η παρανομία επομένως αφήνεται να καθοριστεί από τη νομοθεσία κάθε κράτους (Βέργου, 2016, σ. 1062; Veres, 2012, σ. 98) πράγμα το οποίο σημαίνει ότι δύο οι περισσότερα κράτη που θα βρεθούν σε διαμάχη για την κυριότητα πολιτιστικών αγαθών δύναται να μην έχουν ίδια αντίληψη για την παράνομη κτήση ενός αντικειμένου. Ένα άλλο πρόβλημα που μπορεί να προκύψει από τη Σύμβαση είναι η αναφορά ότι τα πολιτιστικά αγαθά θα επιστραφούν στη χώρα εξαγωγής αν και εφόσον αυτή καταβάλει δίκαιη αποζημίωση στον αγοραστή (με τον όρο ότι αυτός κατά την αγορά του πολιτιστικού αγαθού δε γνώριζε ότι πρόκειται για παράνομη εξαγωγή). Αυτό θα μπορούσε να καταστεί απαγορευτικό για τις φτωχές χώρες, οι οποίες συνήθως είναι και οι κατεξοχήν χώρες που είναι πλούσιες σε πολιτιστικά αγαθά και αποτελούν στόχους παράνομης εξαγωγής και ανασκαφής πολιτιστικών αγαθών. (Veres, 2014, σ. 98; Prott, 2012, σ. 3; Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σ. 40).

Ένα βασικό πρόβλημα της Σύμβασης είναι η έλλειψη αναδρομικότητας. Η επιστροφή των παρανόμως εξαγόμενων πολιτιστικών αγαθών αφορά σε αγαθά που έχουν κλαπεί από την υπογραφή της Σύμβασης και μετά. Η Διακυβερνητική Επιτροπή της UNESCO για την Προώθηση της Επιστροφής των Πολιτιστικών Αγαθών στις Χώρες Προέλευσης ή την Αποκατάστασή τους σε περίπτωση Παράνομης Ιδιοποίησης (ICPRCP), η οποία είναι επιφορτισμένη με την επιστροφή αντικειμένων που έχουν απομακρυνθεί πριν το 1970, έχει χρησιμοποιηθεί ελάχιστα για αυτά τα ζητήματα. Παρόλα αυτά η δράση της υπήρξε καθοριστική, αν και μικρή, καθώς μετά από σχετική μελέτη αποδείχθηκε ότι πολλά πολιτιστικά αγαθά τα

οποία επέστρεψαν στις χώρες προέλευσης, είτε μέσω διμερών συμφωνιών είτε μέσω διαμεσολάβησης, διαιτησίας κλπ, επέστρεψαν λόγω της συμμετοχής της επιτροπής στη διαδικασία (Prott, 2012, σ. 4). Τέλος, βασική αδυναμία που παρουσιάζει η Σύμβαση – και οι περισσότερες συμβάσεις τέτοιου τύπου- είναι η πολύ αργή συμμετοχή των κρατών. Η Σύμβαση έχει υπογραφεί από 137 χώρες ενώ η UNESCO απαριθμεί 192 κράτη-μέλη (Unesco.org). Σύμφωνα με την Prott (2012) στη μελέτη που έκανε για την εκτίμηση των αποτελεσμάτων της Σύμβασης του 1970, αυτό συμβαίνει κυρίως διότι προκειμένου να υιοθετήσουν τη Σύμβαση, τα κράτη θα πρέπει να αντιμετωπίσουν προβλήματα στο εσωτερικό τους δίκαιο που αφορούν ευαίσθητα και περίπλοκα πολιτικά ζητήματα.

1.1.3 Η Σύμβαση της Ρώμης (1995)

Τις ελλείψεις που παρουσίασε η Σύμβαση του 1970, προσπάθησε να καλύψει η Σύμβαση για τα Κλαπέντα και Παρανόμως Εξαγόμενα Πολιτιστικά Αγαθά. Η Σύμβαση αυτή υπήρξε μια πρωτοβουλία του Διεθνούς Ινστιτούτου Ενοποίησης του Ιδιωτικού Δικαίου (UNIDROIT), το οποίο ιδρύθηκε το 1926 και λειτουργεί ως βοηθητικό όργανο των Ηνωμένων Εθνών. Βασικός στόχος του UNIDROIT είναι να εξομαλύνει τις διαφορές του ιδιωτικού δικαίου κάθε κράτους ούτως ώστε να διαμορφωθεί ένα ενιαίο νομικό πλαίσιο, το οποίο θα αναγνωρίζεται από όλα τα κράτη και θα διευκολύνει τις μεταξύ τους συναλλαγές (Unidroit.org; Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σ. 90).

Προκειμένου να υπάρξει ένα πιο σαφές και στενό πλαίσιο για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, η Σύμβαση επιχείρησε αρχικά να ορίσει την πολιτιστική κληρονομιά. Ως πολιτιστικό αγαθό ορίζεται όποιο αντικείμενο έχει θρησκευτική, αρχαιολογική, ιστορική, λογοτεχνική, καλλιτεχνική και επιστημονική αξία, επομένως τα κράτη δε χρειάζεται να προβούν σε κατηγοριοποίηση συγκεκριμένων αντικειμένων και έτσι η προστασία καλύπτει και όλα τα αντικείμενα που βρίσκονται στο έδαφος του κράτους μέλους και δεν έχουν ακόμα ανακαλυφθεί και απογραφεί. Παράλληλα στη Σύμβαση προσδιορίζεται καλύτερα και ο όρος «παράνομος» χαρακτηρίζοντας έτσι όλα τα αντικείμενα που κρατούνται αντίθετα με τη θέληση του κράτους εξαγωγής (Veres, 2014, σ. 100).

Στόχος του UNIDROIT ήταν να δημιουργήσει ένα κείμενο πιο σαφές από τη Σύμβαση του 1970. Η Σύμβαση του 1995 περιλαμβάνει διατάξεις αστικού δικαίου και επικεντρώνεται σε ζητήματα ιδιωτικού δικαίου αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες αποκατάστασης. Η Σύμβαση του 1995 δεν επιτρέπει επιφυλάξεις επομένως τα κράτη οφείλουν να εφαρμόσουν όλες τις διατάξεις της δημιουργώντας ενιαία νομοθεσία. Επίσης ορίζεται ότι εκτός από τα κράτη μπορούν και τα μεμονωμένα άτομα και ιδιώτες να προσφύγουν στη δικαιοσύνη επικαλούμενοι τη Σύμβαση προκειμένου να διεκδικήσουν την επιστροφή των παρανόμως εξαγόμενων πολιτιστικών αγαθών (Veres, 2014, σ. 101 ; Shyllon, 2000, σ. 219).

Βασική αδυναμία της Σύμβασης είναι ότι δεν έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα. Λειτουργεί περισσότερο ως εργαλείο ερμηνείας του ιδιωτικού δικαίου και παρέχει παραδείγματα για τους νομοθέτες (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σ. 91). Σύμφωνα με το άρθρο 9 κανένα άρθρο της Σύμβασης δεν εμποδίζει τα συμβαλλόμενα κράτη να εφαρμόσουν πιο ευνοϊκούς κανόνες για την επιστροφή των κλεμμένων πολιτιστικών αγαθών. Παράλληλα η Σύμβαση δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί αναδρομικά, δεδομένου ότι ορίζει ως αρχή της εφαρμογής της την ημερομηνία της υπογραφής της από ένα κράτος μέλος. Ο βασικός στόχος της Σύμβασης εν τέλει δεν επιτεύχθηκε. Στην προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα πιο σαφές νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών, το κείμενο έγινε πιο δεσμευτικό με αποτέλεσμα πολλά κράτη να μην προσχωρήσουν στη Σύμβαση. Ακόμα και σήμερα τα κράτη μέλη είναι ανησυχητικά λίγα σε αριθμό. Μόλις 53 κράτη έχουν υπογράψει τη Σύμβαση και από αυτά πολύ λίγα είναι κράτη με παγκόσμια επιρροή (Veres, 2014, σ. 102 ; Unidroit). Αυτό δείχνει και τη διάθεση των κρατών να διατηρήσουν το δικαίωμα στην εφαρμογή του εθνικού δικαίου τους.

1.2 Διεθνές Δίκαιο : νομικές οντότητες και ισχύς των διεθνών κειμένων

Ως Διεθνές Δίκαιο ορίζεται το νομικό σύστημα που διέπει τη διεθνή κοινότητα, δηλαδή τις σχέσεις των κρατών και των διεθνών οργανισμών (Ρούκουνας, 1997, σ. 54). Τα διεθνή κείμενα αποτελούν συνήθως πρωτοβουλίες των διεθνών οργανισμών. Συνεπώς, θα πρέπει να εξεταστεί ποιος ακριβώς είναι ο ρόλος τους στη διεθνή σκηνή και κατά πόσο οι διεθνείς συνθήκες που υιοθετούνται έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για τα κράτη.

1.3 Διεθνείς οργανισμοί

Το κράτος είναι ο πρωτογενής θεσμός του διεθνούς δικαίου. Είναι κυρίαρχο καθώς εμπίπτει στο διεθνές δίκαιο και εγγυάται ισότητα, τήρηση συμφωνιών και ανάληψη υποχρεώσεων, εδαφική ακεραιότητα και δυνατότητα αλλαγής των κανόνων που χαρακτηρίζουν τις διεθνείς σχέσεις (Τρίκη, 2015, σ. 44). Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας το κράτος αποτελούσε το μοναδικό φορέα δικαιωμάτων αλλά και υποχρεώσεων που απέρρεαν από το διεθνές δίκαιο και μόνο το κράτος είχε διεθνή νομική προσωπικότητα (Ρούκουνας, 1997, σ. 49).

Από το 1919, με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και ως αποτέλεσμα όλων των νέων ανακατατάξεων και της αλλαγής των συσχετισμών αυτό έπαψε να ισχύει. Η ανάγκη για διεθνή συνεργασία με σκοπό την επίλυση διαφορών οδήγησε στην ανάπτυξη των διεθνών σχέσεων και εν τέλει στην ίδρυση πληθώρας διεθνών οργανισμών, οι οποίοι αποτελούν σήμερα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου. Η παγκοσμιοποίηση και η ιδιωτικοποίηση εξασθενούν την κυριαρχία των κρατών και πλέον παραχωρούνται συνταγματικά δράσεις σε όργανα διεθνών οργανισμών (Τρίκη, 2015, σ. 3). Με την ανάπτυξη των διεθνών σχέσεων, εκτός από το κράτος, η πλειοψηφία των διεθνών οργανισμών είναι υποκείμενα του διεθνούς δικαίου. Οι διεθνείς οργανισμοί είναι οργανισμοί με διεθνή συμμετοχή, έκταση και παρουσία. (Τζιώρτζιος, 2016, σ. 3; Ρούκουνας, 1997, σ. 49)

Οι διεθνείς οργανισμοί ιδρύονται για διάφορους σκοπούς προκειμένου να καλύψουν ανάγκες της διεθνούς κοινότητας και κατά κύριο λόγο συνιστούν ξεχωριστή οντότητα από τα συμβαλλόμενα κράτη. Για την ίδρυση κάθε διεθνούς οργανισμού συνάπτεται συνθήκη, η οποία υπογράφεται από τα κράτη. Στην ιδρυτική αυτή συνθήκη αναφέρονται οι σκοποί, οι αρμοδιότητες και η οργανωτική δομή του οργανισμού. (Ρούκουνας, 1997, σ. 49). Παρά το γεγονός ότι οι διεθνείς οργανισμοί απασχολούνται σε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων που αφορούν κοινωνικά, οικονομικά, πολιτιστικά κ.α. θέματα, συγκεντρώνουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά. Οι διεθνείς οργανισμοί άσχετα με το πεδίο δραστηριοποίησής τους αποσκοπούν πάντα στη διεθνή συνεργασία, είναι μόνιμοι, διαθέτουν όργανα τα οποία είναι διαφορετικά από αυτά των κρατών μελών και έχουν διεθνή προσωπικότητα, η οποία τους επιτρέπει να διεκδικούν αλλά και να υπέχουν ευθύνη (Ρούκουνας, 1997, σ. 49).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, της μαζικής ίδρυσης διεθνών οργανισμών, φυσικά δε λείπουν

και οι οργανισμοί που έχουν ως αντικείμενο απασχόλησης τον πολιτισμό και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παρακάτω θα εξεταστούν τις δύο κατηγορίες οργανισμών, οι διακυβερνητικές οργανώσεις και οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί.

1.3.1 Διακυβερνητικές Οργανώσεις

Οι διακυβερνητικές οργανώσεις είναι νομικές οντότητες, οι οποίες δημιουργούνται με συνθήκες ή συστήνονται με συμβάσεις συνεργασίας μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών και επιδιώκουν τη διεθνή συνεργασία με σκοπό την επίλυση προβλημάτων σε θέματα διεθνούς ενδιαφέροντος. Χωρίς την ιδρυτική συνθήκη μια διακυβερνητική οργάνωση δεν υπάρχει από νομική άποψη και για αυτό το λόγο οι οργανώσεις αυτές είναι πολύ πιο επωφελείς από τις απλές ομαδοποιήσεις εθνών αφού έχουν τη δυνατότητα να συνάπτουν εκτελεστικές συμφωνίες με νομική ισχύ στο διεθνές δίκαιο (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1998, σ. 26; Ρούκουνας, 1997, σ. 49; <https://hls.harvard.edu>).

Σε αυτές ανήκουν οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στο σύνολο της πολιτιστικής δημιουργίας, οργανώσεις που το πεδίο δραστηριότητάς τους είναι αποκλειστικά η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και οργανώσεις που ασχολούνται με την πολιτιστική κληρονομιά και τη διάσωσή της χωρίς να είναι αυτή η βασική τους δραστηριότητα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων οργανώσεων είναι ο Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO), το Διεθνές Ινστιτούτο για την Ενοποίηση του Ιδιωτικού Δικαίου (UNIDROIT) και το Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Μνημείων (ICCROM) (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1998, σ. 27).

Όπως προαναφέραμε η UNESCO αποτελεί όργανο του ΟΗΕ, με σκοπό την επίτευξη της παγκόσμιας ειρήνης μέσω της εκπαίδευσης και του πολιτισμού των λαών. Αποτελεί ένα φορέα επικοινωνίας και δημιουργίας διεθνών σχέσεων που διέπονται από αμοιβαίο σεβασμό. Είναι δύσκολο να αναλυθούν διεξοδικά όλες οι δράσεις και η συμβολή της UNESCO στη διεθνή συνεργασία καθώς η παρουσία της είναι μακρόχρονη, συνεχής και με ένα πολύ μεγάλο φάσμα δραστηριοτήτων. Είναι εξίσου δύσκολο να αναλυθεί όλο το φάσμα δραστηριοτήτων της ειδικά σε πολιτιστικό επίπεδο, για τη διαπολιτισμική συνεργασία και την προστασία της παγκόσμιας

πολιτιστικής κληρονομιάς (http://www.unesco-hellas.gr/gr/1_1.htm). Αυτό που έχει σημασία είναι να τονίσουμε ότι από την ίδρυση της UNESCO και έπειτα αλλάζει άρδην το περιεχόμενο των διεθνών κειμένων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, το οποίο γίνεται πιο δεσμευτικό ενώ παρατηρείται και μια πιο συντονισμένη εφαρμογή μέτρων. Η ίδρυση της UNESCO σηματοδοτεί τη μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη.

Στη Διακήρυξη της UNESCO το 2003 περί Εσκεμμένης Καταστροφής της Πολιτιστικής Κληρονομιάς αναγνωρίστηκε στα κράτη-μέλη η δέσμευση να αντιμετωπίσουν την εσκεμμένη καταστροφή των πολιτιστικών αγαθών τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε περιόδους πολέμου. Σε καιρό ειρήνης τα κράτη οφείλουν να ακολουθούν τους κανόνες που περιλαμβάνονται στις διεθνείς συμβάσεις, ενώ σε περιόδους πολεμικών συρράξεων τα κράτη θα πρέπει να συμμορφώνονται με τους διεθνείς εθιμικούς κανόνες της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού (ICRC), καθώς και με τις συστάσεις της UNESCO περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών σε περιόδους εχθροπραξιών (Κρασιάς, 2010, σ. 27).

Επιπροσθέτως, πολύ σπουδαίο ρόλο στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς διαδραματίζουν οι Διεθνείς Εκστρατείες Διάσωσης της UNESCO. Οι εν λόγω εκστρατείες είναι πολύ δαπανηρές και απαιτούν υψηλή τεχνογνωσία, που λίγα κράτη-μέλη διαθέτουν. Ρόλος της UNESCO είναι να συντονίσει τις εκστρατείες αυτές και να συνδράμει στη συνεργασία και επικοινωνία των κρατών με σκοπό τη διάσωση μνημείων που διατρέχουν κίνδυνο (Κρασιάς, 2010, σ. 65; Κόνσολα, 1995, σ. 122).

1.3.2 Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις

Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις δημιουργούνται από την ιδιωτική πρωτοβουλία και απασχολούνται σε ειδικούς τομείς ενδιαφέροντος (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1998, σ.28). Η δράση τους μπορεί να είναι διεθνούς ή τοπικού χαρακτήρα, σε κάθε περίπτωση όμως λειτουργούν ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στις κοινωνίες και τις κυβερνήσεις, αποτελούν έγκυρη πηγή πληροφόρησης ενώ παράλληλα επιβλέπουν την εφαρμογή ή μη των διάφορων προγραμμάτων και δράσεων. Βασική ευθύνη των μη κυβερνητικών οργανώσεων είναι ο έλεγχος για την εφαρμογή των διεθνών συνθηκών και συμβάσεων (https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=45). Στις μη

κυβερνητικές οργανώσεις ανήκει το Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων (ICOM), το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS), το Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων (ICA), το Συντονιστικό Συμβούλιο για τα Οπτικοακουστικά Αρχεία (CCAAA) και η Διεθνής Ομοσπονδία Βιβλιοθηκών (IFLA).

1.3.2.1 Μπλε Ασπίδα

Η Μπλε Ασπίδα είναι το όργανο που καθιερώθηκε από τη Συνθήκη της Χάγης το 1954 με σκοπό την προστασία των ιστορικών τόπων σε περιόδους πολεμικών συρράξεων (International Committee of the Blue Shield, ICOM). Η επιτροπή αποτελείται από τις 5 προαναφερθείσες μη κυβερνητικές οργανώσεις, ICA, CCAA, ICOM, ICOMOS και IFLA. Λειτουργεί ως μοχλός πίεσης ούτως ώστε τα κράτη να εφαρμόζουν τις πολιτικές προστασίας που έχουν θεσπιστεί και έχει επιτύχει σε μεγάλο βαθμό να διατηρήσει την αυτονομία της. Παράλληλα ενισχύει τη συνεργασία μεταξύ των πολιτιστικών φορέων σε όλο τον κόσμο και συντονίζει τις δράσεις τους, οι οποίες εκτείνονται σε διάφορους τομείς της πολιτιστικής κληρονομιάς. (Ξένου, 2015, σ. 37). Ο ρόλος της Μπλε Ασπίδας ενισχύθηκε με την υπογραφή του Β' Πρωτοκόλλου της Σύμβασης της Χάγης το 1999, το οποίο υπογράφηκε από 84 χώρες, ανάμεσα τους και η Ελλάδα και κατά το οποίο απέκτησε καλύτερη οργάνωση και ένα πιο συγκεκριμένο πεδίο δραστηριοποίησης και λειτουργίας (Ξένου, 2015, σ. 37).

Τόσο οι διακυβερνητικές οργανώσεις όσο και οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί αναμφίβολα διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στη διεθνή σκακιέρα. Σχετικά με το βαθμό επιρροής των διεθνών οργανισμών, είναι σημαντικό να πούμε ότι στις μέρες μας τείνουν να υποβιβάζονται παρά να πρωτοστατούν. Υπάρχει μια αυξητική τάση δημιουργίας νέων διεθνών οργανισμών, οι οποίοι ωστόσο αποτυγχάνουν να πραγματοποιήσουν τους στόχους τους. Κι αφού τα κράτη διατηρούν την κυριαρχία τους μέχρι και την τελική τους απόφαση για κάποιο ζήτημα, συνεργάζονται με τους διεθνείς οργανισμούς αν και εφόσον δε θίγονται τα εθνικά τους συμφέροντα (Bennett και Oliver, 2006, σ. 14; Prott, 2012, σ. 4). Παράλληλα είναι απολύτως ελεύθερα να αρνηθούν να διαπραγματευτούν μέσω ενός διεθνούς οργανισμού για τις μεταξύ τους διαφορές, όπως επίσης μπορούν να μην κάνουν κανένα συμβιβασμό. Ένα παράδειγμα τέτοια συμπεριφοράς αποτελεί η άρνηση των ΗΠΑ να καταβάλουν το υποχρεωτικό μερίδιό τους

στη χρηματοδότηση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, κίνηση η οποία εν τέλει κόστισε σε διακοπή διάφορων προγραμμάτων του οργανισμού λόγω έλλειψης χρημάτων (Bennett και Oliver, 2006, σ. 545).

Διαφαίνεται λοιπόν ότι η βασική λειτουργία των διεθνών οργανισμών είναι η δημιουργία πλαισίου συζήτησης και επικοινωνίας μεταξύ των κρατών ενώ η δράση τους είναι συμβουλευτική και καθοδηγητική και προσβλέπει στο να διασφαλιστούν οφέλη για όλα τα κράτη ή έστω για όσο το δυνατόν περισσότερα. Η συμβολή των διεθνών οργανισμών ωστόσο έγκειται και στο γεγονός ότι δημιουργούν ένα χώρο στον οποίο υπάρχει πολυφωνία και είναι εφικτό να εκπροσωπηθούν και χώρες πιο φτωχές ή αναπτυσσόμενες.

1.4 Διεθνείς Συμβάσεις

Οι διεθνείς συμβάσεις αποτελούν τον κατεξοχήν τρόπο ρύθμισης των σχέσεων της διεθνούς κοινότητας. Το εύρος της θεματολογίας των διεθνών κειμένων καλύπτει όλο το φάσμα των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών ζητημάτων που προκύπτουν παγκοσμίως. Σύμφωνα με μια μελέτη των Ηνωμένων Εθνών, ο αριθμός των συμβατικών κειμένων που υπογράφονται μηνιαίως προσεγγίζει τις 150 (Ρούκουνας, 1997, σ. 102). Παρά τον όγκο τους όμως πολλά από αυτά τα ζητήματα δεν έχουν επιλυθεί ή διευθετηθεί.

Ο όρος σύμβαση εξηγεί κάθε συμβατική σχέση που συνάπτεται μεταξύ δύο ή περισσότερων νομικών υποκειμένων και σκοπεύει στην παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων. Εκτός από τον όρο σύμβαση στο διεθνές δίκαιο χρησιμοποιούνται ακόμα περίπου 38 όροι όπως συνθήκη, συμφωνία, πρωτόκολλο, Χάρτης, Τελική Πράξη, οι οποίοι αποδίδουν το ίδιο νόημα (Ρούκουνας, 1997, σ. 103), επομένως από άποψη νομικής ισχύος είναι ταυτόσημοι. Η υπογραφή μιας σύμβασης εκ μέρους των κρατών δηλώνει τη βούλησή τους να δεσμευτούν. Παρόλα αυτά συνήθως υπάρχει η δυνατότητα των διαπραγματεύσεων και της επεξεργασίας πριν την υπογραφή της και όπως φάνηκε παραπάνω υπάρχει ακόμα και η δυνατότητα να υιοθετηθούν κάποιες διατάξεις και άλλες να απορριφθούν. Εκτός από αυτό, οι συμβάσεις δίνουν κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή ομοιόμορφου διεθνούς δικαίου ειδικά όταν τα συμβαλλόμενα κράτη ανήκουν σε διαφορετικές δικαιογενείες. Το εσωτερικό δίκαιο κάθε

χώρας τείνει να διαφοροποιείται ειδικά όταν τα κράτη αυτά ανήκουν σε διαφορετική γεωγραφική τοποθεσία. Για παράδειγμα είναι πιο εύκολο να εναρμονιστεί το γαλλικό και το γερμανικό δίκαιο δεδομένου ότι και οι δύο χώρες ανήκουν στη Ευρωπαϊκή Ένωση και έχουν κάποιες κατευθυντήριες γραμμές μέσω αυτής της συμμαχίας σε σχέση με την Αίγυπτο που διαθέτει το δικό της δίκαιο, το οποίο είναι διαμορφωμένο μέσα από άλλες πολιτικές συγκυρίες και προσλαμβάνουσες. Οι διαφορές που παρουσιάζονται στα δίκαια τείνουν να είναι περισσότερες στις συναλλαγές για τα πολιτιστικά προϊόντα, καθώς αυτά αφορούν τα κράτη στο σύνολό τους - και όχι μεμονωμένα άτομα - και πρόκειται για μέρος της εθνικής κληρονομιάς του κάθε κράτους (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σ. 83).

Τα κράτη παρουσιάζονται διστακτικά στο να παραχωρήσουν μέρος της εθνικής κυριαρχίας τους σε υπερεθνικά όργανα (Bennett και Oliver, 2006, σ. 16 ; Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σ. 91; Ρούκουνας, 1997, σ. 47). Επιλέγουν να συνεργάζονται με τους διεθνείς οργανισμούς αν και εφόσον δε καταστρατηγούνται τα εθνικά τους συμφέροντα. Ακριβώς για αυτό το λόγο στα διεθνή κείμενα υπάρχουν αναφορές που εξασφαλίζουν την εθνική κυριαρχία των κρατών (Bennett και Oliver, 2006, σ. 544; Κόνσολα, 1995, σ. 93), μειώνοντας έτσι την παρέμβασή τους. Η διατήρηση της εθνικής κυριαρχίας των κρατών αποτυπώνεται καλύτερα στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών *« καμία διάταξη αυτού του χάρτη δε θα δίνει στα Ηνωμένα Έθνη το δικαίωμα να επεμβαίνουν σε ζητήματα που ανήκουν ουσιαστικά στην εσωτερική δικαιοδοσία οποιουδήποτε κράτους και δε θα αναγκάζει τα μέλη να υποβάλλουν τέτοια θέματα για ρύθμιση σύμφωνα με τους όρους του χάρτη »* (Bennett και Oliver, 2006, σ. 581).

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι γι' αυτό το λόγο τα ισχυρά κράτη προτιμούν να απέχουν από σοβαρές δεσμεύσεις (π.χ. ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο). Είναι γενική παραδοχή ότι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αφορά περισσότερο τα κράτη σε εθνικό επίπεδο παρά σε παγκόσμιο, άσχετα από τις δημόσιες δηλώσεις ότι τα πολιτιστικά αγαθά είναι κοινό κτήμα της ανθρωπότητας (Ξένου, 2015, σ. 34).

Κεφάλαιο 2

2.1 Ψηφιακή τεχνολογία, Πολιτιστικά αγαθά και παγκοσμιοποίηση

Στο προηγούμενο κεφάλαιο φάνηκε ότι τα διεθνή κείμενα ακολουθούν την πορεία των ιστορικών και κοινωνικών εξελίξεων και προσαρμόζονται σε αυτά τα δεδομένα. Οι πρόσφατες τεχνολογικές εξελίξεις δε θα μπορούσαν να αποτελέσουν εξαίρεση, έτσι διαμορφώθηκε ένα πλαίσιο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς που αφορά αποκλειστικά στο ψηφιακό περιβάλλον.

Στα τέλη του 20ου αιώνα και στις αρχές του 21ου, έκαναν την εμφάνισή τους οι νέες τεχνολογίες και το Διαδίκτυο. Δειλά και περιορισμένα στην αρχή ξεκίνησε η μαζική χρήση των νέων τεχνολογικών μέσων, των οποίων η αλματώδης αύξηση έμελλε να σηματοδοτήσει μια καινούρια εποχή. Μέσα σε λίγα χρόνια οι νέες τεχνολογίες γνώρισαν εντυπωσιακή αύξηση τόσο σε ποσότητα όσο και σε επιρροή στην καθημερινότητα του ανθρώπου που πλέον είναι σχεδόν αδύνατο να σκεφτούμε τη ζωή μας χωρίς αυτές. Όλες αυτές οι νέες τεχνολογίες και συσκευές παράγουν προϊόντα που δύναται να είναι πολιτιστικά και αποτελούν τη λεγόμενη ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά.

Σύμφωνα με την UNESCO με τον όρο κληρονομιά εννοούμε κάτι που κουβαλάμε από το παρελθόν, το ζούμε σήμερα και οφείλουμε να το μεταφέρουμε στις επόμενες γενιές καθώς αναγνωρίζουμε την αξία του και την αποτιμάμε. Ανάμεσα λοιπόν σε όλα τα πολιτιστικά αγαθά που συνθέτουν την πολιτιστική μας κληρονομιά υπάρχουν και πολιτιστικά προϊόντα που δημιουργούνται εξ' ολοκλήρου στο ψηφιακό περιβάλλον και η ψηφιακή μορφή είναι η μόνη στην οποία υπάρχουν διαθέσιμα προς έρευνα και παρατήρηση. Αναγνωρίζοντας τις ιδιαιτερότητες, τις τεράστιες δυνατότητες αλλά και τους κινδύνους, η ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά διαχωρίστηκε από την πολιτιστική κληρονομιά, όπως συνέβη με τη φυσική και την άυλη, προκειμένου να ενταχθεί σε ένα ξεχωριστό πλαίσιο προστασίας. Σκοπός ήταν αφενός η εξειδίκευση του πλαισίου αυτού και η ανάγκη να παρθούν ειδικά μέτρα που θα εξασφαλίζουν τη διατήρηση των ψηφιακών πολιτιστικών αγαθών αλλά και η ευαισθητοποίηση της παγκόσμιας κοινότητας ώστε να φτιαχτούν οι κατάλληλες συνθήκες και υποδομές που θα το καταστήσουν αυτό εφικτό.

2.1.1 Η Χάρτα της UNESCO για τη Διατήρηση της Ψηφιακής Κληρονομιάς (2003)

Διαπιστώνοντας τον μεγάλο όγκο των ψηφιακών πολιτιστικών προϊόντων αλλά και το εύρος και τη φύση των κινδύνων που διατρέχουν, ειδικά σε σχέση με την πολιτιστική κληρονομιά εν γένει, η UNESCO υιοθέτησε το 2003 τη Χάρτα για τη Διατήρηση της Ψηφιακής Κληρονομιάς. Στο κείμενο αυτό αναφέρονται όλες οι μορφές των ψηφιακών πολιτιστικών αγαθών καθώς και τα μέσα που τα υποστηρίζουν κάνοντάς τα διαθέσιμα στο ευρύ κοινό. Τα ψηφιακά αγαθά μπορεί να είναι σε μορφή εικόνας, ήχου, κειμένου, γραφικών, μπορεί ακόμα να είναι βάσεις δεδομένων και ιστοσελίδες. Τα προϊόντα αυτά σε ό,τι μορφή κι αν είναι μπορούν να είναι συμβατά με διαφορετικά προγράμματα και συσκευές. Η διατήρηση των ψηφιακών αγαθών αφορά τόσο σε αυτά τα ίδια τα αγαθά όσο και στα ειδικά λογισμικά και προγράμματα που τα υποστηρίζουν, κάνοντας τη συντήρηση και την προστασία τους μια χαώδη διαδικασία, η οποία θα μπορούσε να καταστεί επιτυχής μόνο μέσω της σύμπραξης πολλών εμπειρογνομόνων και επιστημόνων από όλους τους σχετικούς κλάδους και επιπροσθέτως απαιτεί την αγωγική συνεργασία όλων των κρατών (Unesco, 2003). Η προστασία της ψηφιακής κληρονομιάς αποτελεί ίσως το πιο μεγάλο εγχείρημα συνεργασίας της διεθνούς κοινότητας επιχειρώντας να πραγματοποιήσει έναν από τους θεμελιώδεις στόχους του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, δηλαδή την επίτευξη της παγκόσμιας ειρήνης

2.2 Ψηφιακά πολιτιστικά αγαθά

Τα ψηφιακά πολιτιστικά αγαθά βρίσκονται σε διάφορες μορφές στο ψηφιακό περιβάλλον. Αυτά δύναται να ταξινομηθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες, δηλαδή τα πολιτιστικά αγαθά που δημιουργούνται σε ψηφιακό περιβάλλον, οι ψηφιοποιημένες πληροφορίες που συνοδεύουν τα φυσικά πολιτιστικά αγαθά και τα σύγχρονα έργα τέχνης που δημιουργούνται με σύγχρονα τεχνικά μέσα ή κάνουν χρήση των σύγχρονων τεχνικών μέσων.

2.2.1 Πολιτιστικά αγαθά που δημιουργούνται σε ψηφιακό περιβάλλον

Με την ευρεία διάδοση του Διαδικτύου στις μέρες μας ένας μεγάλος όγκος πολιτιστικών και εκπαιδευτικών πόρων δημιουργείται και διαμοιράζεται αποκλειστικά στο ψηφιακό περιβάλλον. Οι πόροι αυτοί μπορεί να είναι για παράδειγμα τα ηλεκτρονικά βιβλία ή οι ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις αλλά και πολλές ιστοσελίδες. Στις περιπτώσεις αυτές, το πολιτιστικό αγαθό δημιουργείται μόνο σε ψηφιακή μορφή και μόνο σε ψηφιακό περιβάλλον μπορεί να διατηρηθεί. Η ψηφιακή διάσταση του αγαθού δεν υπονομεύει τη σημασία του ως πολιτιστικό αγαθό, ουσιαστικά αλλάζει η μορφή και όχι το περιεχόμενό του (UNESCO, 2002).

2.2.2 Ψηφιοποιημένη μορφή των φυσικών πολιτιστικών αγαθών

Μέρος της ψηφιακής κληρονομιάς αποτελούν και τα τεκμήρια και οι πληροφορίες που συνοδεύουν ένα φυσικό πολιτιστικό αγαθό. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν λόγου χάρη οι φωτογραφίες ενός αντικειμένου από τα στάδια συντήρησής του ή από τη διαδικασία ανασκαφής του και οι ψηφιοποιημένες πληροφορίες σε μορφή κειμένου ή εικόνας. Οι πληροφορίες αυτές είναι κομμάτι της ιστορίας του αντικειμένου. Πέρα από το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσουν το αντικείμενο και μας βοηθούν να το κατανοήσουμε, οι πληροφορίες αυτές είναι επίσης η μοναδική καταγραφή του αντικειμένου όταν αυτό δεν υπάρχει πια, για το λόγο αυτό είναι πολύ σημαντικό να είναι διαθέσιμες στο ευρύ κοινό (Βέλιος, 2008, σ. 102).

Στην κατηγορία αυτή των ψηφιακών πολιτιστικών προϊόντων ανήκουν όλα τα φυσικά πολιτιστικά αγαθά που έχουν ψηφιοποιηθεί για διάφορους σκοπούς και υπάρχουν πλέον και στο φυσικό και στο ψηφιακό περιβάλλον. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η προσπάθεια του Rijksmuseum στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας, όπου ένας τεράστιος όγκος ζωγραφικών έργων έχει ψηφιοποιηθεί στη μέγιστη δυνατή ανάλυση και διατίθεται δωρεάν στο κοινό, αποσκοπώντας στη δημιουργία ενός αρχείου που θα είναι διαθέσιμο στους πολίτες όλου του κόσμου (<https://www.rijksmuseum.nl/en/research/online-collection-catalogue>).

Παράλληλα, το ψηφιακό περιβάλλον είναι αρωγός στη διάδοση και διατήρηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Δεδομένου ότι τα πολιτιστικά αγαθά που ανήκουν στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά είναι πρακτικές που εκφράζονται μέσω του σώματος ή της ομιλίας, η μαγνητοσκόπηση ή μαγνητοφώνηση είναι ο τρόπος καταγραφής και διάδοσής τους καθώς η

άμεση εμπειρία δεν είναι πάντα εφικτή για όλους. Η ζωγραφική στην άμμο των νησιών Βανουάτου για παράδειγμα (<https://ich.unesco.org/en/RL/vanuatu-sand-drawings-00073>), μπορεί να διαδοθεί μέσω την μαγνητοσκόπησης σε όλο τον κόσμο και με αυτό τον τρόπο να επιτευχθεί η διάσωσή της καθώς η πρόσβαση του ευρύτερου κοινού στις απομακρυσμένες αυτές περιοχές δεν είναι πάντα εφικτή

2.2.3 Έργα σύγχρονης τέχνης

Άλλη μια κατηγορία ψηφιακών πολιτιστικών αγαθών αποτελούν διάφορες μορφές της σύγχρονης τέχνης. Η ευρεία διάδοση των νέων μέσων έχει συντελέσει στην δημιουργία νέων μορφών έκφρασης και επικοινωνίας και έχει ενισχύσει κατά πολύ την καλλιτεχνική δημιουργία. Σε πολλές περιπτώσεις το ίδιο το έργο τέχνης μπορεί να είναι η λειτουργία ενός λογισμικού σε υπολογιστή. Σε άλλες πάλι όπως για παράδειγμα το έργο του Boltanski παράγεται μέσω ηλεκτρονικών μέσων και μπορεί να εκφραστεί μόνο μέσα από αυτά (<http://www.onassis.org/onassis-magazine/issue-63/xenagisi-ekthesi-boltanski>). Τόσο το λογισμικό όσο και τα ψηφιακά μέσα και αρχεία είναι φορείς των έργων σύγχρονης τέχνης και πρέπει να διατηρηθούν για τις μελλοντικές γενιές (UNESCO, 2002).

Παίρνοντας αυτά ως δεδομένα, φαίνεται ότι η ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά αποτελείται από ένα τεράστιο σύνολο ψηφιακών αγαθών που αφορούν σε όλο το φάσμα της εκπαιδευτικής, πολιτιστικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας. Βασικά χαρακτηριστικά αυτής της κληρονομιάς είναι ο όγκος και η ποικιλία της (Βέλιος, 2008, σ. 102).

2.3 Ψηφιακός Επαναπατρισμός

Όπως φάνηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο το ζήτημα του επαναπατρισμού αρχαιοτήτων έχει απασχολήσει τη διεθνή κοινότητα, η οποία μέσω των διεθνών συμβάσεων που εξετάστηκαν επιδιώκει να δώσει μια λύση σε αυτό το πρόβλημα. Όσο η συζήτηση για το φυσικό επαναπατρισμό πολιτιστικών αγαθών παραμένει ανοιχτή, ο «ψηφιακός επαναπατρισμός» αποτελεί ένα ενδιάμεσο βήμα ανάμεσα στα δυτικά ιδρύματα και τις χώρες από όπου έχουν απομακρυνθεί παράνομα πολιτιστικά αντικείμενα.

Τα ψηφιακά υποκατάστατα δεν προορίζονται να αντικαταστήσουν τα φυσικά αγαθά αντιθέτως αποτελούν μια εναλλακτική μορφή για πολλά φυσικά αντικείμενα. Τα ψηφιακά ή

ψηφιοποιημένα πολιτιστικά αγαθά επιτρέπουν την ευρεία κυκλοφορία και επαναφορά τους ενώ παράλληλα τονώνουν τις γλωσσικές ή πολιτιστικές αναβιώσεις και ωθούν νέες πολιτισμικές μορφές και προϊόντα (Christen, 2011, σ. 186). Οι ψηφιακές τεχνολογίες μεταβάλλουν τις πρακτικές επαναπατρισμού επιτρέποντας την επιστροφή των υλικών πολιτιστικής κληρονομιάς με χαμηλό κόστος πίσω στους πληθυσμούς όπου ανήκουν. Παρόλα αυτά η διεθνής κοινότητα έχει επικεντρωθεί στις ηθικές, νομικές και πολιτικές συνέπειες του επαναπατρισμού των φυσικών αγαθών (Christen, 2011, σ. 187; Egan, 2010, σ. 9) ενώ ο ψηφιακός επαναπατρισμός μπορεί να θεωρηθεί ως επέκταση του φυσικού επαναπατρισμού (Christen, 2011, σ. 186).

Η ρητορική γύρω από τον επαναπατρισμό αρχαιοτήτων στηρίζεται σε μεγάλο μέρος της στο ότι οι ιστορικές πληροφορίες που φέρει ένα αντικείμενο εξαφανίζονται όταν αυτό αποκοπεί από το περιβάλλον μέσα στο οποίο βρέθηκε. Πρωταρχική μέριμνα λοιπόν δεν είναι η ανάκτηση του ίδιου του αντικειμένου αλλά όλων των γνώσεων, των πληροφοριών και των εμπειριών που αυτό ενσωματώνει. Η ψηφιακή τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα να καλυφθεί αυτό το κενό και μέσω της ανοιχτής πρόσβασης να διευκολύνει το επιστημονικό έργο αλλά και να επανασυνδέσει τις άυλες γνώσεις με τα υλικά πολιτιστικά αγαθά των μουσειακών συλλογών (Christen, 2011, σ. 188; Hennessy, 2010, σ. 9). Έτσι είναι εφικτό να ανιχνεύσει κανείς την ιστορία μιας συλλογής σε όποιο σημείο του πλανήτη κι αν βρίσκεται, να συλλέξει πληροφορίες και όλη αυτή η διαδικασία να συμβάλει και στον φυσικό επαναπατρισμό αρχαιοτήτων.

Ο ψηφιακός επαναπατρισμός θεωρείται ένα μεσαίο έδαφος πολιτιστικής αποκατάστασης για αυτόχθονες πληθυσμούς και αποτελεί ευκαιρία για συνεργασία και αποκατάσταση των σχέσεων ανάμεσα σε πρώην αποικιακές δυνάμεις και τις πρώην αποικίες τους (Hennessy, 2010, σ. 14). Αποτελεί ένα βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση καθώς η συνεργασία μεταξύ των κοινοτήτων και των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων φέρνει στο φως άγνωστες πληροφορίες και ιστορικά ντοκουμέντα. Η συνέργεια αυτή μπορεί να βοηθήσει στη γεφύρωση της διάκρισης της ισχύος μεταξύ εκείνων που διατηρούν τα πολιτιστικά αγαθά και αυτών των οποίων οι πρόγονοι τα δημιούργησαν (University of Essen).

2.4 Η ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά στο παγκόσμιο γίγνεσθαι

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του Διαδικτύου, που το κατέστησε και τόσο δημοφιλές είναι η δυνατότητα πρόσβασης από κάθε σημείο του πλανήτη ανά πάσα στιγμή. Σε αυτό συντέλεσε και η ανάπτυξη της ευρυζωνικότητας καθώς και οι ταχύτητες με τις οποίες συνδεόμαστε μέσα από συσκευές και νέες τεχνολογίες οι οποίες είναι διαθέσιμες σε μεγαλύτερα και πιο διευρυμένα κοινωνικά στρώματα (Εθνικό κέντρο τεκμηρίωσης, 2009, σ. 18). Ο μέσος πολίτης είναι εξοικειωμένος με τις νέες τεχνολογίες οι οποίες αποτελούν την καθημερινότητά του. Στο πλαίσιο αυτό που έχει διαμορφωθεί, είναι δυνατή η προβολή των πολιτιστικών αγαθών παγκοσμίως, κάτι που εξυπηρετεί τόσο σε επίπεδο αναγνωσιμότητας, προσέλκυσης τουριστών αλλά και ευαισθητοποίησης της διεθνούς κοινότητας ειδικά για πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται σε κίνδυνο (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2009, σ. 19).

Η ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η μόνιμη πρόσβαση σε αυτήν προσφέρει άπειρες δυνατότητες για διεθνείς συνεργασίες και επικοινωνία μεταξύ των κρατών. Η ανταλλαγή πληροφοριών εξυπηρετεί εν γένει τη βελτίωση της γνώσης. Η διαδικασία αυτή αφορά στη συσσώρευση πληροφοριών, τη θέαση διαφορετικών ερμηνειών και γεγονότων τα οποία αντλούνται από το ψηφιακό περιβάλλον και συμβάλουν στην ενίσχυση των υφιστάμενων γνώσεων εξελίσσοντας την επιστημονική έρευνα και ωθώντας την ανθρωπότητα να προχωρήσει μπροστά (Constadopoulos and Dallas, 2007, σ. 2; Hennessy, 2010, σ. 10; Christen, 2011, σ. 187). Η εξέλιξη αυτή συνέβαινε πάντα αλλά τώρα είναι πιο εύκολα προσβάσιμη και πιο γρήγορη από ποτέ. Σε όλο τον κόσμο γίνονται συνεχώς προσπάθειες ψηφιοποίησης πολιτιστικών προϊόντων και διάσωσης της ψηφιακής πολιτιστικής κληρονομιάς, στη Βόρειο Αμερική και την Ευρώπη αλλά και γενικότερα (Constadopoulos and Dallas, 2007, σ. 1). Το ευρωπαϊκό πρόγραμμα Europeana και το Project DIAMM είναι παραδείγματα ψηφιοποίησης αρχείων ευρείας κλίμακας (<https://www.europeana.eu/portal/en> , <https://www.diamm.ac.uk/about/project-description/>).

Το μεγαλύτερο εγχείρημα ωστόσο αφορά στη συνέργεια της UNESCO με τη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, η οποία ιδρύθηκε το 1800, καταμετρά περίπου 32 εκατομμύρια τεκμήρια και είναι ένας από τους μεγαλύτερους και παλαιότερους οργανισμούς στον κόσμο. Από τη συνεργασία των δύο φορέων προέκυψε η Παγκόσμια Ψηφιακή Βιβλιοθήκη, η οποία αποσκοπεί

στο να ψηφιοποιήσει σπάνια αρχεία από βιβλιοθήκες και οργανισμούς όλου του κόσμου. Η βιβλιοθήκη, που ιδρύθηκε το 2009, ήδη απαριθμεί ένα τεράστιο αριθμό ταινιών, ηχογραφήσεων, χειρόγραφων, φωτογραφιών, χαρτών, βιβλίων και εκτυπώσεων, ο οποίος συνεχώς αυξάνεται. Η πρόσβαση είναι δωρεάν για όλους ενώ τα ψηφιακά αγαθά είναι διαθέσιμα σε επτά γλώσσες με την προοπτική αυτές να αυξηθούν στο μέλλον. Ξεπερνώντας έτσι το πρόβλημα της γλώσσας και την καθιέρωση της αγγλικής σε γλώσσα του διαδικτύου, η βιβλιοθήκη προσφέρει πραγματική πρόσβαση στους πολίτες του κόσμου με αποτέλεσμα να επιτυγχάνει τη διατήρηση της συλλογικής μνήμης. Ένας από τους βασικούς σκοπούς αυτού του έργου, πέρα από τους προφανείς, είναι η καλλιέργεια της διαπολιτισμικής κατανόησης και της προώθησης της ποικιλομορφίας του πολιτιστικού περιεχομένου. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τις διεθνείς συνεργασίες οι οποίες στηρίζονται στη βάση της αμοιβαίας εκτίμησης των διαφορετικών πολιτισμών. Το έργο επιδιώκει τη δημιουργία ψηφιακών βιβλιοθηκών στις αναπτυσσόμενες χώρες, ούτως ώστε να δοθούν ευκαιρίες για ίση συμμετοχή και εκπροσώπηση.

Η Παγκόσμια Ψηφιακή Βιβλιοθήκη αποτελεί συνέχεια του προγράμματος Μνήμη του Κόσμου, το οποίο επιδίωκε τη διάσωση των ντοκιμαντέρ. Η ψηφιακή κληρονομιά που δημιουργήθηκε μέσω αυτού του προγράμματος αντικατοπτρίζει την ποικιλία και τη διαφορετικότητα των λαών, των γλωσσών και των πολιτισμών δίνοντας μια συνολική εικόνα του μωσαϊκού που συνθέτει την ανθρωπότητα. (<http://www.dlir.org/>)

Αυτού του είδους τα προγράμματα επιδιώκουν τη γεφύρωση του χάσματος σε πολιτιστικό, ψηφιακό, εκπαιδευτικό επίπεδο μεταξύ των ανεπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων χωρών, μέσω της προώθησης της πολιτιστικής και γλωσσικής πολυμορφίας. Παράλληλα αποτελούν ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο στην εκπαιδευτική και επιστημονική κοινότητα, καθώς συνθέτουν μια ανεξάντλητη πηγή πληροφοριών και γνώσεων.

Η ψηφιακή κληρονομιά δεν δύναται να περιοριστεί χρονικά, γεωγραφικά ή πολιτιστικά ενώ παράλληλα είναι διαθέσιμη σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου και απαντάται σε κάθε περιοχή της ανθρώπινης έκφρασης. Αυτό την καθιστά προσβάσιμη σε κάθε άνθρωπο ενώ παράλληλα του δίνει τη δυνατότητα να συνδιαλέγεται με ένα παγκόσμιο ακροατήριο. Όσο η πρόσβαση των ανθρώπων αυξάνεται και διευκολύνεται, δημιουργεί μια ισορροπημένη και ισότιμη εκπροσώπηση όλων των λαών και των πολιτισμών (<http://www.dlir.org/>).

Τα πολιτιστικά προϊόντα που συνθέτουν την ψηφιακή κληρονομιά είναι δυνατό να υπάρξουν πέρα από τις εθνικές νομοθεσίες και τις αρχές των διεθνών συμβάσεων. Έτσι η επιλογή των ψηφιακών τεκμηρίων ενδέχεται να διαφέρει από χώρα σε χώρα ωστόσο αυτή οφείλει να βασίζεται σε βασικά κριτήρια όπως είναι η σημασία τους στο παγκόσμιο γίγνεσθαι και η διαρκής πολιτιστική, επιστημονική και εκπαιδευτική αξία τους. Είναι όμως ξεκάθαρο ότι προκειμένου να υπάρχει μια βασική κατευθυντήρια γραμμή για τη σύνθεση της ψηφιακής κληρονομιάς πρέπει να ενισχυθεί η διεθνής συνεργασία, η αλληλεγγύη και ο σεβασμός (Christen, 2011, σ. 196). Μέσω αυτών θα επιτευχθεί η δημιουργία μιας ενιαίας, παγκόσμιας ψηφιακής πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία θα εξασφαλίζει τη δημιουργία, τη διάδοση και τη συνεχή πρόσβαση. Η εξασφάλιση ότι αυτή η εκκολαπτόμενη ψηφιακή κληρονομιά παραμένει διαθέσιμη είναι επομένως ένα παγκόσμιο θέμα που αφορά όλες τις χώρες και τις κοινότητες του κόσμου.

2.5 Ψηφιοποίηση πολιτιστικών αγαθών: κίνδυνοι και προκλήσεις

Η ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς δίνει νέα ώθηση στα πολιτιστικά αγαθά εν γένει αλλά και στις διεθνείς σχέσεις και συνεργασίες. Λόγω του εύρους της αλλά και των άπειρων δυνατοτήτων που προσφέρει, καθίσταται σημαντικό και αναπόφευκτο κομμάτι της διατήρησης των πολιτιστικών αγαθών, της διάδοσής τους και της συνέχειάς τους μέσα στο χρόνο ενώ παράλληλα αποτελεί βασικό αρωγό για την ανάπτυξη των διεθνών σχέσεων. Παρόλα αυτά, στην εφαρμογή της η διατήρηση της ψηφιακής κληρονομιάς παρουσιάζει κάποια εμπόδια που αποτρέπουν την ομαλή υλοποίησή της όσο και κάποιους κινδύνους για τα ίδια τα πολιτιστικά αγαθά.

Βασικό πρόβλημα στη διατήρηση της ψηφιακής κληρονομιάς αποτελεί η ταχεία απαξίωση των ψηφιακών μέσων και των λογισμικών. Τόσο οι συσκευές όσο και τα προγράμματα που χρησιμοποιούνται για την αναπαραγωγή και την αποθήκευση τείνουν να έχουν ελάχιστη διάρκεια ζωής (Αραβανή, 2004). Οι καινούριες εκδόσεις εμφανίζονται με πολύ γρήγορη συχνότητα καταργώντας τις παλιότερες, οι οποίες σχεδόν εξαφανίζονται. Αυτό οφείλεται τόσο στην πλειονότητα των νέων μέσων όσο και στην σταδιακή κατάργηση των ανταλλακτικών τους ή στο γεγονός ότι κάθε εμπειρογνώμονας ή ειδικός προσπαθεί να ειδικεύεται στις καινούριες εξελιγμένες τεχνικές με αποτέλεσμα οι παλιότερες εκδόσεις να

περνούν σε αχρηστία (Βέλιος, 2008, σ. 102). Το γεγονός ότι οι νέοι τεχνικοί αποφεύγουν να δουλέψουν με τις παλιότερες εκδόσεις και προτιμούν τις νέες και πιο εξελιγμένες, οδηγεί στην σταδιακή κατάργηση του παλιότερου λογισμικού αφού δεν υπάρχει κανείς που να το χρειάζεται για να εργαστεί με αυτό (Αραβανή, 2004; UNESCO, 2002). Με την κατάργηση των παλιότερων εκδόσεων των ψηφιακών μέσων και των λογισμικών, οι αποθηκευμένες πληροφορίες συχνά δεν είναι συμβατές με τα καινούρια μέσα επομένως δε μπορούν να υποστηριχτούν και δεν είναι διαθέσιμες. Κάποιοι προσπαθούν να παραλληλίσουν αυτή την απαξίωση των ψηφιακών μέσων με τις απαρχές της συντήρησης πολιτιστικών αγαθών, από τις οποίες δεν διαθέτουμε τεκμηρίωση και πληροφορίες. Δεδομένης της ταχείας εξέλιξης των ψηφιακών μέσων, το σύνολο των ψηφιοποιημένων αγαθών από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα και τις αρχές του 21^{ου} θα είναι ακατάληπτο στο μέλλον (Beck, 2013). Το γεγονός αυτό οδηγεί είτε στην απώλεια δεδομένων αφού σε καινούριο ψηφιακό περιβάλλον δε μπορούν να ανακτηθούν είτε στην διαρκή μετατροπή τους σε νέες μορφές προκειμένου να διατηρηθούν (Αραβανή, 2004; Beck, 2013, σ. 85 ; UNESCO, 2002).

Το πρόβλημα της μετατροπής των ψηφιακών αποτελεσμάτων σε νέες μορφές προκειμένου να υπάρχει η δυνατότητα ανάγνωσης και αποθήκευσης και να μην περιορίζεται η πρόσβαση μπορεί να λυθεί, προκειμένου όμως να γίνει πράξη απαιτεί τεράστιο οικονομικό κόστος το οποίο παράλληλα δεν είναι δυνατό και να προσδιοριστεί με ακρίβεια λόγω του μεγάλου όγκου των δεδομένων, των εξελισσόμενων τεχνικών και των χρονικών περιθωρίων (UNESCO, 2002). Το κόστος, ειδικά για τους πιο μικρούς πολιτιστικούς οργανισμούς είναι απαγορευτικό. Ένα άλλο πρόβλημα που προκύπτει από τη συνεχή μετατροπή και αποθήκευση των ψηφιακών τεκμηρίων είναι ο όγκος τους. Η ψηφιακή πληροφορία έχει αυξηθεί πολύ τα τελευταία χρόνια και όλα δείχνουν ότι αυτή η προοδευτική αύξηση δε θα σταματήσει άμεσα (Βέλιος, 2008, σ. 102). Ακόμα κι αν επενδυθεί το απαραίτητο ποσό προκειμένου να γίνει αυτό το έργο, το κόστος σε προσωπικό χρόνο προκειμένου να βρεθεί η πληροφορία μέσα σε ένα αχανές περιβάλλον εν τέλει δεν εξασφαλίζει τη χρησιμότητά του (Beck, 2013, σ. 87). Στο περιβάλλον αυτό και λόγω του όγκου του είναι πολύ εύκολο να χαθεί η ψηφιακή πληροφορία. Αυτή η αβεβαιότητα σχετικά με το αν η επένδυση σε ένα τέτοιο έργο είναι τελικά χρήσιμη, αν θα καταφέρει να αξιοποιηθεί στο μέγιστο τόσο από τους πολιτιστικούς φορείς όσο και από τους χρήστες σε συνδυασμό με το μεγάλο κόστος, την καθιστά επισφαλή και με μεγάλο ρίσκο.

Η διαδικασία της συνεχούς μετατροπής και αποθήκευσης των ψηφιακών αρχείων ελλοχεύει και έναν άλλο κίνδυνο. Τα ψηφιακά αρχεία μετατρέπονται εύκολα σε άλλη μορφή. Αυτή η ευκολία μπορεί να προκαλέσει την ολική απώλειά τους ή τον περιορισμό της προσβασιμότητας αφού ο καθένας μπορεί να τα επεξεργαστεί. Από την άλλη πλευρά, αν για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος επιβληθεί για παράδειγμα η χρήση κωδικού ή η κρυπτογράφηση, τότε περιορίζεται η προσβασιμότητα των χρηστών και το αγαθό γίνεται διαθέσιμο μόνο σε ειδική ομάδα ανθρώπων (Αραβανή, 2004; UNESCO, 2002).

Επιπροσθέτως πολλοί συμφωνούν ότι τα ψηφιακά υλικά δεν έχουν καμία ελπίδα επιβίωσης χωρίς την κατάλληλη φυσική μορφή. Αυτό σημαίνει ότι η προστασία τους δεν αφορά μόνο το ψηφιακό περιβάλλον αλλά και το πραγματικό. Οι ψηφιακές πληροφορίες υπόκεινται τόσο σε τεχνική απαξίωση όσο και σε φυσική φθορά (Αραβανή, 2004; UNESCO, 2002).

Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα που καλούνται οι ιθύνοντες να αντιμετωπίσουν τόσο σε τοπικό επίπεδο όσο και σε διεθνές, είναι η ανάληψη της ευθύνης. Ο όγκος των ψηφιακών τεκμηρίων είναι τεράστιος και αυξάνεται συνεχώς. Δεν είναι όμως όλα στοιχεία διαρκούς αξίας, ούτε απαιτούν όλα ενεργητικές προσεγγίσεις διατήρησης (UNESCO, 2002). Αυτό που χρειάζεται είναι να γίνει μια επιλογή των σημαντικών τεκμηρίων που θα διατηρηθούν για να συνθέσουν την ψηφιακή κληρονομιά. Η αξία των τεκμηρίων δεν είναι πάντα ευδιάκριτη από την αρχή και ίσως να μην αναγνωρίζεται πριν αυτά χαθούν. Η απόφαση διατήρησης μπορεί να επανεξεταστεί στο μέλλον ενώ η απόφαση της μη διατήρησης συχνά είναι μη αναστρέψιμη. Σε περίπτωση απώλειας η ανάκτηση είναι σχεδόν αδύνατη. Επομένως η επιλογή των τεκμηρίων είναι μια διαδικασία που απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό, συνέπεια και υπευθυνότητα. Απαιτεί ευθύνη την οποία κανείς δε θέλει ή δε μπορεί να αναλάβει ακόμα κι αν αναγνωρίζει την αξία των ψηφιακών τεκμηρίων (UNESCO, 2002). Από τη Χάρτα για της Διατήρηση της Ψηφιακής Κληρονομιάς δεν προκύπτει η κατηγορία των επαγγελματιών που θα αναλάβουν την ευθύνη, αυτή άπτεται κυρίως στη συνέργεια διάφορων εμπειρογνομόνων και αποτελεί μια γκρίζα ζώνη που δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο το πρόβλημα.

Συμπερασματικά, για να καταστεί επιτυχές όλο αυτό το εγχείρημα απαιτείται πολύ προσεκτικός σχεδιασμός. Οι υπεύθυνοι του έργου θα πρέπει να έχουν το νου τους στο μέλλον προκειμένου να προλάβουν τις αλλαγές που πρόκειται να συμβούν ούτως ώστε να μην βρεθούν προ τετελεσμένου. Οι εμπειρογνώμονες θα πρέπει να συνδράμουν στην κατασκευή λογισμικών,

προγραμμάτων και συσκευών που θα είναι συμβατά με παλαιότερες και νεότερες εκδόσεις προκειμένου να μην βρεθούμε αντιμέτωποι με απώλεια υλικού στο μέλλον. Βασική επίσης προϋπόθεση είναι η ύπαρξη ενός ισχυρού, υποστηρικτικού νομοθετικού πλαισίου που θα είναι σαφές για τη μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί αλλά και για την ανάληψη της ευθύνης. Η προστασία και διατήρηση της ψηφιακής κληρονομιάς, δε μπορεί να παραμένει στάσιμη έως ότου βρεθούν λύσεις στα ζητήματα αυτά. Οφείλει να είναι συνεχής και αδιάκοπη.

Κεφάλαιο 3

3.1 Πολιτιστική Πολιτική για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Εθνικό Επίπεδο

Οι διεθνείς συμβάσεις που εξετάστηκαν ως τώρα καταδικάζουν την παράνομη εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών και ενθαρρύνουν την επιστροφή των αντικειμένων αυτών στις χώρες προέλευσης. Αυτό είναι κάτι εύκολο και απλό στις μέρες μας αν αναλογιστούμε ότι τα κράτη με τη σημερινή τους μορφή έχουν ξεκάθαρα γεωγραφικά όρια, νόμους σε ισχύ και αποτελούν νομικές οντότητες. Το πρόβλημα αρχίζει όταν αναφερόμαστε σε πολιτιστικά αγαθά, των οποίων η διακίνηση στο παρελθόν ήταν πιο εύκολη καθώς διεθνές ή εθνικό δίκαιο δεν υπήρχε, τουλάχιστον όχι με τη μορφή που το γνωρίζουμε σήμερα. Το ερώτημα λοιπόν, σε ποιόν ανήκουν πολιτιστικά αγαθά που έχουν διακινηθεί στο παρελθόν, είναι ένα θέμα που αφορά την παγκόσμια κοινότητα και τελευταία έχει ανοίξει το διάλογο μεταξύ των πρώην δυτικών αποικιακών χωρών και των πρώην αποικιών. Η σχέση των μεν με τους δε εμφανίζει την αδιαμφισβήτητη σχέση ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν. Όπως θα φανεί πιο κάτω η απάντηση στο ερώτημα «*Σε ποιόν ανήκει το παρελθόν*» δεν είναι τόσο προφανής. Προκειμένου να δοθεί απάντηση σε αυτό το ερώτημα, θα αναλυθεί η πολιτιστική πολιτική κάθε χώρας σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

3.2 Πολιτιστική Πολιτική της Αιγύπτου

Ο αρχαίος αιγυπτιακός πολιτισμός υπήρξε ένας από τους παλαιότερους και πιο επιδραστικούς πολιτισμούς στον κόσμο. Περίπου το 3150 προ Χριστού ιδρύθηκε ένα ενιαίο βασίλειο, στο οποίο κυβέρνησαν οι Φαραώ για περίπου τρεις χιλιετίες (Hamersveld, 2010, σ.52). Η ακμή του εντοπίζεται περί το 2550 προ Χριστού, όπου αναπτύχθηκαν οι τέχνες και τα γράμματα αλλά και η γεωργία και το εμπόριο. Την περίοδο εκείνη χτίζονται οι Πυραμίδες και άλλα εμβληματικά μνημεία της Αρχαίας Αιγύπτου, τα οποία αποτελούν σύμβολα του αιγυπτιακού πολιτισμού (Kemp, 1989, σ. 65; Tikkanen, 2017; Handwerk, 2018; Egan, 2010, σ. 25). Στα χρόνια που ακολούθησαν την φαραωνική δυναστία, η Αίγυπτος κατακτήθηκε από διάφορους πολιτισμούς. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα η στρατηγική γεωγραφική τοποθεσία σε συνδυασμό με την ασήμαντη πολιτική επιρροή που ασκούσε η Αίγυπτος, την κατέστησαν ιδανικό χώρο για την ιμπεριαλιστική εξάπλωση εύρωστων κρατών όπως η Γαλλία και η Βρετανία (Baker et all., 2018; Egan, 2010, σ. 25). Την περίοδο της αποικιοκρατίας η Αίγυπτος

γνώρισε μια πρωτοφανή εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, τα οποία αποτέλεσαν λεία πολέμου και βρέθηκαν σε μουσεία και ιδιωτικές συλλογές σε όλο τον κόσμο (Siehr, 2004, σ. 21).

Το Υπουργείο Αρχαιοτήτων είναι ο κρατικός φορέας, ο οποίος έχει την εποπτεία των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων ενώ παράλληλα ενθαρρύνει τη συνεργασία με άλλα μουσεία και αρχαιολογικές αποστολές. Σύμφωνα με τους εμπειρογνώμονες πολιτιστικής πολιτικής η κυβερνητική πολιτική για τον πολιτισμό δεν ακολουθεί κάποια συγκεκριμένη στρατηγική και σε συνδυασμό με τη μείωση της χρηματοδότησης και την πτώση του τουρισμού, το Υπουργείο καθίσταται αποδυναμωμένο ιδιαίτερα από τις αναταραχές του 2011 και έπειτα. Άλλοι φορείς που συμμετέχουν στη διαμόρφωση πολιτιστικών σχέσεων μεταξύ της Αιγύπτου και άλλων κρατών είναι το Υπουργείο Πολιτισμού και σε μικρότερο βαθμό τα Υπουργεία Εξωτερικών και Οικονομικών και Τουρισμού (Helly, 2014, σ. 4-7). Αν και το Υπουργείο Πολιτισμού είναι το πλέον αρμόδιο για τα πολιτιστικά ζητήματα της Αιγύπτου συχνά παρακάμπτεται από τα Υπουργεία αυτά καθότι έχουν μεγαλύτερη πολιτική και οικονομική επιρροή (Helly, 2014, σ. 5).

Οι αναταραχές του 2011 υπήρξαν ο καταλύτης για την πορεία του πολιτισμού στην Αίγυπτο. Έκτοτε, εξαιτίας του ασταθούς πολιτικού κλίματος, οι προσπάθειες των κυβερνητικών αρχών για νέες προσεγγίσεις στις πολιτιστικές σχέσεις δεν είναι σε θέση να εφαρμοστούν. Οι προσπάθειες του Υπουργείου Πολιτισμού για συνεργασία και γεφύρωση των πολιτιστικών σχέσεων μεταξύ της Αιγύπτου και της Ευρώπης, πέσαν στο κενό. Ρήγμα στις εταιρικές σχέσεις μεταξύ των χωρών της Αφρικής με την Ευρωπαϊκή ένωση αποτελούν αναμφίβολα οι διαφωνίες σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών από την Ευρώπη στις χώρες προέλευσης (Helly, 2014, σ. 8).

Ανατρέχοντας στο παρελθόν παρατηρείται ότι η Αίγυπτος έχει κάνει προσπάθειες για τον επαναπατρισμό της πολιτιστικής της κληρονομιάς, οι προσπάθειές της ωστόσο είχαν αποβεί άκαρπες. Η εικόνα αυτή άρχισε να αλλάζει σχετικά πρόσφατα, στα τέλη της δεκαετίας του 1990, όταν ξεκίνησε πιο συντονισμένες προσπάθειες. Η πολιτική που ακολούθησε από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα έγινε πιο επιθετική, ειδικότερα από το 2002 και μετά, όταν τα ηνία του Υπουργείου Αρχαιοτήτων ανέλαβε ο αιγυπτιολόγος Zahi Hawass (Hendawi, 2011). Στη διάρκεια της θητείας του, από το 2002 έως το 2011 (Cunningham, 2012), ο Hawass κατάφερε να ανακτήσει πλήθος αιγυπτιακών αρχαιοτήτων, τα οποία είχαν απομακρυνθεί παράνομα από τη

χώρα (Pappas, 2015; McElroy, 2010). Παρόλο που δεν κατάφερε να ανακτήσει τις αιγυπτιακές αρχαιότητες που επιθυμούσε περισσότερο, όπως η Στήλη της Ροζέτας και η Προτομή της Νεφερτίτης, η εκστρατεία του τράβηξε τα φώτα της δημοσιότητας και σε συνδυασμό με την ταραχώδη πολιτική σκηνή στο εσωτερικό της χώρας δημιούργησε ένα θετικό κλίμα από τη σκοπιά της διεθνούς κοινότητας. Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι για τις χώρες προέλευσης είναι απαραίτητη η κάλυψη από τα διεθνή δημοσιογραφικά μέσα προκειμένου να αυξηθεί η προβολή των ζητημάτων επαναπατρισμού και συνεπώς να ενισχυθεί η διαπραγματευτική τους θέση (Egan, 2010, σ. 24). Παρά τη συμβολή των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην εκστρατεία επαναπατρισμού της Αιγύπτου, από το 2011 και μετά ο ρόλος τους υποτιμάται και δε λαμβάνεται υπόψη κατά τις συζητήσεις για την πολιτιστική πολιτική, αφήνοντας κενά στην ενημέρωση του κοινού (Helly, 2014, σ. 5).

Παράλληλα παρατηρείται παγκοσμίως μία διεθνής τάση, η οποία υποστηρίζει ότι τα νέα ανεξάρτητα έθνη, όπως η Αίγυπτος, αξίζουν ένα προνομιακό καθεστώς στη μάχη για τη διεκδίκηση της πολιτιστικής κληρονομιάς τους προκειμένου να δημιουργήσουν μια νέα πολιτιστική ταυτότητα ή να αποκαταστήσουν την παλιά. Έτσι θα πρέπει να βοηθηθούν προκειμένου να συγκεντρώσουν τις διασκορπισμένες αρχαιότητές τους από την περίοδο της αποικιοκρατίας, ακόμα κι αν χρειαστεί να δώσουν κάποιου είδους αποζημίωση σε χρήματα – πράγμα απαγορευτικό για τις αναπτυσσόμενες χώρες – ή σε είδος, το οποίο συνήθως περιλαμβάνει αρχαιότητες, οι οποίες να μην είναι χαρακτηριστικές του πολιτισμού τους αλλά δεν είναι εμβληματικές ή σύμβολα του έθνους. Η τάση αυτή υποστηρίζεται και από τους κανόνες του διεθνούς δικαίου (Siehr, 2004, σ. 15).

Η κατάσταση αυτή έχει ανησυχήσει ιδιαίτερα τα μουσεία όλου του κόσμου δεδομένου ότι τα μεγαλύτερα και πιο σπουδαία από αυτά, διαθέτουν αιγυπτιακές συλλογές με αντικείμενα που προσελκύουν εκατομμύρια επισκέπτες ετησίως (BBC, 2015). Εξαιρώντας τον οικονομικό παράγοντα, ο οποίος σίγουρα θα αποτελούσε πλήγμα σε πολλά από αυτά, τα μουσεία αντιπροσωπεύουν την πολιτιστική βιομηχανία, της οποίας ο βασικός ρόλος είναι να υπηρετούν την κοινωνία και να εξασφαλίζουν την πρόσβαση στον πολιτισμό και τη γνώση (Egan, 2010, σ. 34). Κανένα από αυτά δε θα ήθελε να συνδέσει το όνομά του με δικαστικές διαμάχες για παράνομη κατοχή αρχαιοτήτων και να αποκτήσει αρνητική φήμη. Στην εκστρατεία του για την απόκτηση της Στήλης της Ροζέτας για παράδειγμα, ο Hawass συχνά ισχυριζόταν ότι αν η

Βρετανία θέλει να αποκαταστήσει τη φήμη της και να επανορθώσει (για την αποικιακή πολιτική της) θα πρέπει να επιστρέψει τη Στήλη πίσω στην Αίγυπτο (Milmo, 2009), δημιουργώντας ένα κλίμα συμπάθειας προς τις πρώην αποικίες σε αντιδιαστολή με ένα κλίμα αμφισβήτησης για τις πρώην αποικιακές δυνάμεις.

Η Αίγυπτος κατάφερε να ανακτήσει κάποιες από τις αρχαιότητές της τα τελευταία χρόνια στηριζόμενη στις Συνθήκες της UNESCO. Αυτό συμβαίνει για δύο λόγους: αρχικά στις μέρες μας είναι ξεκάθαρα τα όρια των εθνών-κρατών. Η Αίγυπτος αποτελεί αυτόνομο κράτος με δική του διοίκηση, έχει διεθνή παρουσία και συμμετέχει στα διεθνή συνέδρια. Δεύτερον, τα διεθνή κείμενα που έχουν υπογραφεί από την UNESCO και άλλους συναφείς διεθνείς οργανισμούς, εφαρμόζονται μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο σε συνθήκες που είναι γνωστές και σταθερές. Τι συμβαίνει όμως με τις αρχαιότητες που εξήχθησαν ή απήχθησαν πριν από τη σύσταση της UNESCO; Η συγγραφέας Ahdaf Soueif περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο τη θέση της Αιγύπτου με αφορμή τη διαμάχη για την απόκτηση της Στήλης της Ροζέτας από το Βρετανικό Μουσείο : *«Αυτή η πέτρα με κάνει να σκεφτώ πόσο συχνά η Αίγυπτος είναι το θέατρο των μαχών για άλλους λαούς. Είναι ένα από τα πρώτα αντικείμενα μέσα από τα οποία μπορείτε να εντοπίσετε το δυτικό αποικιακό ενδιαφέρον στην Αίγυπτο, γιατί εντοπίστηκε από τους Γάλλους στο πλαίσιο της εισβολής του Ναπολέοντα στη χώρα, και στη συνέχεια διεκδικήθηκε από τους Βρετανούς όταν τον νίκησαν, Γάλλοι και Βρετανοί διαμάχησαν γι' αυτήν αλλά κανείς δεν σκέφτηκε ότι δεν ανήκε σε κανέναν από τους δύο. Από τους Ρωμαίους στους Τούρκους κι από τους Τούρκους στους Βρετανούς, όλοι οικειοποιήθηκαν την κληρονομιά της Αιγύπτου. Η Αίγυπτος για δύο χιλιάδες χρόνια είχε ξένους ηγεμόνες ενώ μόλις το 1952 τη διοίκησε ο Νάσερ, ο πρώτος Αιγύπτιος διοικητής της από την εποχή των Φαραώ.»* (BBC, 2015).

Έτσι οι πολιτιστικοί αυτοί θησαυροί, αποτελούν μια αμφιλεγόμενη πολιτιστική κληρονομιά, αφού αποκτήθηκαν σε μια εποχή όπου η κλοπή τους αποτελούσε συνήθη πρακτική και νομιμοποιούνταν από τους νικητές (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σ. 41).

Για τον αιγυπτιακό λαό, η επιστροφή των αντικειμένων αυτών δεν αποτελεί μόνο μια δίκαιη πράξη. Στο σύγχρονο κόσμο το κράτος θεωρείται η ανώτατη μορφή οργάνωσης. Όλες οι περιοχές αυτού του πλανήτη ανήκουν σε κάποιο κράτος, ακόμα και οι πιο απομακρυσμένες. Θεμέλιο του σύγχρονου κράτους, που εξυπηρετεί στη διατήρηση της ενότητάς του στο εσωτερικό, είναι η ύπαρξη μιας ιδεολογίας, μιας μοναδικής ταυτότητας που το κάνει να

ξεχωρίζει και συνθέτει μια εξιδανικευμένη εικόνα του (Meskell, 2006, σ. 282). Μέσα από αυτήν θέτει τους στόχους του και επιδιώκει να τους εκτελέσει προβάλλοντας ταυτόχρονα την υπεροχή του. Η ιδεολογία διαμορφώνει τη σύγχρονη εποχή. Είναι το φίλτρο μέσα από το οποίο μια κοινωνία βλέπει τον εαυτό της και τον υπόλοιπο κόσμο και νοηματοδοτεί τη φύση και τις πράξεις της όσον αφορά στην επίτευξη των ιδανικών της. Υπάρχει ένας ισχυρός συναισθηματικός δεσμός μεταξύ του έθνους και του πολιτιστικού αντικείμενου, ο οποίος δεν οφείλεται κατά ανάγκη στο ίδιο το αντικείμενο αλλά μάλλον κατασκευάζεται μέσω της κοινωνικοϊστορικής ερμηνείας του. Σε κάθε περίπτωση ωστόσο τα αντικείμενα αυτά έχουν μια μοναδική και αναντικατάστατη δύναμη ως σύμβολα απαραίτητα στη συλλογική συνείδηση για την δημιουργία της εθνικής ταυτότητας (Egan, 2010, σ. 10).

3.3 Πολιτιστική Πολιτική της Βρετανίας

Η γέννηση του καπιταλισμού κατά την προβιομηχανική περίοδο συνέβαλε στην έλευση των διαρθρωτικών αλλαγών, που συνέβησαν στην οικονομία και σηματοδότησε την εξέλιξη της Βρετανίας σε ένα σύγχρονο κράτος, το οποίο κατάφερε να επιτύχει παγκόσμια κυριαρχία έχοντας ισχυρή διεθνή παρουσία σε όλους τους τομείς που διέπουν την κοινωνική ζωή. Κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, η οικονομία, το εμπόριο και η αγροτική ανάπτυξη ήταν οι κύριοι πυλώνες άσκησης της πολιτικής της Βρετανίας (Bayly, 2016). Από την άλλη πλευρά ο πολιτισμός βρισκόταν πάντα στο περιθώριο τόσο της εξωτερικής όσο και της εσωτερικής πολιτικής της, μέχρι σχετικά πρόσφατα. Σήμερα η επίσημη θέση της χώρας για τον πολιτισμό είναι ότι *«ο θεμελιώδης στόχος της βρετανικής πολιτιστικής πολιτικής είναι να κάνει τα καλύτερα πράγματα στη ζωή διαθέσιμα στο μεγαλύτερο δυνατό αριθμό ανθρώπων»*. Η Βρετανία στοχεύει στην αύξηση της πρόσβασης και της συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή του έθνους καθώς αυτή έχει τη δυνατότητα να αλλάξει τη ζωή των ανθρώπων (Compendium, 2011).

3.3.1 Άσκηση εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής

Στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στη φάση της αναδιάρθρωσης της κοινωνίας η ευθύνη για τον πολιτισμό μετατέθηκε στο Βρετανικό Συμβούλιο. Το Βρετανικό Συμβούλιο ιδρύθηκε το 1934 και είναι ο βασικός παράγοντας διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής και άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας της Βρετανίας. Βασικός σκοπός του

Συμβουλίου είναι η προώθηση του βρετανικού πολιτισμού και η προβολή της συμβολής της Βρετανίας στη διάδοση των γραμμάτων και των τεχνών (Baker, 2004, σ. 2).

Η εξωτερική πολιτιστική πολιτική της Βρετανίας ασκείται μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας του Συμβουλίου και της λεγόμενης ήπιας ισχύος (soft power) και στοχεύει στη δημιουργία δεσμών και μακροχρόνιων συνεργασιών μεταξύ της Βρετανίας και των άλλων χωρών (British Council, 2018, σ. 8; Baker, 2004, σ. 4). Οι περισσότερες χώρες του κόσμου ασκούν κάποια μορφή πολιτιστικής διπλωματίας μέσω τέτοιων οργανισμών, όπως η *Alliance Française* στη Γαλλία και το *Goethe-Institut* στη Γερμανία. Το Συμβούλιο δίνει μεγάλη έμφαση στη δημιουργία των εταιρικών σχέσεων, οι οποίες είναι πιο ελεύθερες και απαλλαγμένες από τις άμεσες πιέσεις που ασκεί η πολιτική και η οικονομία (Baker, 2004, σ. 2). Οι επίσημες εκθέσεις για την πολιτιστική πολιτική υπογραμμίζουν την ανάγκη καλλιέργειας μακροχρόνιων σχέσεων, λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν πρέπει να φαίνεται ο άμεσος αντίκτυπος της διπλωματίας στους εξωτερικούς παράγοντες (Baker, 2004, σ.20). Πολλοί υποστηρίζουν ότι η Βρετανία δεν έχει φίλους στο εξωτερικό, παρά μόνο συμφέροντα και κάθε της ενέργεια στις διεθνείς συναλλαγές της αποσκοπεί σε οφέλη και στην αύξηση της επιρροής της (Baker, 2004, σ. 4). Η τοποθέτηση γραφείων ανά τον κόσμο συνεπώς αποτελεί μέρος και της ευρύτερης εξωτερικής πολιτικής της χώρας και όχι μόνο της πολιτιστικής.

Το Συμβούλιο ήταν το πρώτο εθνικό όργανο υποστήριξης των τεχνών και σήμερα διαθέτει υπεράριθμα γραφεία και αντιπροσωπείες σε όλο τον κόσμο με κύρια δραστηριότητα τη διάδοση της αγγλικής γλώσσας (Compendium, 2011; British Council, 2018, σ. 14). Ειδικότερα, σε μια διάρκεια εβδομήντα ετών, το Συμβούλιο εδραίωσε την παρουσία του μέσω των αντιπροσωπειών του σε δεκαεννέα χώρες του αραβικού κόσμου. Ανάμεσα στα πρώτα γραφεία που συστάθηκαν ήταν κι αυτό της Αιγύπτου, ήδη από το 1938. Παρά το γεγονός ότι η Βρετανία είχε πολυετή στρατιωτική παρουσία στην Αίγυπτο, η γαλλική κουλτούρα είχε κερδίσει την πλειοψηφία της ελίτ. Το Συμβούλιο επεδίωξε τη μετατόπιση της Αιγύπτου πιο κοντά στη σφαίρα επιρροής της Βρετανίας (Martens, 2004, σ. 7).

Τα τελευταία χρόνια, το Βρετανικό Συμβούλιο στρέφεται προς την ενασχόληση με τα εργαλεία κοινωνικής και ψηφιακής επικοινωνίας, όπως επιβάλλουν οι εξελίξεις του 21^{ου} αιώνα. Διαφαίνεται πως η διαρκής αναμόρφωση των στρατηγικών προτεραιοτήτων είναι ένας τρόπος για να κατανοήσουμε την αξία που αποδίδεται στο Βρετανικό Συμβούλιο και στο έργο του

(British Council, 2018, σ. 20). Αυτό που το καθιστά ενεργό με αμείωτη δράση όλα αυτά τα χρόνια είναι οι πρακτικές που εφαρμόζει σχετικά με την κοινωνία και τους χρήστες, υιοθετώντας πρακτικές που συμβαδίζουν με τις διεθνείς εξελίξεις.

3.3.2 Άσκηση Εσωτερικής Πολιτιστικής Πολιτικής

Οι διαρθρωτικές αλλαγές στον τομέα του πολιτισμού συνέβησαν τη δεκαετία του 1990. Το 1997 ιδρύθηκε το Υπουργείο Πολιτισμού, Μέσων και Αθλητισμού και ήταν η πρώτη φορά που η λέξη «πολιτισμός» έμπαινε στον τίτλο ενός δημόσιου φορέα. Αυτό δεν θα έπρεπε να μας εκπλήσσει δεδομένου του ότι δεν υπάρχει επίσημος ορισμός του πολιτισμού του Ηνωμένου Βασιλείου. Ο βρετανικός πολιτισμός, με τον εθνικό, περιφερειακό και γλωσσικό του χαρακτήρα και την πολυπολιτισμική ποικιλομορφία, δεν θεωρείται ως ενιαία οντότητα. Σήμερα, είναι ακριβέστερο να αναφερόμαστε στους πολιτισμούς της Βρετανίας για να αντικατοπτρίσουμε το ευρύ φάσμα αυτής της ποικιλομορφίας. Το Τμήμα Πολιτισμού, Μέσων και Αθλητισμού (DCMS) υιοθέτησε έναν ευρύ ορισμό του πολιτισμού, ο οποίος χρησιμοποιείται κυρίως σε πολιτιστικές στρατηγικές για την τοπική και περιφερειακή κυβέρνηση. Ο ορισμός είναι περισσότερο ένας κατάλογος των μορφών τέχνης, των δραστηριοτήτων και των πολιτιστικών εκφράσεων που μπορούν να εμφανιστούν σε τοπικούς δημόσιους χώρους (π.χ. βιβλιοθήκες, κινηματογράφους, πάρκα, χώροι κ.λπ.). (Compendium, 2011).

Το Υπουργείο αποτελεί παράλληλα τον κυβερνητικό φορέα ο οποίος είναι υπεύθυνος για την εφαρμογή της Σύμβασης για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και των άλλων διακηρύξεων της UNESCO. Η Βρετανία ήταν ένας από τους ιδρυτές της UNESCO και μετά από 12 χρόνια απουσίας λόγω οικονομικών και πολιτικών διαφορών, επανήλθε το 1997. (<http://www.worldcp.org/unitedkingdom.php?aid=533>). Σύμφωνα με το DCMS, η Βρετανία με την επικύρωση της Σύμβασης της Χάγης δεσμεύτηκε να συνεργαστεί με τους εταίρους της και να ενθαρρύνει κι άλλα κράτη να προσχωρήσουν σε αυτή. Για το λόγο αυτό ίδρυσε τη Μονάδα Προστασίας Πολιτιστικής Ιδιοκτησίας, η οποία σε συνεργασία με το Βρετανικό Συμβούλιο, έχει δημιουργήσει ένα Ταμείο μέσω του οποίου χρηματοδοτεί προγράμματα προστασίας και συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς σε χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής. Παράλληλα το Βρετανικό Μουσείο ανέλαβε την εκπαίδευση αρχαιολόγων στις σύγχρονες τεχνολογίες προκειμένου να τους βοηθήσει να αποκαταστήσουν την πολιτιστική

κληρονομιά των χωρών αυτών, που υποφέρουν από τις μακροχρόνιες καταστροφικές συγκρούσεις (Heritage Statement, 2017).

Σύμφωνα με την επίσημη θέση του Ηνωμένου Βασιλείου η κυβέρνηση και το DCMS έχουν την ευθύνη για τις τέχνες, τα μουσεία, τις βιβλιοθήκες και την πολιτιστική κληρονομιά (Heritage Statement, 2017). Ωστόσο πιο κάτω θα φανεί ότι οι διευθυντές των μουσείων συχνά έχουν τον τελευταίο λόγο για τη διαχείριση των ιδρυμάτων τους. Όσο δε γίνεται ξεκάθαρο το ποιος έχει την ευθύνη για τα μουσεία και την τύχη των συλλογών, η κατάσταση θα συνεχίζει να περιπλέκεται αν αναλογιστούμε τα οικονομικά μεγέθη. Σύμφωνα με μία έρευνα κοινού που διεξήχθη με στοιχεία που αντλήθηκαν από το Υπουργείο το 2012, διαπιστώθηκε ότι τα μουσεία και η επίσκεψη σε πολιτιστικούς χώρους αποτελούν τον κύριο παράγοντα προσέλκυσης τουριστών, με επισκεψιμότητα που αγγίζει το 50% (Dümcke and Gnedovsky, 2013, σ. 88).

Τα τελευταία χρόνια η πολιτιστική πολιτική της Βρετανίας έχει συμπεριλάβει στους κόλπους της την ψηφιακή κληρονομιά και τα νέα τεχνολογικά μέσα, τα οποία βλέπει ως μια νέα ευκαιρία για τον πολιτισμό. Η Βρετανία διοχετεύει μεγάλα χρηματικά ποσά προκειμένου να χρηματοδοτήσει ψηφιακά προγράμματα, τα οποία θα αυξήσουν την πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά και τον πολιτισμό γενικότερα. Χρησιμοποιώντας τις νέες τεχνολογίες επιχειρεί να προσεγγίσει νέα και «δυσπρόσιτα» ακροατήρια. Σημαντικές προσωπικότητες του πολιτισμού του Ηνωμένου Βασιλείου υποστηρίζουν ότι ο πολιτισμός σε συνδυασμό με τις τελευταίες ψηφιακές εξελίξεις θα δώσει νέα ώθηση στη δημιουργικότητα ενώ παράλληλα θα βοηθήσει ούτως ώστε να διατηρήσει η Βρετανία το διεθνές πολιτιστικό της γόητρο. Η χρήση των νέων ψηφιακών μέσων θα αυξήσει την προσβασιμότητα του κοινού στις τέχνες ενώ παράλληλα θα δημιουργήσει ισχυρές συνεργασίες σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Λευκή Βίβλος που εξέδωσε η κυβέρνηση για τον πολιτισμό σκοπεύει στο να προωθήσει την ψηφιοποίηση των δημόσιων συλλογών και να ενισχύσει την πολιτισμική εμπειρία. Παράλληλα τονίζει τη δέσμευση της κυβέρνησης για σύσταση ψηφιακής στρατηγικής με απώτερο σκοπό την αύξηση των ψηφιακών δυνατοτήτων, τη συμμετοχή και την απελευθέρωση των δεδομένων. Η κίνηση αυτή σηματοδοτεί μια νέα εποχή στα πολιτιστικά πράγματα του Ηνωμένου Βασιλείου (Compendium, 2011).

3.3.3 Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η Βρετανία υπήρξε ανέκαθεν πολύ προσεκτική σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσης. Μέχρι και το τέλος του 20^{ου} αιώνα δεν είχε υπογράψει καμία από τις διεθνείς συμβάσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από παράνομη διακίνηση. Παρά το γεγονός ότι υπήρξε από τα ιδρυτικά μέλη της UNESCO (Bennett και Oliver, 2006, σ. 75), απείχε από τέτοιου είδους δεσμευτικές αποφάσεις γνωρίζοντας ότι η προσχώρηση σε μια από αυτές θα άλλαζε ριζικά την εικόνα του πολιτισμού στη Βρετανία όπως την ξέρουμε σήμερα. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, το 2002 η Βρετανία προσχώρησε στη Σύμβαση του 1970 για τα μέσα απαγόρευσης και πρόληψης της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών. Παράλληλα πρόβαλε επιφυλάξεις σχετικά με τον ορισμό του όρου πολιτιστική ιδιοκτησία, τις παραγραφικές προθεσμίες και την εφαρμογή της νομοθεσίας για τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ounanian, 2007, σ. 119).

Την ίδια χρονιά που υπεγράφη η Σύμβαση, ηγέτες από 30 και πλέον μουσεία του κόσμου, συμπεριλαμβανομένων και των πέντε μεγαλύτερων, συναντήθηκαν προκειμένου να συζητήσουν για ζητήματα επαναπατρισμού αρχαιοτήτων και για το ρόλο που διαδραματίζουν στην κοινωνία ως «παγκόσμια μουσεία». Στη συνάντηση αυτή εκπροσωπήθηκαν ανάμεσα σε άλλα το Βρετανικό Μουσείο, το Ερμιτάζ της Αγίας Πετρούπολης, το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης, το Λούβρο και το Κρατικό Μουσείο του Βερολίνου. Η συζήτηση στράφηκε γύρω από την έννοια του «παγκόσμιου μουσείου» αντικατοπτρίζοντας την αντίληψη ότι τα μεγάλα αυτά μουσεία εκπροσωπούν όλες τις κουλτούρες και τους πολιτισμούς, προβάλλοντας έτσι την πεποίθηση ότι τα πολιτιστικά αγαθά που έχουν παγκόσμια αξία, δεν έχει σημασία που βρίσκονται εφόσον είναι προσβάσιμα για όλη την ανθρωπότητα (O'Neill, 2004, σ. 191; Ounanian, 2007, σ. 136; Gill, 2015, σ. 75). Η Διακήρυξη αυτή, αποδοκιμάστηκε από την κοινή γνώμη αλλά και από τον Geoffrey Lewis, διευθυντή του ICOM, λέγοντας πως ουσιαστικά επιδιώκει να εξασφαλίσει μεγαλύτερη ασυλία στα πέντε πιο πλούσια μουσεία του κόσμου, τα οποία εκπροσωπούν τα συμφέροντά τους και όχι τη διεθνή μουσειακή κοινότητα. Δεν είναι τυχαίο ότι τα πέντε μεγαλύτερα μουσεία του κόσμου δημιούργησαν τις διάσημες συλλογές τους κυρίως λόγω της αποικιακής πολιτικής των χωρών στις οποίες ανήκουν (O'Neill, 2004, σ. 199).

Το 2003, ένα χρόνο μετά τη Διακήρυξη και την προσχώρηση στη Σύμβαση του 1970, η Βρετανία εισήγαγε ένα νόμο για τα πολιτιστικά αγαθά και την παράνομη διακίνησή τους

(Cultural Objects (Offences) Act). Σύμφωνα με το νόμο απαγορεύεται το εμπόριο πολιτιστικών αγαθών, τα οποία έχουν απομακρυνθεί παράνομα κατά τη στιγμή της αφαίρεσής τους. Αυτό σημαίνει ότι ο νόμος δεν περιλαμβάνει για παράδειγμα τη Στήλη της Ροζέτας ή τα Ελγίνεια Μάρμαρα, τουλάχιστον για όσο καιρό η Βρετανία ισχυρίζεται ότι τα έχει στην κατοχή της νόμιμα. Η Βρετανία υποστηρίζει ότι τα αντικείμενα αποκτήθηκαν με νόμιμες συναλλαγές και σύμφωνα με το ισχύον δίκαιο της εποχής. Στην περίπτωση που αποδειχτεί ότι αυτό δεν ισχύει, θα είναι υποχρεωμένη να τα επιστρέψει. (Ounanian, 2007, σ. 119, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/27/introduction>).

Η στάση της Βρετανίας σε θέματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, φαίνεται να αλλάζει τα τελευταία χρόνια. Το Σεπτέμβριο του 2017, η Βρετανία προσχώρησε στη Σύμβαση της Χάγης, υπογράφοντας και τα δύο Πρωτόκολλα (Unesco.org). Πιθανότερη εξήγηση για αυτή την κίνηση ίσως αποτελεί το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος για την αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση και η διάθεση της Βρετανίας να μην απομονωθεί διεθνώς. Η συμμετοχή της Βρετανίας στα διεθνή κείμενα αποδεικνύεται πολύ αργή. Δεδομένου τούτου, δεν αποκλείεται στο μέλλον να προσχωρήσει και στη Σύμβαση του 1995, την οποία επίσης δεν έχει υπογράψει αν και είναι κράτος μέλος του UNIDROIT ήδη από το 1948 (Unidroit.org).

3.4 Πολιτιστική Πολιτική της Γαλλίας

Η ανάπτυξη του γαλλικού πολιτισμού υπήρξε αλματώδης και αφορά σε όλο το φάσμα της καλλιτεχνικής δραστηριότητας ενώ μέχρι και σήμερα η Γαλλία θεωρείται πρωτοπόρος στα πολιτιστικά πράγματα. Αντιλαμβανόμενη ότι στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης η πολιτιστική διάσταση αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία, η πολιτιστική πολιτική της σχεδιάζεται με προσοχή τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Βασικός στόχος της Γαλλίας είναι η προώθηση του γαλλικού πολιτισμού στον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο και η διάδοση της γαλλικής γλώσσας. Στην προσπάθεια επίτευξης αυτού του στόχου η Γαλλία έχει στήσει ένα πολύ καλά δομημένο σύστημα για την ανάπτυξη της πολιτιστικής της διπλωματίας, στο οποίο επενδύθηκαν 750 εκατομμύρια ευρώ. Ανάμεσα στους βασικούς στόχους της γαλλικής πολιτιστικής πολιτικής είναι οι διαπολιτισμικές ανταλλαγές και η προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας. Στο πλαίσιο αυτό η Γαλλία συμμετέχει σε διάφορα προγράμματα και συνεργάζεται σταθερά με πολιτιστικούς φορείς σε όλο τον κόσμο, χτίζοντας

ένα δίκτυο σχέσεων ειδικά με τις γαλλόφωνες αφρικανικές χώρες. Η Γαλλία έχει μακρά παράδοση στη φιλοξενία διαφόρων πολιτισμών γεγονός που αποδεικνύεται από την ύπαρξη πολλών πολιτιστικών κέντρων από όλο τον κόσμο, τα οποία κυρίως εδρεύουν στο Παρίσι (Compendium, 2016).

Σε παγκόσμια κλίμακα, η Γαλλία αποτελεί ενεργό μέλος του ΟΗΕ και της UNESCO, η οποία εδρεύει στο Παρίσι. Σημαντικό ρόλο στη διεθνή πολιτιστική πολιτική της Γαλλίας διαδραματίζει και ο ΟΙΦ, ο Διεθνής Οργανισμός Γαλλοφωνίας όπου συμμετέχουν 57 κράτη-μέλη και άλλα 20 ως παρατηρητές (Compendium, 2016). Η προώθηση της γαλλικής γλώσσας σε μεγάλο τμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού αποτελεί μείζον ζήτημα για τη χώρα.

Η Γαλλία έχει επικυρώσει πολλές συνθήκες του Συμβουλίου της Ευρώπης στον πολιτιστικό τομέα: την Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση το 1955, τη Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης το 1987, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς (αναθεωρημένη) το 1995 και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Κινηματογραφική Συμπαράγωγή το 2001. Το 1999, η Γαλλία υπέγραψε τον Ευρωπαϊκό Χάρτη για τις Περιφερειακές ή Μειονοτικές Γλώσσες και το 2008, μια τροποποίηση του Συντάγματος εισήγαγε το άρθρο 75-1: "Οι περιφερειακές γλώσσες αποτελούν μέρος της κληρονομιάς της Γαλλίας" .

Το Υπουργείο Εξωτερικών και το Γαλλικό Ινστιτούτο είναι μέλη του δικτύου EUNIC-Εθνικά Ινστιτούτα Πολιτισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το δίκτυο συγκεντρώνει τα θεσμικά όργανα από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που είναι υπεύθυνα για την πολιτιστική δράση στο εξωτερικό. Ιδρύθηκε το 2006 και αριθμεί τριανταέξι εθνικά ιδρύματα και υπουργεία από τις εικοσιοχτώ χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υπάρχουν πάνω από εκατό διεθνή δίκτυα συνεργασίας που αναλαμβάνουν έργα με σκοπό να συνδέσουν τους διάφορους πολιτισμούς (<https://www.eunicglobal.eu/>). Ασχολούνται με τις τέχνες, τις γλώσσες, τη νεολαία, την εκπαίδευση, τις επιστήμες, τον διαπολιτισμικό διάλογο και την ανάπτυξη. Τα μέλη της EUNIC επιθυμούν να ευνοήσουν την πολιτιστική συνεργασία, να δημιουργήσουν βιώσιμες σχέσεις μεταξύ των επαγγελματιών, να ενθαρρύνουν την αμοιβαία κατανόηση και την αύξηση της ευαισθητοποίησης για τους διάφορους πολιτισμούς της Ευρώπης. Το δίκτυο αυτό αποτελεί ένα πρώτο βήμα προς μια κοινή ευρωπαϊκή πολιτιστική διπλωματία. Εκτός αυτού, το Υπουργείο Πολιτισμού συνεργάζεται με επαγγελματικούς και τομεακούς διεθνείς οργανισμούς, όπως το

Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM), το Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη Διατήρησης και Αποκατάστασης Πολιτιστικών Ιδιοκτησιών (ICCROM) στον τομέα των μουσείων, το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χώρων (ICOMOS) για την πολιτιστική κληρονομιά, το Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων (ICA), τη Διεθνή Ένωση Αρχιτεκτόνων (IUA), τη Διεθνή Επιτροπή Γαλλόφωνου Θεάτρου (CITF) κλπ. (<http://www.likeculture.eu>).

Το Υπουργείο Πολιτισμού και Επικοινωνίας είναι υπεύθυνο για την υλοποίηση της κρατικής πολιτιστικής δράσης σε όλη τη γαλλική επικράτεια. Άλλα υπουργεία συμμετέχουν σε συγκεκριμένους τομείς της πολιτιστικής πολιτικής (για παράδειγμα Εξωτερικές Υποθέσεις, Εκπαίδευση, Έρευνα, Τουρισμός). Οι νομικοί κανόνες περιλαμβάνουν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, τα καθήκοντα και τα επιστημονικά και τεχνικά πρότυπα των αρχείων και των συλλογών, τη λογοτεχνική και καλλιτεχνική ιδιοκτησία, την ευημερία των καλλιτεχνών κ.ο.κ. (<http://www.likeculture.eu>). Στις άμεσες αρμοδιότητες του Υπουργείου είναι και η διαχείριση των δημόσιων πολιτιστικών ιδρυμάτων και η κατανομή των κονδυλίων.

Η Γαλλία έχει ανταποκριθεί στα διεθνή συνέδρια για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στη Σύμβαση της Χάγης προσχώρησε το 1957 ενώ μόλις το 2017 υπέγραψε το Β' Πρωτόκολλο και στη Σύμβαση του 1970 προσχώρησε το 1997 (Unesco.org). Όπως έχει παρατηρηθεί τα εύρωστα κράτη παρουσιάζουν ένα δισταγμό σχετικά με την αποδοχή των διεθνών κειμένων. Αυτό φάνηκε και στη Σύμβαση του UNIDROIT το 1995, την οποία η Γαλλία αμέσως υπέγραψε αλλά ακόμα δεν έχει επικυρώσει (Unidroit.org; Carpentier, 2014). Η υπογραφή της Σύμβασης ίσως δείχνει μια πιο διαλλακτική στάση στο συγκεκριμένο θέμα, ωστόσο σε πολυάριθμες περιπτώσεις έχει αποδειχθεί ότι η Γαλλία διατηρεί τα πολιτιστικά αγαθά που βρέθηκαν στις συλλογές της εξαιτίας της αποικιοκρατίας, με τρόπους που απορρέουν από το εσωτερικό της δίκαιο.

Σύμφωνα με το δίκαιο της Γαλλίας η ιδιοκτησία, που αποτελεί τμήμα του δημόσιου τομέα, περιλαμβάνει τα κινητά πολιτιστικά αγαθά τα οποία παρουσιάζουν ιστορικό, καλλιτεχνικό, αρχαιολογικό και επιστημονικό ενδιαφέρον αποτελούν δημόσια περιουσία (CPPP Art. L. 2112-1.). Καθετί που έγκυρα ανήκει στο δημόσιο τομέα παραμένει δημόσιο αγαθό έως ότου πάψει να αποτελεί δημόσια ωφέλεια και να υπηρετεί το ευρύ κοινό και υπάρχει διοικητική πράξη που επικυρώνει τον αποχαρκτηρισμό του ως τέτοιο (CPPP Art. L. 2141-1.). Η απαλλοτρίωση της δημόσιας περιουσίας δεν αποτελεί συνταγματική αρχή. Αυτό που απαγορεύει

την αφαίρεση κάποιου πολιτιστικού αγαθού είναι η δημόσια ωφέλειά του, η οποία συνήθως προκύπτει ως αποτέλεσμα δικαστικής απόφασης που δεσμεύει ακόμα και τον αρχηγό του κράτους . Η απαγόρευση της εξαγωγής είναι απόλυτη στις περιπτώσεις που αφορούν δωρεές ή κληροδοτήματα και δημόσια περιουσιακά στοιχεία που αποκτήθηκαν από κρατικούς φορείς με κρατικά κονδύλια. Ο νόμος μπορεί να αρθεί αν καταστεί αναγκαίο ειδικά όσον αφορά σε αγαθά που αποτελούν μέρος πολιτιστικής κληρονομιάς άλλου κράτους και έχουν αμφισβητηθεί από μια δημόσια αρχή (Cornu and Renold, 2010, σ.21 ; Cox, 2011, σ. 419 Carpentier, 2014).

Η απαγόρευση απομάκρυνσης πολιτιστικών αγαθών έχει χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα από πολλά γαλλικά μουσεία σε αρκετές υποθέσεις στις οποίες έχουν εμπλακεί. Μία τέτοια περίπτωση αφορά τα κορεάτικα χειρόγραφα, γνωστά με την ονομασία *Uigwe*, τα οποία αφορούν σε έγγραφα με λεπτομέρειες για τα βασιλικά έθιμα και τις τελετουργίες της δυναστείας των Joseon.

Τα χειρόγραφα είχαν κατασχεθεί και μεταφερθεί στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας από τους Γάλλους το 1866. Για πολλά χρόνια η κυβέρνηση της Κορέας ζητούσε την επιστροφή των χειρόγραφων μέσω της δικαστικής οδού, βασιζόμενη στους κορεάτικους νόμους που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής της κληρονομιάς. Το δικαστήριο απέρριψε τα αιτήματα της Κορέας υποστηρίζοντας ότι οι κορεάτικοι νόμοι δεν έχουν εφαρμογή στο γαλλικό δίκαιο ενώ παράλληλα απέρριψε και την εφαρμογή της Σύμβασης της Χάγης και της Σύμβασης του Παρισιού, με την αιτιολογία ότι αυτές δε μπορούν να εφαρμοστούν αναδρομικά, και τη Σύμβαση του Unidroit του 1995, δεδομένου του ότι η Γαλλία δεν αποτελεί κράτος μέλος (Carpentier, 2014; Cox, 2011, σ. 414). Απεναντίας, το δικαστήριο βασίστηκε στο γαλλικό δίκαιο υποστηρίζοντας ότι εδώ και 140 χρόνια τα χειρόγραφα ανήκουν στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας και πλέον θεωρούνται κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς της. Το βάρος μετατέθηκε από τη νομιμότητα της κατοχής των χειρόγραφων, παραγκωνίζοντας τις συνθήκες υπό τις οποίες βρέθηκαν στην κυριότητα των Γάλλων, στη διάρκεια της κατοχής των αντικειμένων από ένα δημόσιο γαλλικό ίδρυμα και την προσβασιμότητα του κοινού σε αυτά (Cornu and Renold, 2010, σ. 9; Cox, 2011, σ. 415). Το ζήτημα διευθετήθηκε μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας, η οποία κατέληξε σε μια διμερή συμφωνία μεταξύ των δύο κρατών, και το 2011 ο πρώην πρόεδρος της Γαλλίας Νικολά Σαρκοζί προανήγγειλε την επιστροφή των χειρόγραφων υπό μορφή πενταετούς δανείου με δυνατότητα επέκτασης (Song, 2016, σ. 719).

Αναγνωρίζοντας ότι τα χειρόγραφα αποτελούν πηγή πληροφόρησης και μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τους ερευνητές για επιστημονική έρευνα, πριν την παράδοσή τους, η Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας προχώρησε στην ψηφιοποίησή τους ούτως ώστε αυτά να διατεθούν στο ευρύ κοινό μέσω της ηλεκτρονικής ψηφιακής βιβλιοθήκης της Gallica (Cox, 2011, σ. 420). Μέσα από αυτή τη διμερή συμφωνία εν τέλει ικανοποιήθηκαν τα αιτήματα και των δύο χωρών. Η Κορέα απέκτησε ξανά τα κομμάτια της πολιτιστικής κληρονομιάς της ενώ η Γαλλία, μέσω της ψηφιοποίησης, διατήρησε τις πληροφορίες των χειρόγραφων προκειμένου αυτές να χρησιμεύσουν στην ακαδημαϊκή και επιστημονική έρευνα.

Το παράδειγμα αυτό αποδεικνύει τις δυνατότητες της ψηφιακής κληρονομιάς και το γεγονός ότι ο ψηφιακός επαναπατρισμός αποτελεί μία μέση λύση για ανάλογες διαφορές. Ειδικότερα, από το 2000 το Υπουργείο στηρίζει έργα ψηφιοποίησης των πολιτιστικών αγαθών ενώ παράλληλα έχει προβεί στη διεξαγωγή ερευνητικών εργασιών με σκοπό τη βελτίωσή τους. Στόχος του Υπουργείου είναι η υιοθέτηση κανόνων για να εξασφαλιστεί η συμβατότητα των πληροφοριακών συστημάτων αλλά και για να υπάρξει μια συγκεκριμένη και σταθερή πολιτική για τη διακίνηση πολιτιστικού υλικού στο διαδίκτυο. Βασικός λόγος για την ανάπτυξη των εργαλείων που θα καταστήσουν εφικτή την ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η ελεύθερη και καθολική πρόσβαση του κοινού. Παράλληλα το Υπουργείο συνέστησε έναν οδηγό, ο οποίος απευθύνεται κυρίως στους πολιτιστικούς φορείς, για τη διάδοση και χρήση των ψηφιακών δεδομένων τους. Από την πλευρά τους, οι πολιτιστικοί οργανισμοί έχουν ξεκινήσει την εγκατάσταση ειδικών λογισμικών ούτως ώστε να διευκολύνουν την πρόσβαση ενός ευρύτερου κοινού και να καταστήσουν τις συλλογές τους διαθέσιμες στο ψηφιακό περιβάλλον (<https://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=41>).

3.5 Πολιτιστική Πολιτική της Γερμανίας

Η διεθνής εικόνα της Γερμανίας είναι συνυφασμένη με την αυστηρή οργάνωση της οικονομίας και της βιομηχανίας (Keatinge, 2017). Στην προσπάθειά της να αντιστρέψει αυτή την εικόνα και να αποτινάξει τις κακές μνήμες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Γερμανία προωθεί τον πολιτισμό της στο παγκόσμιο γίνεσθαι (Compendium, 2016).

Ο πολιτισμός αποτελεί τον τρίτο πυλώνα της εξωτερικής πολιτικής της Γερμανίας, μαζί με την ασφάλεια και την οικονομική πολιτική (Lettau and Knobloch, 2017, σ. 91) και ως επί τω

πλείστων είναι ευθύνη της κυβέρνησης, ενώ αντίθετα, στο εσωτερικό της χώρας, έχει υιοθετηθεί ένα αποκεντρωτικό μοντέλο πολιτιστικής διαχείρισης και έτσι κάθε περιοχή της ομοσπονδίας είναι υπεύθυνη για τα μνημεία της (Compendium, 2016). Η πολιτιστική πολιτική εφαρμόζεται κυρίως μέσω των *quangos*, δηλαδή των νομικά ανεξάρτητων μη κυβερνητικών οργανώσεων, οι οποίες είναι υπεύθυνες για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων και έργων (Lettau and Knobloch, 2017, σ. 91). Καθήκον της πολιτιστικής πολιτικής είναι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα αρχιτεκτονικά, αρχαιολογικά, παλαιοντολογικά και βιομηχανικά μνημεία αλλά και στα τοπία και πάρκα.

Η Εθνική Επιτροπή Προστασίας των Μνημείων είναι ο κρατικός φορέας που έχει αναλάβει την ευθύνη των προγραμμάτων διάσωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς σε συνεργασία με τις επαρχίες. Αν και η προστασία των μνημείων στοχεύει κυρίως στα κτίρια και στα οικιστικά σύνολα, δεν αποκλείει τη φροντίδα των κινητών μνημείων, τα οποία απειλούνται από φθορά και κλοπή (Compendium, 2016). Η εξωτερική πολιτιστική πολιτική της Γερμανίας εξασκείται μέσω της λεγόμενης ήπιας δύναμης, δηλαδή της διεθνούς διπλωματίας. Στόχος της διεθνούς διπλωματίας είναι να υποστηρίξει τις πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ της Γερμανίας και των τρίτων χωρών (Lettau and Knobloch, 2017, σ. 89).

Τον Ιούλιο του 2016 η γερμανική βουλή ψήφισε ένα νόμο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και την απαγόρευση της απομάκρυνσής της από το εσωτερικό της χώρας (Cultural Property Protection Act-KGSG) (Gertsberg, 2017, σ. 3, Unesco.org). Η νομοθεσία είναι σύμφωνη με το κοινοτικό δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προβλέπει τον περιορισμό στο εμπόριο και την κυκλοφορία πολιτιστικών αγαθών που θεωρούνται εθνικοί πολιτιστικοί θησαυροί με καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία. Η άδεια για την εξαγωγή των αντικειμένων αυτών είναι ευθύνη που βαρύνει απόλυτα τον Ομοσπονδιακό Επίτροπο Πολιτισμού και Μέσων Ενημέρωσης. Η νέα νομοθεσία συνιστά τη μεταρρύθμιση του εθνικού δικαίου συμπεριλαμβάνοντας την τροποποιημένη ισχύουσα νομοθεσία, τη Σύμβαση του 1970 της UNESCO και την Οδηγία 2014/60/EU του Μαΐου του 2014 της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Federal Government Commissioner for Culture and Media, 2016, σ.9; Gertsberg, 2017, σ.3). Η Ευρωπαϊκή Οδηγία έχει μέχρι στιγμής υιοθετηθεί από τα περισσότερα κράτη μέλη της Ένωσης συνεπώς η καινούρια νομοθεσία της Γερμανίας δε διαφέρει από τα εθνικά δίκαια των άλλων κρατών μελών της Ένωσης. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στον συγκεκριμένο νόμο γίνεται

ρητή αναφορά ότι η Γερμανία έχει την ευχέρεια να εμποδίσει την εξαγωγή από τα εδάφη της οποιοδήποτε αντικείμενο θεωρείται εθνικός της θησαυρός. Από την κατηγορία αυτή εξαιρούνται μόνο τα έργα τέχνης και πολιτιστικά αγαθά που είχαν δεσμεύσει οι Ναζί κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τώρα το κράτος θεωρεί υποχρέωσή του να τα επιστρέψει στις χώρες προέλευσης. Άδεια εξαγωγής από τη χώρα εκτός από τα αντικείμενα αυτά, έχουν και όσα αντικείμενα προορίζονται για βραχυχρόνιο δανεισμό σε μουσεία και εκθέσεις σε όλο τον κόσμο (Compendium, 2016; Gertsberg, 2017, σ. 9).

Σε διεθνές επίπεδο, η Γερμανία έγινε μέλος του ΟΗΕ και της UNESCO το 1975. Έχει επικυρώσει το Α' Πρωτόκολλο της Σύμβαση της Χάγης το 1967 και το Β' Πρωτόκολλο το 2009 (http://www.unesco.org/eri/la/conventions_by_country) ενώ μόλις το 2007 υιοθέτησε τη Σύμβαση του 1970. Έκτοτε η εισαγωγή στη χώρα πολιτιστικών προϊόντων, τα οποία έχουν απομακρυνθεί παράνομα, απαγορεύτηκε συμπεριλαμβάνοντας οποιοδήποτε αντικείμενο αφορά σε ιδιοκτησία κλεμμένη από μουσείο, θρησκευτικό ή κοσμικό δημόσιο μνημείο της χώρας προέλευσης (Gertsberg, 2017, σ. 4).

Βασικό ρόλο όπως θα φανεί και παρακάτω αποτελεί ο όρος εθνικός θησαυρός. Στην παράγραφο 7 του νόμου ως εθνικός θησαυρός ορίζεται η εθνική πολιτιστική ιδιοκτησία εξαιρετικής σημασίας, η απομάκρυνση της οποίας θα αποτελούσε σημαντική απώλεια για το έθνος (Gertsberg, 2017, σ. 7). Σύμφωνα με το άρθρο 28 του νόμου, απαγορεύεται η εισαγωγή στη χώρα αγαθών, τα οποία θεωρούνται ως εθνική πολιτιστική κληρονομιά άλλων χωρών. Γι' αυτά τα αγαθά προβλέπεται ένα σύστημα υποχρεωτικής επιστροφής με αποζημίωση σε χρήματα ή σε είδος. Όλα τα συμβαλλόμενα κράτη της UNESCO έχουν το δικαίωμα να ανακτήσουν την εθνική πολιτιστική κληρονομιά που εξάγεται παράνομα (Gertsberg, 2017, σ. 9).

Ο κύριος προβληματισμός αυτών των πράξεων έγκειται στο γεγονός ότι αποτελούν μια νομική προοπτική χωρίς να έχουν δραστικές συνέπειες. Αφορούν κυρίως στην απλούστευση του νόμου ούτως ώστε αυτός να εναρμονίζεται με τη νομοθεσία των υπολοίπων ευρωπαϊκών κρατών μελών (Gertsberg, 2017, σ. 9). Στην προβληματική της εφαρμογής των νόμων πολλοί υποστηρίζουν ότι υποβόσκουν μη αλτρουιστικά συμφέροντα για την υποστήριξη των στόχων της εξωτερικής πολιτικής στις χώρες εταίρους καθώς και για την προώθηση των γερμανικών νόμων και αρχών μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας. Οι διεθνείς εκστρατείες και τα πολιτιστικά προγράμματα είναι αρκετά υψηλά στην καθημερινή ατζέντα και λαμβάνονται

σοβαρά υπόψη κατά το σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτικής, όχι μόνο της πολιτιστικής (Lettau and Knobloch, 2017, σ. 89).

3.6 Πολιτιστική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πριν τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπήρχαν διάφορες εθνικές νομικές προσεγγίσεις για το ζήτημα της προστασίας των αρχαιοτήτων, της παράνομης διακίνησής τους και τον αντίκτυπο των διεθνών συμβάσεων της UNESCO. Παρά την ύπαρξη αυτών των γενικών κανόνων, σε κάθε διαμάχη αναφορικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η ευρωπαϊκή σκοπιά επιδείκνυε απροθυμία σχετικά με την εφαρμογή πιο αυστηρής νομοθεσίας. Η αποδοχή πιο αυστηρών προτύπων, τα οποία συνήθως ανήκαν στις χώρες προέλευσης ισοδυναμούσε με την παραχώρηση των δικαιωμάτων των κρατών και ενίσχυε τη θέση των τρίτων χωρών (Greenfield στον Turack, 1990, σ. 131).

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ που οδήγησε στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1992, αποτέλεσε το έναυσμα για να ξεκινήσουν οι συζητήσεις για το πλαίσιο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι αλλαγές που έμελλε να συμβούν θα επηρέαζαν όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής, επομένως δε θα μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστο τον τομέα του πολιτισμού, ο οποίος λαμβάνεται υπόψη κατά το σχεδιασμό κάθε δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη Σύμβαση ορίζεται η υποχρέωση της Ένωσης να διαφυλάσσει και να προάγει τους διάφορους πολιτισμούς που συνυπάρχουν στην Ευρώπη, σεβόμενη τις ιδιαιτερότητές τους και παράλληλα να προβάλλει την κοινή τους μοίρα. Στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων, η Ένωση ενθαρρύνει τη συνεργασία των κρατών μελών τόσο μεταξύ τους όσο και με τρίτες χώρες μέσω του πολιτισμού (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1998, σ. 43; Eur-lex).

Πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση αποτέλεσε η οδηγία 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 15^{ης} Μαρτίου 1993 αναφορικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί (Eur-lex). Η οδηγία υποχρεώνει κάθε κράτος μέλος να της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου να εφαρμόσει την εν λόγω οδηγία, η οποία προβλέπει ότι τα παράνομα εξαγόμενα πολιτιστικά αγαθά οφείλουν να επιστραφούν στο κράτος από το οποίο είχαν απομακρυνθεί παράνομα (Siehr, 2004, 8).

Ήδη από τα πρώτα χρόνια, η Ευρωπαϊκή Ένωση επιχείρησε να αναπτύξει δεσμούς και να προάγει τον διαπολιτισμικό διάλογο και τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών της και τρίτων χωρών, ειδικά αυτών με τις οποίες γειτνιάζει. Αρχικά επιχειρήθηκε η ενίσχυση των δεσμών με τις Μεσογειακές χώρες με σκοπό τη διαφύλαξη των νότιων συνόρων της και την διασφάλιση της ειρήνης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα στην υπογραφή της Ευρω-Μεσογειακής Συνεργασίας το 1995, η οποία προέκυψε από τη Διάσκεψη της Βαρκελώνης. Μέσα από αυτή τη συνεργασία τα κράτη αποσκοπούσαν και στην ενίσχυση του αμοιβαίου σεβασμού και την αλληλοκατανόηση προκειμένου να παρακαμφθούν οι πολιτικές και θρησκευτικές διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στους λαούς της Μεσογείου και της Ευρώπης. Η Ευρω-Μεσογειακή Συνεργασία εδραιώθηκε πάνω στην παραδοχή ότι ο πολιτισμός αποτελεί το ουσιώδες στοιχείο για την ενίσχυση της αντίληψής μας για τους άλλους λαούς αλλά και για την κατανόηση για το διαφορετικό (Χίου-Μανιατοπούλου, 2005, σ. 49).

Λίγα χρόνια αργότερα, το 2000, υπογράφηκε η Συμφωνία του Κοτονού ανάμεσα στην Ένωση και εβδομήντα εφτά χώρες της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού με ισχύ είκοσι χρόνων. Η Συμφωνία αποσκοπεί στην πολιτιστική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των χωρών αυτών, στην εξασφάλιση της ειρήνης και την προώθηση της δημοκρατίας. Σημαντικό ρόλο στην επίτευξη αυτού του σκοπού αποτελεί η διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς των χωρών αυτών και της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=LEGISSUM:r12101>). Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι χώρες με τις οποίες υπέγραψε τη Συμφωνία η Ένωση, είναι κυρίως πρώην αποικίες, αποδεικνύοντας έτσι ότι από νωρίς γίνονταν βήματα για να αποκατασταθούν οι σχέσεις μεταξύ των πρώην αποικιών και των πρώην αποικιακών δυνάμεων.

Τα τελευταία χρόνια η Ένωση υιοθετεί όλο και περισσότερους κανόνες και νόμους, οι οποίοι διέπουν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η άνοδος της τρομοκρατίας και του ισλαμικού φονταμενταλισμού ανάγκασαν την Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει πιο αυστηρά μέτρα για την προστασία των αρχαιοτήτων. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης αλλά και της μακράς ιστορίας της στις τέχνες και τα γράμματα, η Ευρώπη αποτελεί ιδανικό προορισμό για παράνομο εμπόριο πολιτιστικών αγαθών. Τα αγαθά αυτά προορίζονται για την αγορά τέχνης της Ευρώπης με απώτερο σκοπό τα κέρδη από την πώλησή τους να χρησιμεύσουν στη χρηματοδότηση τρομοκρατικών ομάδων σε όλο τον κόσμο (Παπαδοπούλου, 2017). Η

Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να ανακόψει τη διαδρομή των παρανόμως εξαγόμενων αρχαιοτήτων από τρίτες χώρες έχει λάβει ειδικά μέτρα, τα οποία εφαρμόζονται από τις τελωνειακές αρχές και αφορούν ειδική εκπαίδευση των εργαζομένων στα τελωνεία και αυστηρό έλεγχο των εγγράφων που συνοδεύουν τα έργα τέχνης. Παράλληλα έχει υιοθετήσει τις επείγουσες εκκλήσεις και τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι τα αυστηρά μέτρα εφαρμόζονται για τα αγαθά που εισάγονται από τη Συρία ή το Ιράκ, εξαιτίας της κατάστασης που επικρατεί λόγω της δράσης του ISIS ενώ για άλλες χώρες εκτός ΕΕ ο έλεγχος δεν είναι τόσο αυστηρός. Οι κανόνες που εφαρμόζονται για τρίτες χώρες δεν είναι κοινοί για όλες τις χώρες της ΕΕ (Παπαδοπούλου, 2017).

Τα τελευταία χρόνια τα δικαστήρια στην Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο έχουν αρνηθεί να αναγνωρίσουν το δικαίωμα κρατών να διεκδικούν και να ανακτήσουν την κλεμμένη πολιτιστική τους κληρονομιά. Από την άλλη πλευρά τα γερμανικά και ελβετικά δικαστήρια έχουν εφαρμόσει τις αρχές της Σύμβασης της UNESCO του 1970 παρά το γεγονός ότι δεν είχαν θέσει ακόμα σε ισχύ τη συγκεκριμένη σύμβαση (Siehr, 2004, σ. 9). Κάποιες χώρες, όπως η Γερμανία και η Γαλλία έχουν θεσπίσει νομοθεσία δέουσας επιμέλειας για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών και απαιτούν ειδικό πιστοποιητικό εξαγωγής από τη χώρα προέλευσης προκειμένου αυτό να εισέλθει στην επικράτειά τους. Ωστόσο η έλλειψη σαφούς και ομοιογενούς νομοθεσίας σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση αφήνει κενά στον έλεγχο των εισαγωγών ειδικά στις μη ρυθμιζόμενες περιοχές της. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προτρέπει άλλα θεσμικά όργανά της αλλά και τις εθνικές κυβερνήσεις να λάβουν ειδικά μέτρα ώστε να καταστεί αποτελεσματικότερη η καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών (Eur-lex).

Το ζήτημα της πάταξης του παράνομου εμπορίου τέθηκε και στη σύνοδο κορυφής των G7 το Μάρτιο του 2017 και στη σύνοδο κορυφής των G20 τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου, οι οποίοι κάλεσαν όλες τις χώρες να αντιμετωπίσουν από κοινού όλες τις εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης της τρομοκρατίας και του διακρατικού οργανωμένου εγκλήματος, που γίνεται μέσω του λαθρεμπορίου έργων τέχνης και αρχαιοτήτων. Η πρόταση αποδείχθηκε ιδιαίτερα επίκαιρη, δεδομένου ότι το 2018 είναι το Ευρωπαϊκό Έτος Πολιτιστικής Κληρονομιάς, κατά το οποίο θα φανεί η δέσμευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προστασία και προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ομοίως, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει καθοριστεί

ως βασικός στόχος της κοινής ανακοίνωσης «Προς μια στρατηγική της ΕΕ για τις διεθνείς πολιτιστικές σχέσεις». ([http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-17-1954 en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-17-1954_en.htm)).

Κεφάλαιο 4

4.1 Ανάλυση συνόλου αιγυπτιακών αρχαιοτήτων τα οποία αποτελούν αντικείμενο διεκδίκησεων από την αιγυπτιακή κυβέρνηση

Σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις που εξετάστηκαν νωρίτερα κάθε κράτος έχει δικαίωμα να προστατεύει την εθνική πολιτιστική κληρονομιά του. Οι πολιτιστική πολιτική που εφαρμόζει το κάθε κράτος αναφορικά με την επιστροφή παρανόμως εξαγόμενων αρχαιοτήτων απορρέει από την πεποίθηση ότι υπάρχει κάποιο είδος πραγματικής σχέσης ανάμεσα στο έθνος και στα αντικείμενα αυτά. Στη συνέχεια θα αναλυθούν τα μέτρα και οι αποφάσεις που λαμβάνονται από τη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Γερμανία σχετικά με τη Στήλη της Ροζέτας, τις Αιγυπτιακές Τοιχογραφίες και την Προτομή της Νεφερτίτης, αντικείμενα τα οποία βρίσκονται στην κατοχή αυτών των χωρών αντίστοιχα και η Αίγυπτος διεκδικεί την επιστροφή τους.

4.2 Στήλη της Ροζέτας

Όπως φάνηκε από τα παραπάνω η Βρετανία εντάσσει τον πολιτισμό στη γενικότερη πολιτική που ακολουθεί στις διεθνείς και εσωτερικές υποθέσεις της. Αυτό μπορεί να φανεί καλύτερα και στο παράδειγμα της Στήλης της Ροζέτας.

Η Στήλη της Ροζέτας είναι μια πλάκα από γρανιοδορίτη, η οποία χρονολογείται στο 196 π.Χ.. Βρέθηκε στην πόλη Ρασίντ της Αιγύπτου το 1799 από τα γαλλικά στρατεύματα κατά την περίοδο της γαλλικής και βρετανικής κατοχής. Αν και η Στήλη προοριζόταν για τη συλλογή του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, με την υπογραφή της Συνθήκης της Αλεξάνδρειας το 1801, παραδόθηκε στους Βρετανούς. Στο άρθρο 16 της συγκεκριμένης Συνθήκης αναφέρεται ότι οι πολιτιστικοί θησαυροί που αποκτήθηκαν ως τρόπαιο πολέμου – και η Στήλη είναι ένα από αυτά – ανήκουν δικαιωματικά στους Βρετανούς και άρα η εξαγωγή τους από την Αίγυπτο θεωρείται νόμιμη. Από το 1802 μέχρι σήμερα η Στήλη της Ροζέτας ανήκει στο Βρετανικό Μουσείο.

Η σημασία της Στήλης τη Ροζέτας έγκειται στο γεγονός ότι αποτέλεσε το κλειδί για την αποκρυπτογράφηση των αιγυπτιακών ιερογλυφικών. Την εποχή της ανακάλυψης της Στήλης, τα ιερογλυφικά θεωρούνταν ήδη μια νεκρή γλώσσα, η οποία ακόμα και στο πρόσφατο παρελθόν

ήταν γνωστή μόνο στις τάξεις των ιερέων. Στη μπροστινή όψη της στήλης υπάρχει εγγράφη επιγραφή σε τρεις γλώσσες: αρχαία ελληνικά, αρχαία αιγυπτιακά και ιερογλυφικά. Το κείμενο που εμφανίζεται στη στήλη δεν αποκαλύπτει κάτι, πρόκειται για μια οικονομική συναλλαγή, ωστόσο η χρήση των τριών γλωσσών βοήθησε στην αποκρυπτογράφηση των ιερογλυφικών τα οποία ξεκλείδωσαν μυστικά του αρχαίου αιγυπτιακού πολιτισμού (Edwardes and Milner, 2003; Milmo, 2009).

Από το 1810 η Αίγυπτος καταδικάζει την αρπαγή της Στήλης από τα γαλλικά στρατεύματα και απαιτεί την επιστροφή της. Αν και οι προσπάθειες για την ανάκτησή της είχαν ενταθεί από τον Zahi Hawass, δεν έχουν αποφέρει ακόμα κάποιο αποτέλεσμα. Το Βρετανικό Μουσείο αρνείται να επιστρέψει τη Στήλη της Ροζέτας στην Αίγυπτο βασιζόμενο στη Συνθήκη της Αλεξάνδρειας.

Τα επίσημα έγγραφα που αποδεικνύουν του λόγου το αληθές παρουσιάστηκαν από το Βρετανικό Μουσείο μόλις το 2005, πολλά χρόνια από την απόκτηση της Στήλης. Σε όλη τη διάρκεια των συζητήσεων για την τύχη της Στήλης της Ροζέτας, δεν είναι η βρετανική κυβέρνηση που διαπραγματεύεται αλλά το ίδιο το Βρετανικό Μουσείο. Σύμφωνα με την Πράξη του 1963 απόλυτο δικαίωμα στη διάθεση και διαχείριση των συλλογών και των αντικειμένων του Μουσείου έχουν αποκλειστικά οι Διευθυντές του και είναι οι μόνοι που μπορούν να ορίσουν τη μοίρα των συλλογών υπέρ του κοινού συμφέροντος (The British Museum Act, 1963). Ο διευθυντής του Βρετανικού Μουσείου, Neil McGregor στη Διακήρυξη του 2002 υιοθέτησε μια επιχειρηματολογία για τον επαναπατρισμό των Γλυπτών του Παρθενώνα, την οποία χρησιμοποίησε και για τις διεκδικήσεις της Αιγύπτου για τη Στήλη. Αρχικά πρόβαλε το γεγονός ότι η αφαίρεση των αρχαιοτήτων αποτέλεσε μια μορφή σωτηρίας για αυτά. Τα αγαθά αυτά στην περίπτωση των Γλυπτών του Παρθενώνα διασώθηκαν από τον μολυσμένο αέρα και το νέφος της Αθήνας ενώ η Στήλη της Ροζέτας δεν υπήρξε λεία πολέμου αλλά πάρθηκε από τα συντρίμια της πόλης Ρασίντ, την οποία οι κάτοικοι είχαν εγκαταλείψει (McGregor στον O'Neill, 2004, σ. 193; Ounanian, 2007, σ. 121).

Σχετικά με τη Στήλη, το Μουσείο υποστηρίζει επίσης ότι οι υποδομές του Μουσείου του Καΐρου δεν πληρούν τις προδιαγραφές ασφαλείας και το αντικείμενο θα τεθεί σε κίνδυνο με τη μεταφορά του εκεί (Milmo, 2009). Ο McGregor, ισχυρίζεται επίσης ότι η μεταφορά τόσο των Γλυπτών του Παρθενώνα όσο και της Στήλης ήταν συμβατή με το εφαρμοστέο διεθνές δίκαιο

της εποχής και επομένως αυτή νομιμοποιείται. Παράλληλα, το γεγονός ότι τα αγαθά αυτά βρίσκονται στην κατοχή του μουσείου για πάνω από εκατό χρόνια, σημαίνει ότι εντάσσονται πλέον στην πολιτιστική κληρονομιά της Βρετανίας. Δεδομένου του μεγάλου χρονικού διαστήματος που η Στήλη βρίσκεται στην κατοχή τους πλέον έχει αποτυπωθεί στην εθνική συνείδηση ότι είναι κομμάτι της δικής τους πολιτιστικής κληρονομιάς. Τέλος, ο διευθυντής του Βρετανικού Μουσείου παραδέχεται ότι η επιστροφή των αντικειμένων αυτών ουσιαστικά θα ανοίξει το δρόμο για διεκδικήσεις και στη Βρετανία και σε όλο τον κόσμο αλλάζοντας τη σημερινή μορφή των μουσείων απογυμνώνοντάς τα από τα σημαντικότερα εκθέματά τους (McGregor στον O'Neill, 2004, σ. 196; Ounanian, 2007, σ. 122). Παρά την δημόσια αυτή παραδοχή, τα μεγάλα μουσεία εμμένουν στην άποψη ότι αποτελούν παγκόσμια μουσεία στους κόλπους των οποίων περικλείονται και εκπροσωπούνται όλοι οι πολιτισμοί του κόσμου. Σχετικά με τη δήλωση αυτή, το Βρετανικό Μουσείο δεν παραλείπει να συγκρίνει τη μεγάλη επισκεψιμότητα που έχει σε σχέση με το Μουσείο του Κάιρου (5.500.000 επισκέπτες έναντι 2.500.000 επισκεπτών ετησίως) τονίζοντας ότι η Στήλη όσο μένει στο Βρετανικό Μουσείο είναι προσβάσιμη σε μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού. Συχνά το Μουσείο προτάσσει τη σημασία της Στήλης για τη διεθνή κοινότητα λέγοντας ότι δεν έχει σημασία το πού αυτή βρίσκεται αλλά το ότι οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να τη θαυμάσουν (Edwardes and Milner, 2003).

Πρόσφατα, το 2016, με την ανακοίνωση της αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση, έγινε μια διακομματική πρόταση νόμου για την επιστροφή των Γλυπτών του Παρθενώνα πίσω στην Ελλάδα. Η υπογραφή του νόμου αυτού θα καταργήσει τους νόμους του 1816 και 1963 με τους οποίους η Βρετανία νομιμοποίησε την αγορά των Γλυπτών από τον Λόρδο Έλγιν. Στην ανακοίνωσή τους οι πολιτικοί που πήραν μέρος σε αυτή την ενέργεια επισημαίνουν ότι ο νόμος αυτός θα προβλέπει στην επιστροφή των Ελγίνειων και μόνο χωρίς να αποτελεί ευκαιρία για επιστροφή κι άλλων αρχαιοτήτων (Meier, 2016; Johnston, 2016). Με την κίνηση αυτή διαφαίνεται η επιθυμία της Βρετανίας να δημιουργήσει φιλικό κλίμα με χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να μην απομονωθεί πλήρως μετά το Brexit ενώ παράλληλα ανακόπτει μελλοντικές διεκδικήσεις άλλων χωρών.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τη διεκδίκηση της Στήλης σε σχέση με τη διεκδίκηση των Γλυπτών του Παρθενώνα και άλλων αρχαιοτήτων, και είναι αυτό που

δυσκολεύει την επιστροφή της, είναι η συμμετοχή της Γαλλίας και της Βρετανίας στην ανακάλυψη όχι τόσο του ίδιου του αντικειμένου όσο της αξίας του. Για τους Ευρωπαίους «μορφωμένους» κατακτητές η αρπαγή πολιτιστικών θησαυρών υπήρξε πράξη διάσωσης. Η Στήλη της Ροζέτας παρουσιάζει και ένα ακόμα ενδιαφέρον χαρακτηριστικό. Δεν αποτελεί έργο τέχνης ούτε αντικείμενο λατρείας και δεν έχει αφαιρεθεί από κάποιο τόπο θρησκευτικής λατρείας. Σε αντίθεση με άλλες αρχαιότητες, η αξία της πέτρας της αποδόθηκε πολύ αργότερα. Παρά το γεγονός ότι αποτελεί κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς της Αιγύπτου, η λειτουργία της εκπληρώθηκε μέσω των Ευρωπαίων που την ανακάλυψαν και τη νοσηματοδότησαν (Downs, 2008). Ο McGregor χρησιμοποιεί την ιστορική διαδρομή της Στήλης για να επιχειρηματολογήσει πάνω στο ρόλο που διαδραμάτισε η Βρετανία ούτως ώστε να αποκρυπτογραφηθούν τα ιερογλυφικά. Παράλληλα αναφέρει ότι η αποκρυπτογράφηση της Στήλης δεν είναι μεμονωμένο περιστατικό καθώς το ίδιο συνέβη και με τη περίπτωση της αποκρυπτογράφησης ενός νεο-ασσυριανού δίσκου από ένα βοηθό του Μουσείου, αποδεικνύοντας ότι δικαιωματικά κατέχει αυτά τα αντικείμενα (McGregor στον O'Neill, 2004, σ. 195).

4.3 Αιγυπτιακές Τοιχογραφίες

Μεταξύ του 2000 και 2003 το Λούβρο εμπλούτισε την αιγυπτιακή συλλογή του με πέντε θραύσματα τοιχογραφιών, τα οποία αναπαριστούν αρχαίες αιγυπτιακές μορφές και αποτελούν τμήμα των βασιλικών τάφων στο Λούξορ. Οι τοιχογραφίες αυτές κλάπηκαν κατά τη δεκαετία του 1980 και για πολύ καιρό αναζητούνταν από την αιγυπτιακή κυβέρνηση. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα οι τοιχογραφίες αγοράστηκαν από το Μουσείο του Λούβρου και εκτίθεντο εκεί. Στα πλαίσια της εκστρατείας για τον επαναπατρισμό των αιγυπτιακών αρχαιοτήτων του Zahi Hawass, η αιγυπτιακή κυβέρνηση ζήτησε την επιστροφή τους.

Στη διαμάχη για την κυριότητα των αντικειμένων η Αίγυπτος υποστήριξε ότι η Γαλλία γνώριζε εξ αρχής ότι οι τοιχογραφίες ήταν κλεμμένες και παρόλα αυτά προχώρησε στην αγορά τους ενώ η Γαλλία υποστήριξε ότι απέκτησε τα αντικείμενα με «καλή πίστη» (Associated Press, 2009; Africom, 2010; BBC News, 2009a; BBC News, 2009b; Gill, 2015, σ. 69). Στην κορύφωση της διαμάχης η Γαλλία υποστηρίζει ότι οι αρχαιότητες κλάπηκαν πριν τη Σύμβαση του 1970, επομένως δεν είναι υποχρεωμένη νομικά να τις επιστρέψει στην Αίγυπτο (Carpentier, 2014).

Από την άλλη πλευρά, τον Οκτώβριο του 2009, η Αίγυπτος προχώρησε σε διακοπή της συνεργασίας της με το Λούβρο, κάτι το οποίο πρακτικά σημαίνει ότι ανέστειλε όλες τις ανασκαφές και τις αρχαιολογικές αποστολές του Μουσείου στην Αίγυπτο. Το Νοέμβριο του ίδιου έτους, αποδείχτηκε ότι τα αντικείμενα είχαν κλαπεί κατά τη δεκαετία του 1980 και η Γαλλία εν τέλει αναγκάστηκε να εφαρμόσει τη Σύμβαση του 1970, καθότι καλύπτει χρονικά την παράνομη εξαγωγή των πολιτιστικών αυτών αγαθών (Carpentier, 2014). Μόλις ένα μήνα αργότερα, το Δεκέμβριο του 2009, ο τότε πρόεδρος της Γαλλίας Νικολά Σαρκοζί παρέδωσε ένα κομμάτι τοιχογραφίας στον τότε πρόεδρο της Αιγύπτου Χόσνι Μουμπάρακ και με αυτή την κίνηση ξεκίνησε ο επαναπατρισμός των θραυσμάτων πίσω στην Αίγυπτο (Associated Press, 2009; Africom, 2010; BBC News, 2009a; BBC News, 2009b).

Η επιστροφή των αρχαιολογικών αυτών αντικειμένων υπήρξε αποτέλεσμα μιας σειράς γεγονότων που έχουν τόσο πολιτική όσο και πολιτιστική διάσταση. Με την υπογραφή της Σύμβασης η Γαλλία υποχρεώθηκε να εφαρμόσει τις αρχές της προκειμένου να μην υποστεί κυρώσεις αλλά και για να μην χάσει το διεθνές κύρος της. Ωστόσο η Γαλλία παρουσιάζεται πολύ πιο διαλλακτική τουλάχιστον σε σχέση με τη Βρετανία, όπως είδαμε νωρίτερα. Παρά το γεγονός ότι και οι δύο χώρες είχαν κατά το παρελθόν σημαντική διεθνή παρουσία εξαιτίας της αποικιακής πολιτικής τους, η Γαλλία φαίνεται να θέλει να αποκαταστήσει τις διεθνείς σχέσεις της και να φτιάξει τη διεθνή εικόνα της μακριά από αυτό το πρότυπο. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι σχεδιάζει την πολιτιστική πολιτική της με γνώμονα την ανάπτυξη των διεθνών πολιτιστικών σχέσεων και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην πολιτιστική πολυμορφία.

Οι σχέσεις των δύο χωρών (Γαλλία-Αίγυπτος) διέπονται από συνεργασία στον πολιτιστικό τομέα εδώ και μισό αιώνα. Η ύπαρξη του γαλλόφωνου Πανεπιστημίου του Senghor στην Αλεξάνδρεια και του Γαλλικού Πανεπιστημίου της Αιγύπτου ενισχύουν τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Επίσης η Αίγυπτος είναι ενεργό μέλος του OIF ενώ το Ινστιτούτο του Αραβικού Κόσμου εγκαταστάθηκε το 1987 στο Παρίσι με σκοπό την προώθηση του αραβικού πολιτισμού στη Γαλλία αλλά και την υποστήριξη της επικοινωνίας και της συνεργασίας μεταξύ της Γαλλίας και του αραβικού κόσμου. Παράλληλα, τα γαλλικά είναι μία από τις γλώσσες της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας, η οποία εγκαινιάστηκε το 2002. Το 2010 η Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας δώρισε στη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας 500.000 γαλλόφωνα βιβλία για να ενισχύσει τη συλλογή της (Compendium, 2016).

4.4 Προτομή της Νεφερτίτης

Στο Μουσείο Neues του Βερολίνου, στην Αίθουσα του Νότιου Θόλου εκτίθεται η Προτομή της Νεφερτίτης. Είναι φτιαγμένη από ασβεστόλιθο και η κατασκευή της χρονολογείται τον 14^ο αιώνα (Hendawi, 2011). Η Νεφερτίτη ήταν Βασίλισσα της Αιγύπτου και σύζυγος του Φαραώ Ακενατόν. Σε αντίθεση με άλλες βασίλισσες είναι γνωστό ότι συμμετείχε στην καθημερινή λατρεία αποκομίζοντας μεγάλες προσφορές παρόμοιες με αυτές του βασιλιά. Από τις τοιχογραφίες που έχουν βρεθεί παρουσιάζεται να έχει ενεργό συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας και να είναι ιδιαίτερα αγαπητή στο λαό. Μετά τη λήξη της δεκαεπτάχρονης βασιλείας του Ακενατόν, η Νεφερτίτη εξαφανίζεται μυστηριωδώς από την αιγυπτιακή κουλτούρα, ο θάνατός της δεν καταγράφεται πουθενά αφήνοντας ένα μεγάλο μέρος της ζωής της στην αφάνεια (Hendawi, 2011; Bearden, 2012, σ. 4).

Η Προτομή της Νεφερτίτης βρέθηκε το 1912 στο εργαστήριο του γλύπτη Tutthmosis, ο οποίος εργαζόταν υπό τις οδηγίες του παλατιού και είχε φιλοτεχνήσει πολλά γλυπτά τόσο του Φαραώ Ακενατόν όσο και της βασίλισσας. Την ανασκαφή διενήργησε ο Γερμανός αρχαιολόγος Ludwig Borchardt. Αξίζει να σημειωθεί ότι την περίοδο εκείνη η Αίγυπτος βρισκόταν υπό την κατοχή γαλλικών και βρετανικών στρατευμάτων ενώ παράλληλα Γαλλία και Βρετανία καταλάμβαναν διοικητικές θέσεις εντός της κυβέρνησης και των διοικητικών συμβουλίων πολιτιστικών αρχαιοτήτων. Η θέση τους επέτρεπε τη συμμετοχή στα αιγυπτιακά πράγματα και άφηνε τους ξένους μελετητές, όπως ο Borchardt, να διενεργούν έρευνες στους αρχαιολογικούς χώρους της Αιγύπτου (Bearden, 2012, σ. 5).

Όπως ήταν συνηθισμένο εκείνη την εποχή τα ευρήματα χωρίζονταν στη μέση και μοιράζονταν στην Αίγυπτο και στον κάτοχο της άδειας εκσκαφής. Κατά τον 19^ο αιώνα οι ανασκαφές στις χώρες προέλευσης αποτελούσαν πεδίο ανταγωνισμού για τους ξένους μελετητές. Δεδομένων των θολών συνόρων και των γκρίζων ζωνών που υπήρχαν, η δραστηριότητα στις συγκεκριμένες περιοχές νομιμοποιούνταν από αυτόν που θα κατέφθανε πρώτος. Τα ευρήματα του Borchardt, όπως όριζε η διαδικασία, πέρασαν από αξιολόγηση και έλεγχο από την Αρχή Αιγυπτιακών Αρχαιοτήτων προκειμένου να αποφασιστεί ποια θα παρέμεναν στην Αίγυπτο και ποια θα μπορούσαν να εξαχθούν στη Γερμανία. Την απόφαση αυτή κλήθηκε να πάρει ο Γάλλος παπυρολόγος Gustav Lefebvre και έτσι η προτομή ταξίδεψε στο

Βερολίνο, όπου παρέμεινε στην ιδιωτική συλλογή του James Simon, χορηγού της ανασκαφής (Tyldesley, 2018). Ο ίδιος δώρισε την προτομή στο μουσείο επτά χρόνια αργότερα και εν τέλει η προτομή παρουσιάστηκε στο κοινό το 1923 (Siehr, 2004, σ. 5). Λόγω της αίγλης και της ομορφιάς που απέπνεε η προτομή αλλά και το γεγονός ότι αποτελεί σπουδή για την αιγυπτιακή τέχνη και την αίσθηση που είχαν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι για τις διαστάσεις και τη δομή του ανθρώπινου προσώπου, το εύρημα άρχισε να προσελκύει την προσοχή του κοινού και γρήγορα έγινε ένα από τα πιο διάσημα αντικείμενα του μουσείου (Hendawi, 2011; Bearden, 2012, σ. 5).

4.4.1 Οι Προσπάθειες της Αιγύπτου

Δύο χρόνια μετά τη δημόσια εμφάνιση της Νεφερτίτης η Αίγυπτος επιχείρησε την πρώτη προσπάθεια επαναπατρισμού της. Προκειμένου να πιέσει τους Γερμανούς, η αιγυπτιακή κυβέρνηση απαγόρευσε την οποιαδήποτε ανάμειξη της Γερμανίας σε ανασκαφές μέχρις ότου αυτή επιστρέψει την προτομή. Η Γερμανία αγνόησε την απαγόρευση της Αιγύπτου και οι ανασκαφές συνεχίστηκαν κανονικά (Bearden, 2012, σ. 6). Δέκα χρόνια μετά, το 1935, η Γερμανία απάντησε θετικά στο αίτημα της Αιγύπτου για την επιστροφή της προτομής, η συμφωνία όμως εν τέλει ναυάγησε εξ' αιτίας της παρέμβασης του Χίτλερ, ο οποίος αποφάσισε να την κρατήσει εντός γερμανικών συνόρων (Curry, 2007). Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η Αίγυπτος κατέθεσε ξανά αίτημα το 1947, αυτή τη φορά απευθυνόμενη στις ΗΠΑ προκειμένου να διευθετήσουν το ζήτημα μέχρις ότου η Γερμανία αποκτήσει σταθερή και νόμιμη κυβέρνηση (Hendawi, 2011).

Το ενδιαφέρον σχετικά με τον επαναπατρισμό της Προτομής της Νεφερτίτης αναζωπυρώθηκε τα τελευταία χρόνια με τις συντονισμένες προσπάθειες της Αιγύπτου για την επιστροφή αρχαιοτήτων. Από τη μεριά της η αιγυπτιακή κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η εξαγωγή της προτομής από τον Borchardt έγινε με δόλια μέσα. Σύμφωνα με μελετητές, οι οποίοι βασίζονται σε αποσπάσματα από το ημερολόγιο του αρχαιολόγου αλλά και στην αλληλογραφία του, ο Borchardt προκειμένου να κρατήσει το εύρημα, είτε το έκρυψε προσεκτικά ανάμεσα σε άλλες ασήμαντες αρχαιότητες είτε δεν το παρουσίασε καθόλου όταν έγινε η διαλογή από τον Lefebvre (Bearden, 2012, σ. 7). Άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι είναι πιθανό ο Borchardt να ανέφερε ότι η προτομή ήταν φτιαγμένη από γύψο, ενώ στην πραγματικότητα είναι από ασβεστόλιθο καλυμμένο με γύψο. Βάση της τότε ισχύουσας νομοθεσίας, τα αντικείμενα φτιαγμένα από γύψο μπορούσαν να εξαχθούν ενώ όλα τα υπόλοιπα, συμπεριλαμβανομένου και

του ασβεστόλιθου υποχρεωτικά παρέμεναν στην Αίγυπτο (Egan, 2010, σ.). Πέρα από το υλικό, η αξία της προτομής έγκειται και στο γεγονός ότι αναφέρεται σε ένα βασιλικό πρόσωπο με τεράστια σημασία στην ιστορική διαδρομή και στην κουλτούρα της Αιγύπτου εν γένει. Κάτω από αυτό το πρίσμα είναι δύσκολο να φανταστούμε ότι οι Αιγύπτιοι αρχαιολόγοι αν γνώριζαν την ύπαρξη του ευρήματος θα είχαν επιτρέψει την εξαγωγή του (Egan, 2010, σ. 32).

Η Αίγυπτος υποστηρίζει ότι ως έθνος δεν είχε κανένα λόγο στην απόφαση εξαγωγής της Νεφερτίτης. Πράγματι, κατά την περίοδο της ανασκαφής η Αίγυπτος βρισκόταν υπό βρετανική κυριαρχία και το τμήμα αρχαιοτήτων της απαρτιζόταν από Γάλλους αξιωματούχους, οι οποίοι είχαν τον τελικό λόγο για το ποια αντικείμενα θα ταξιδέψουν εκτός συνόρων. Στις ανασκαφές αλλά και στα κέντρα λήψης αποφάσεων δεν υπήρχαν Αιγύπτιοι αξιωματούχοι. Ακόμα και ο Lefebvre ήταν Γάλλος παπυρολόγος και πολλοί υποστηρίζουν ότι ακόμα κι αν είχε δει το αντικείμενο πιθανόν δε θα μπορούσε να αντιληφθεί την αξία του, δεδομένου του ότι το πεδίο ειδίκευσής του ήταν άλλο (Bearden, 2012, σ. 8). Κάτι που σίγουρα πρέπει να ληφθεί υπόψη στη διαμάχη για το ποιος θεωρείται νόμιμος δικαιούχος της προτομής είναι και το γεγονός ότι την εποχή εκείνη οι νόμοι δεν είχαν αναπτυχθεί πλήρως για να καλύψουν το μέγεθος και την πληθώρα των ανασκαφών. Οι νόμοι που ίσχυαν, δημιουργήθηκαν σε ένα εξαρτημένο έθνος υπό γαλλική και βρετανική κυριαρχία και ήταν δομημένοι έτσι ούτως ώστε να ευνοούν τους Ευρωπαίους κατακτητές (Bearden, 2012, σ. 8; Milmo, 2009).

Αυτό που προβληματίζει την κοινή γνώμη είναι το αν και κατά πόσο η Αίγυπτος μπορεί να διεκδικεί τον επαναπατρισμό της Νεφερτίτης ύστερα από περισσότερα από εκατό χρόνια που βρίσκεται στο Βερολίνο. Βάσει του διεθνούς εθιμικού δικαίου, η Αίγυπτος διατηρεί αυτό το δικαίωμα. Σύμφωνα με τον Siehr (2004, σ. 24) η προτομή της Νεφερτίτης πρέπει να επιστρέψει στην Αίγυπτο για διάφορους λόγους. Αρχικά γιατί κατά τη λήψη της απόφασης η Αίγυπτος δε συμφώνησε ποτέ να εξαχθεί το αντικείμενο. Δεύτερον, σύμφωνα με το νόμο τα μεμονωμένα αντικείμενα που αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο οφείλουν να βρίσκονται όλα μαζί και να μην χωρίζονται. Παρόλα αυτά πολλά κομμάτια από αυτή την ανασκαφή βρίσκονται διάσπαρτα σε πολλά μουσεία του κόσμου. Τέλος, οι χώρες οι οποίες υπέφεραν κάτω από τον ιμπεριαλισμό και την αποικιοκρατία πρέπει να υποστηριχθούν στις προσπάθειές τους να συλλέξουν την πολιτιστική κληρονομιά τους και να την ανακτήσουν, ούτως ώστε να σχηματίσουν την εθνική τους ταυτότητα.

4.4.2 Η θέση της Γερμανίας

Από την πλευρά της η Γερμανία θεωρεί ότι δικαίως κατέχει την προτομή. Το ίδρυμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Πρωσίας, το οποίο διαχειρίζεται το Μουσείο Neues και τις συλλογές του υποστηρίζει ότι κατά την ανασκαφή και εξαγωγή της προτομής τηρήθηκαν όλοι οι ισχύοντες νόμοι της εποχής και δεδομένου αυτού δεν υπάρχει λόγος να γίνεται συζήτηση για «λάθος που πρέπει να αποκατασταθεί». Παράλληλα τονίζει ότι το αντικείμενο δε θα μπορούσε να αποτελεί κεντρικό στοιχείο της αιγυπτιακής συλλογικής ταυτότητας καθώς η σύγχρονη Αίγυπτος με την Αίγυπτο της περιόδου όπου έζησε η Νεφερτίτη δεν έχουν απολύτως κανένα κοινό στοιχείο. Η μεν είναι ένα μουσουλμανικό και δημοκρατικό κράτος, η δε ένα ειδωλολατρικό όπου βασίλευε ο μονάρχης (Egan, 2010, σ. 32).

Παράλληλα το ίδρυμα υποστηρίζει ότι λόγω της ευθραυστότητάς της, η μετακίνησή της καθίσταται απαγορευτική (Curry, 2007). Το ζήτημα της ασφάλειας και της προστασίας της προτομής από φθορά αποτελεί ένα επιχείρημα το οποίο η γερμανική πλευρά χρησιμοποιεί σε κάθε ευκαιρία. Δεδομένων των εντάσεων στο εσωτερικό της χώρας και μετά τις αναταραχές το 2011, η Γερμανία χρησιμοποιεί αυτό ως επίφαση για τη διατήρηση του αντικειμένου υποστηρίζοντας ότι θα διακινδυνεύσει εάν επαναπατριστεί στην Αίγυπτο (Bearden, 2012, σ. 2).

Ένα άλλο γεγονός που ενισχύει την πολυπλοκότητα του ζητήματος είναι η αντίληψη που έχει πλέον η Γερμανία για την Προτομή της Νεφερτίτης. Το αντικείμενο αποτελεί ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα εκθέματα του μουσείου και δεδομένης της παραμονής του εκεί για πάνω από εκατό χρόνια, πλέον θεωρείται από την γερμανική συλλογική συνείδηση κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς της. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η προτομή απομακρύνθηκε από το μουσείο και μεταφέρθηκε σε ασφαλές μέρος για να γλιτώσει από τις επιδρομές και τους βομβαρδισμούς. Όταν τελείωσε ο πόλεμος και κάποια χρόνια μετά η προτομή επέστρεψε στη θέση της, αποτέλεσε ένα σύμβολο για την επάνοδο του έθνους και την αποκατάστασή του. Αν για τους Αιγύπτιους η προτομή αποτελεί τη χαμένη πολιτιστική κληρονομιά τους, για τους Γερμανούς συμβολίζει την επιβίωση και μια καινούρια αρχή. Η σημασία της προτομής στην γερμανική κουλτούρα μπορεί να φανεί καλύτερα και μέσα από το γεγονός ότι στο εμπόριο κυκλοφορούν αντίγραφα της προτομής αλλά και κάρτ ποστάλ και αφίσες που την απεικονίζουν και την παρουσιάζουν ως κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς της Γερμανίας (Bearden, 2012, σ. 9). Εδώ εγείρεται και ένα βασικό ζήτημα, το οποίο δεν έχει

προβλεφθεί στις ισχύουσες συμβάσεις και στο διεθνές δίκαιο και αφορά τη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ιδιοκτησίας (Frigo, 2004, 367). Η λέξη ιδιοκτησία συνεπάγεται μια σχέση με το νόμο. Όπως φάνηκε και παραπάνω τα αντικείμενα που θεωρούνται πολιτιστική κληρονομιά της Γερμανίας, βάσει των νόμων που ισχύουν, απαγορεύεται να εξαχθούν στο εξωτερικό (Gertsberg, 2017, σ. 7). Υπό αυτό το πρίσμα, θα πρέπει πρώτα να διασαφηνιστεί τι ορίζεται ως πολιτιστική κληρονομιά και πολιτιστική ιδιοκτησία, τι περιλαμβάνουν αυτοί οι όροι και αν και κατά πόσο τα αντικείμενα που αμφισβητείται η κυριότητά τους εμπίπτουν σε κάποια από αυτές τις κατηγορίες.

Ως μεγάλο μουσείο παγκόσμιας εμβέλειας το Neues , δεν ξεφεύγει από τον κανόνα. Στο ζήτημα του επαναπατρισμού αιγυπτιακών αντικειμένων στηρίζει την άποψη ότι η προτομή προσελκύει 500.000 επισκέπτες από όλο τον κόσμο ετησίως, οι οποίοι συρρέουν για να δουν τη διάσημη βασίλισσα από κοντά. Η μεταφορά του αντικειμένου στην Αίγυπτο θα περιόριζε την επισκεψιμότητα σε ένα αμιγώς αιγυπτιακό κοινό. Αναμφίβολα η θεωρία αυτή είναι ανακριβής, όπως αποδεικνύεται και από τη Μάσκα Θανάτου του Φαραώ Τουτανχαμών, η οποία βρίσκεται στην Αίγυπτο και απαγορεύεται ρητά η εξαγωγή της από τα σύνορα της χώρας και παρόλα αυτά αποτελεί την πιο διάσημη και αναγνωρίσιμη αιγυπτιακή αρχαιότητα. Το μουσείο φαίνεται ότι θέλει να διατηρήσει τα κέρδη που προκύπτουν από το πλήθος που προσελκύει η προτομή, καθώς η μεταφορά της στο Κάιρο σίγουρα θα μετατόπιζε το κοινό και συνεπώς τα οικονομικά οφέλη που απορρέουν από αυτή την κίνηση (Bearden, 2012, σ. 10)

Η απόφαση του Ιδρύματος να εστιάσει στην εγκυρότητα της νομοθεσίας της εποχής και να υποβιβάσει την αξία του αντικειμένου ως κομμάτι της πολιτιστικής ταυτότητας της Αιγύπτου, μπορεί να επιτυγχάνει να διατηρήσει την κυριότητα της προτομής, ωστόσο υπονομεύει τις διεθνείς ηθικές και δεοντολογικές αρχές. Ο ισχυρισμός ότι κανένα λάθος δεν προέκυψε από την ανασκαφή και τη μεταφορά της προτομής στο Βερολίνο είναι αντιπαραγωγικός και δεν ευνοεί το διάλογο (Egan, 2010, σ. 32). Διαφαίνεται ωστόσο ότι η λύση δε μπορεί να βρεθεί αμιγώς μέσα στο νομικό πλαίσιο αλλά ούτε και μέσω των ηθικών αξιών.

Πρόσφατα το κλίμα μεταξύ των δύο χωρών φαίνεται ότι αλλάζει και ίσως στο επόμενο διάστημα να υπάρξουν εξελίξεις για την τύχη της Νεφερτίτης. Αφορμή για αυτό το συμπέρασμα αποτέλεσε ένα άρθρο στο Financial Review το οποίο αναφέρει ότι το Ίδρυμα Πολιτιστικής

Κληρονομιάς της Πρωσίας – ο μεγαλύτερος πολιτιστικός θεσμός της Γερμανίας και νόμιμος ιδιοκτήτης της Προτομής της Νεφερτίτης – συνειδητοποιεί ότι υπάρχουν νομικά και δεοντολογικά ζητήματα σχετικά με την ιδιοκτησία πολλών αντικειμένων που ανήκουν στις συλλογές του και συνεργάζεται με τις χώρες προέλευσης με στόχο να βρεθεί λύση για τη «διατήρηση της κοινής κληρονομιάς». Πιο συγκεκριμένα συνεργάζεται με το Υπουργείο Πολιτισμού της Αιγύπτου για την ίδρυση Μουσείου Ακενατόν στη Μίννα, το οποίο θα περιλαμβάνει και πιο πρόσφατα ευρήματα από τη γύρω περιοχή (Tyldesley, 2018).

4.5 Η Ψηφιακή Τεχνολογία στην Υπηρεσία της Προστασίας της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Στο πρώτο μέρος της εργασίας φάνηκαν οι αδυναμίες των διεθνών κειμένων να αποτελέσουν λύση στα ζητήματα πολιτιστικής ιδιοκτησίας που εγείρονται κυρίως από τις πρώην αποικίες και γενικότερα τις χώρες του Νότου. Παράλληλα προς αυτές τις αδυναμίες παρουσιάστηκαν οι δυνατότητες των νέων τεχνολογιών για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και ο ψηφιακός επαναπατρισμός ως μεσαίο βήμα για την εξεύρεση λύσης στα πολύπλοκα αυτά ζητήματα.

Κάποιες από τις ενέργειες που γίνονται κατά καιρούς αποτελούν εξέχοντα παραδείγματα της χρήσης των ψηφιακών μέσων και προωθούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Το 2014 δύο καλλιτέχνες κατάφεραν να σκανάρουν την Προτομή της Νεφερτίτης μετά από μια επίσκεψή τους στο Neues Museum. Από το υλικό που μάζεψαν δημιούργησαν ένα τρισδιάστατο μοντέλο του αντικειμένου σε φυσικές διαστάσεις, το οποίο στη συνέχεια δώρισαν στο Μουσείο του Καΐρου. Η νέα προτομή, την οποία οι καλλιτέχνες αποκαλούν “The Other Nefertiti” αποτελεί το πιο ακριβές αντίγραφο της αυθεντικής προτομής. Παρά το γεγονός ότι σίγουρα το Neues διαθέτει τη δική του υψηλής ανάλυσης σάρωση, δεν έχει δημοσιοποιήσει τίποτα στο παρελθόν. Οι Nora Al-Badri και Jan Nikolai Nelles δήλωσαν, μέσω της ιστοσελίδας τους ότι όσον αφορά την έννοια της ιδιοκτησίας και κατοχής αντικειμένων άλλων πολιτισμών, οι καλλιτέχνες έχουν την πρόθεση να κάνουν τα δημόσια πολιτιστικά αντικείμενα προσιτά. Το μουσείο Neues στο Βερολίνο μέχρι σήμερα δεν επιτρέπει καμία πρόσβαση στην προτομή της Νεφερτίτης ούτε στα δεδομένα από τη σάρωση του. Παράλληλα υποστηρίζουν ότι η Προτομή αντιπροσωπεύει όλα τα πολιτιστικά αγαθά που έχουν λεηλατηθεί και διακινηθεί παράνομα από τις χώρες προέλευσης όπως το Ιράκ, η Συρία και η Αίγυπτος. Τα αρχαιολογικά αντικείμενα αποτελούν την πολιτιστική μνήμη των λαών αυτών και η επιστροφή στις χώρες όπου ανήκουν

θα συμβάλει στην απαλλαγή των αποικιακών κατάλοιπων που εξακολουθούν να υπάρχουν μέχρι και σήμερα. Αντίθετα το Μουσείο δεν έχει πάρει ακόμα θέση ούτε έχει προβεί σε κάποια δήλωση για το γεγονός (Roston, 2016). Δεδομένου του ότι το ζήτημα της επιστροφής της πραγματικής Νεφερτίτης στην Αίγυπτο δε φαίνεται να τελειώνει σύντομα, η δωρεά του τρισδιάστατου μοντέλου αποτελεί μια κίνηση που για την ώρα μπορεί να ικανοποιήσει τον αιγυπτιακό λαό και τους διαχειριστές του Μουσείου του Καΐρου. Η προτομή αποτελεί ένα άριστο δείγμα της χρήσης των ψηφιακών μέσων και αισθητικά η ρέπλικα δεν υστερεί σε τίποτα από το πρωτότυπο. Δίνεται έτσι η ευκαιρία να τη θαυμάσει το ευρύ κοινό χωρίς την φυσική του παρουσία στο Neues. Σε συνέχεια της πρωτοβουλίας τους, οι δύο καλλιτέχνες ανέβασαν το τρισδιάστατο μοντέλο της Προτομής στο διαδίκτυο, δίνοντας τη δυνατότητα στους χρήστες να την κατεβάσουν, να τη θαυμάσουν και να την εξετάσουν. Η Προτομή είναι διαθέσιμη στο <https://www.myminifactory.com/object/3d-print-bust-of-nefertiti-at-the-egyptian-museum-berlin-2951> δωρεάν, κάτι που αυξάνει την πρόσβαση του απομακρυσμένου πληθυσμού σε αυτήν.

Πέρα από την ιδιωτική πρωτοβουλία, όπως φάνηκε στην περίπτωση της Προτομής της Νεφερτίτης, πολλά ιδρύματα προχωρούν στην ψηφιοποίηση των μεμονωμένων αντικειμένων και των συλλογών τους. Το Βρετανικό Μουσείο είναι ένα από αυτά καθώς τα τελευταία χρόνια έχει εκκινήσει προσπάθειες ψηφιοποίησης των πιο σημαντικών εκθεμάτων του από αυτά που επιδέχονται σάρωση δίνοντας καλά αποτελέσματα. Ο σύμβουλος του Μουσείου Daniel Pett, παραδέχεται ότι πολλά από τα σημαντικά αντικείμενα, που έχει το Μουσείο στην κατοχή του, δεν είναι διαθέσιμα στο κοινό διότι βρίσκονται στις αποθήκες του. Μέσω της ψηφιοποίησης το κοινό αποκτά πρόσβαση στα αντικείμενα αυτά. Σύμφωνα πάλι με τον ίδιο, σε ψηφιοποιημένη μορφή διατίθεται και η Στήλη της Ροζέτας. Λόγω της θέσης της μέσα σε μια γυάλινη προθήκη αλλά και εξαιτίας της μεγάλης προσέλευσης επισκεπτών, είναι δύσκολο να τη θαυμάσει κάποιος, να την παρατηρήσει και να την επεξεργαστεί. Η ψηφιοποιημένη μορφή της σε υψηλή ανάλυση παρέχει όλες τις πληροφορίες που μπορεί να δώσει και το πραγματικό αντικείμενο και μάλιστα δωρεάν (Furness, 2017; Stewart, 2017). Υποστηρίζει παράλληλα ότι στο μέλλον η ανάλυση του μοντέλου μπορεί να είναι καλύτερη, όσο θα εξελίσσονται τα ψηφιακά τεχνολογικά μέσα. Παράλληλα το Μουσείο έχει προβεί στην ψηφιοποίηση και άλλων σημαντικών αιγυπτιακών αρχαιοτήτων από τις συλλογές του, όπως το άγαλμα του Φαραώ Ραμσή II (Stewart, 2017). Η τρισδιάστατη Στήλη είναι επίσης διαθέσιμη στο σάιτ του Sketchfab, που είναι και η

ομάδα

που

τη

δημιούργησε

(<https://sketchfab.com/models/1e03509704a3490e99a173e53b93e282>).

Η ψηφιοποίηση των σημαντικών αρχαιολογικών αντικειμένων σε όλο τον κόσμο είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας ενός μεγάλου δικτύου εμπειρογνομόνων και ειδικών επιστημόνων. Ένα τέτοιο παράδειγμα συνεργασίας με εξαιρετικά αποτελέσματα αποτελεί το Factum Arte, ένα εργαστήριο στα ανατολικά προάστια της Μαδρίτης. Το εργαστήριο απασχολεί ένα πλήθος ανθρώπων που εργάζονται σε κλάδους όπως η αρχαιολογία, η συντήρηση, ο σχεδιασμός λογισμικού κλπ. Το εργαστήριο τράβηξε για πρώτη φορά το ενδιαφέρον του κοινού το 2007 δημιουργώντας ένα αντίγραφο του υπερμεγέθους πίνακα του Πάολο Βερονέζε «Ο Γάμος στην Κανά». Το πρωτότυπο έργο είχε αφαιρεθεί από τις στρατιωτικές δυνάμεις του Ναπολέοντα, είχε προσφερθεί ως δώρο στο Λούβρο και έκτοτε εκτίθεται εκεί. Το εργαστήριο δημιούργησε ένα αντίγραφο του πίνακα και το επέστρεψε στην αρχική του θέση, μια εκκλησία στη Βενετία. Σύμφωνα με τον ιδρυτή του εργαστηρίου Adam Lowe, πολλοί διαφωνούν σχετικά με το κατά πόσο η εμπειρία θέασης ενός έργου τέχνης μέσα στο περιβάλλον όπου δημιουργήθηκε, με το σωστό φως και σε διάλογο με το χώρο στον οποίο ανήκει, είναι λιγότερο αυθεντική από την εμπειρία του να βλέπεις τον πρωτότυπο πίνακα στο Λούβρο (Brown, 2017). Η άποψη αυτή φαίνεται να απαντά και στα διλήμματα σχετικά με το αν τα ψηφιακά πολιτιστικά αγαθά μπορούν να αντικαταστήσουν τα φυσικά πολιτιστικά αγαθά. Η απάντηση είναι όχι και κάθε καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς αφήνει δυσαναπλήρωτο κενό. Ωστόσο έχουμε στα χέρια μας εργαλεία που μπορούν να καταστήσουν τους θησαυρούς αυτούς προσιτούς στο παγκόσμιο κοινό και μπορούν να διαδώσουν πληροφορίες και γνώσεις ενισχύοντας την επιστημονική έρευνα.

Τέλος η ψηφιακή καταγραφή ενός αντικειμένου είναι ό,τι θα απομείνει στη διάθεση της ανθρωπότητας όταν τελικά ένα πολιτιστικό αγαθό υποκύψει στις φθορές του είτε αυτές αποτελούν φυσικό είτε τεχνητό παράγοντα. Για παράδειγμα το Factum Arte, πριν κάποια χρόνια δημιούργησε ψηφιακά αντίγραφα του φτερωτού λιονταριού από το Nimrud του Ιράκ. Η δράση του ISIS απογύμνωσε την περιοχή από τα πολιτιστικά αγαθά της και τα ψηφιοποιημένα αντίγραφά τους αποτελούν πια τη μόνη μαρτυρία της ύπαρξής τους (Brown, 2017).

Συνοψίζοντας, τα ψηφιακά πολιτιστικά αγαθά δεν επιχειρούν να αποπλανήσουν το κοινό. Η χρήση τους βοηθά στην προστασία, στη συντήρηση, στην επιστημονική έρευνα, στην τεκμηρίωση, στην εξέταση και στην αναπαράσταση των φυσικών πολιτιστικών αγαθών

(Chacon, 2016). Όπως είχε οραματιστεί και ο Konrad Wachsmann τα ψηφιακά μέσα θα μπορούσαν να βοηθήσουν στη δημιουργία ενός περιοδεύοντος μουσείου, όμοιο με το μεγάλο αντίσκινο του τσίρκου, στην επιφάνεια του οποίου θα προβάλλονταν μέσω των νέων τεχνολογικών μέσων διαφάνειες έργων τέχνης σε φυσικό μέγεθος. Με τον τρόπο αυτό, το κοινό μιας περιφερειακής πόλης θα είχε τη δυνατότητα να θαυμάσει έργα του Λούβρου ή του Ερμιτάζ και άλλων μουσείων. Οι ψηφιακές προβολές, τα ολογράμματα, τα τρισδιάστατα μοντέλα επιτρέπουν τη δημοσιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας χώρας σε άλλες, χωρίς να θέτουν σε κίνδυνο τους πολιτιστικούς θησαυρούς ενώ παράλληλα απευθύνονται σε ένα κοινό που διαφορετικά δε θα έφτανε ποτέ στην επιθυμητή εμπειρία της επί τόπου επίσκεψης (Eco, 1992, σ.40). Άλλωστε, τα έργα μεγάλης καλλιτεχνικής, ιστορικής και θρησκευτικής αξίας που φτιάχτηκαν με σκοπό να διαρκέσουν μια αιωνιότητα απευθύνονται στην ανθρωπότητα ως σύνολο και η έλλειψη πρόσβασης σε αυτά συμβάλει στην καταστροφή τους.

Κεφάλαιο 5

Προτάσεις

Το ζήτημα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, όπως φάνηκε και από τα παραπάνω, δύσκολα θα μπορέσει να επιλυθεί δια παντός, μέσω των διεθνών συμβάσεων. Κάθε περίπτωση επαναπατρισμού είναι μοναδική και χρήζει ιδιαίτερης προσέγγισης, κατά την οποία πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εξελίχθηκε. Υπάρχουν ωστόσο κάποιοι παράγοντες που επιδέχονται αλλαγές προκειμένου να γίνουν κάποια βήματα προς τη λύση του ζητήματος.

Όσον αφορά τους διεθνείς οργανισμούς, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με τη σύναψη των διεθνών κειμένων που αφορούν στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι σημαντικό μέσα σε αυτό το κλίμα αμφισβήτησης να επαναπροσδιορίσουν τη θέση τους και να αποκαταστήσουν τη διεθνή εικόνα τους. Οφείλουν να είναι πιο ενεργοί και με πιο ενισχυμένη θέση στο παγκόσμιο πολιτιστικό γίγνεσθαι. Αρχικά θα μπορούσαν να είναι πιο αυστηροί και να επιβάλλουν πιο αυστηρές κυρώσεις σε περιπτώσεις παρατυπιών. Διαφαίνεται ότι παρά την αποδυναμωμένη θέση τους, όλα τα κράτη επιζητούν να είναι μέλη των διεθνών οργανισμών και όλα επιδιώκουν να συμμετέχουν στα διεθνή συνέδρια, να διατηρούν γραφεία και αντιπροσωπείες τους. Ένα δεύτερο μέσο πίεσης θα μπορούσαν να αποτελούν οι Διεθνείς Εκστρατείες Διάσωσης. Οι εκστρατείες αυτές αποτελούν έργα μεγάλης κλίμακας και επιτυγχάνονται μόνο μέσα από συντονισμένες προσπάθειες του κράτους όπου βρίσκεται το μνημείο προς διάσωση, της UNESCO και της διεθνούς κοινότητας, η οποία συνήθως συμμετέχει μέσω της οικονομικής συνεισφοράς της, δεδομένου ότι τα έργα αυτά απορροφούν πόρους που δε δύναται να καλύψει μόνη της η UNESCO. Από την άλλη μεριά ούτε τα κράτη συνήθως είναι σε θέση να καλύψουν μόνα τους τα κόστη και την τεχνογνωσία που χρειάζονται έργα τέτοιας κλίμακας, επομένως στηρίζονται στη διεθνή βοήθεια, όπως έχει συμβεί ήδη στη Βενετία και στο Ναό του Αμπού Σιμπέλ στην Αίγυπτο, που αποτέλεσε και την πρώτη συντονισμένη προσπάθεια διατήρησης ενός μνημείου (Κόνσολα, 1995, 122).

Σχετικά με τα διεθνή κείμενα, στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, φάνηκε ότι προσφέρουν λίγη βοήθεια στο ζήτημα της παράνομης εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών και στον επαναπατρισμό τους. Ουσιαστικά αναγνωρίζουν το δικαίωμα των κρατών να προστατεύουν την πολιτιστική κληρονομιά τους (Egan, 2010, σ. 10). Αρχικά θα πρέπει να υπάρξει προσδιορισμός

και διαχωρισμός των όρων που χρησιμοποιούνται διεθνώς. Όροι όπως πολιτιστική ιδιοκτησία, πολιτιστική κληρονομιά, εθνικός θησαυρός, θα πρέπει να ορίζονται σαφώς και να είναι ίδιοι στις διεθνείς συμβάσεις ούτως ώστε να μην υπάρχουν αποκλίσεις μεταξύ των κειμένων. Οι αποκλίσεις αυτές αφήνουν περιθώρια πολλών ερμηνειών και δυσχεραίνουν την παραγωγή ένομων αποτελεσμάτων.

Αυτό που φάνηκε από το πρώτο κεφάλαιο, είναι ότι η διεθνείς συμβάσεις που μελετήθηκαν για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελούν η μία συνέχεια της άλλης, με την κάθε μία να προσπαθεί να καλύψει τα κενά της προηγούμενης. Η Σύμβαση του 1970 για παράδειγμα υιοθέτησε πιο σκληρή γλώσσα από τη Σύμβαση του 1954. Το ίδιο ίσχυσε και για τη Σύμβαση του 1995. Θα πρέπει λοιπόν να ληφθεί σοβαρά υπόψη η σύναψη μιας συνθήκης, η οποία θα εξελίσσει τις προηγούμενες ατελείς συμβάσεις ενώ ταυτόχρονα θα λαμβάνει υπόψη της το παρόν κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εξελίσσονται τα πολιτιστικά ζητήματα. Για παράδειγμα υπάρχει μια διεθνείς τάση αναγνώρισης των δικαιωμάτων των πρώην αποικιών σχετικά με τη διεκδίκηση της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Μια καινούρια και σύγχρονη συνθήκη θα μπορούσε να λάβει υπόψη της ότι με τα σημερινά δεδομένα είναι πιο σημαντικό από κάθε άλλη χρονική στιγμή να αποκατασταθούν οι σχέσεις των πρώην αποικιών και των πρώην αποικιακών δυνάμεων, να δημιουργηθεί μέσω του πολιτισμού η ιδιαίτερη εθνική ταυτότητα των χωρών αυτών, ούτως ώστε να αναπτυχθούν και οι απαραίτητοι δεσμοί συνεργασίας που θα προστατεύουν και θα επιτυγχάνουν την παγκόσμια ειρήνη. Όπως συνέβη με τη Σύμβαση της Χάγης, όπου κάποια χρόνια αργότερα φάνηκε ότι ήταν απαραίτητη μια αναθεώρηση του κειμένου και υιοθετήθηκε το Β' Πρωτόκολλο, ομοίως θα μπορούσαν να υπάρξουν αναθεωρήσεις της Σύμβασης του 1970 όσο του 1995, με νέα Πρωτόκολλα τα οποία θα καλύψουν τα κενά και τις ασάφειες των αρχικών κειμένων.

Η ισχύς ενός κράτους δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της οικονομικής ή πολιτικής του θέσης στη διεθνή σκηνή. Ο πολιτισμός και τα μέσα που διαθέτει προκειμένου να τον αξιοποιήσει, παίζουν επίσης ουσιαστικό ρόλο. Πέρα από το γεγονός ότι η πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου δύναται να προσελκύσει επισκέπτες, πράγμα το οποίο μεταφράζεται σε οικονομικά μεγέθη, ο πολιτισμός μιας χώρας έπαιζε ανέκαθεν σημαντικό ρόλο και στη επίλυση διακρατικών διαφορών και στην ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας (Βαρβαρούσης, 2004, σ. 234). Όπως φάνηκε και στο δεύτερο μέρος της εργασίας, οι χώρες που εξετάστηκαν για την πολιτιστική πολιτική που

ακολουθούν έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό. Όλες ασκούν κάποιο είδος πολιτιστικής διπλωματίας μέσω των ινστιτούτων και των ιδρυμάτων τους που διατηρούν αντιπροσωπείες σε πολλές χώρες του κόσμου και μέσω αυτών προωθούν τον πολιτισμό τους. Βασική τους αποστολή είναι η διάδοση της γλώσσας της κάθε χώρας. Το ίδιο παράδειγμα θα μπορούσε να ακολουθήσει και η Αίγυπτος και να επιδιώξει την ευρεία διάδοση των αραβικών σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο τμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού. Η διάδοση των αραβικών θα μπορούσε σε βάθος χρόνου να έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη εργαλείων με σκοπό τη χρήση πολυγλωσσικού διαδικτύου, το οποίο με τη σειρά του θα οδηγήσει στην ταχεία ανάπτυξη της ψηφιακής κληρονομιάς της Αιγύπτου που βρίσκεται σε μειονεκτική θέση λόγω της εκτεταμένης χρήσης της αγγλικής γλώσσας. Η γλώσσα, εκτός από εργαλείο επικοινωνίας αποτελεί και μέσο επιβολής. Ο γλωσσικός ηγεμονισμός των αγγλικών αντικατοπτρίζει τη σχέση μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχούμενων πολιτισμών. Η συστηματική χρήση μιας γλώσσας σχετίζεται άμεσα με τη δύναμη των ομιλιτών της καθώς αυτή αποτελεί φορέα πολιτισμού και ταυτότητας. Όταν μια γλώσσα εξαπλώνεται με ραγδαίους ρυθμούς δύναται να καταστεί απειλή της ταυτότητας και του πολιτισμού των άλλων χωρών (Ευσταθίου, 2017, σ. 40-45). Μέσω λοιπόν της διάδοσης των αραβικών, η Αίγυπτος θα μπορούσε να έχει πιο ισχυρή θέση στο πολιτιστικό και πολιτικό γίγνεσθαι. Η ανάπτυξη αυτών των εργαλείων δύναται να ισχυροποιήσει τη διαπραγματευτική ικανότητα της Αιγύπτου.

Η Αίγυπτος οφείλει να αυξήσει τη διεθνή επιρροή της, να αναπτύξει τις διεθνείς συνεργασίες της και να προωθήσει τις διπλωματικές σχέσεις της με τις ισχυρές χώρες του κόσμου. Η ισχυρή αυτή θέση θα τη βοηθήσει να διαπραγματευτεί εκ νέου για την επιστροφή των πολιτιστικών της θησαυρών αλλά και να ασκήσει πίεση προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς της.

Κεφάλαιο 6

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας το ζήτημα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, εκτιμάται ότι παρουσιάζει ιδιαιτερότητες και προφανείς λύσεις δεν φαίνεται να υπάρχουν. Όπως προέκυψε και από τα προηγούμενα κεφάλαια, τα διεθνή κείμενα που έχουν υπογραφεί από τα κράτη περιέχουν άρθρα και διατάξεις, τα οποία είναι σαφή για την επίλυση των διαφορών και για το δίκαιο που πρέπει να διέπει την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το πλαίσιο όμως μέσα στο οποίο καλούνται να εφαρμοστούν δεν είναι ξεκάθαρο ούτε μονοδιάστατο και δίνει πολλές πιθανές ερμηνείες. Στο διάστημα λειτουργίας της UNESCO έχουν υιοθετηθεί συμβάσεις και συστάσεις για την πολιτιστική κληρονομιά και υπάρχουν μηχανισμοί που ελέγχουν την εφαρμογή τους. Η διαδικασία αυτή είναι θετικά φορτισμένη ωστόσο δε μπορεί να παραβλεφθεί ο πολιτικός παράγοντας (Νάσκου-Περράκη, 2011). Για παράδειγμα, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (του οποίου όλα τα μέλη είναι μέλη και της UNESCO και η αποχώρηση από τον ένα οργανισμό σημαίνει αυτόματη αποχώρηση και από τον άλλο) διατηρούσε έναν ενισχυμένο ρόλο στην παγκόσμια πολιτική σκηνή σε όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα από την ίδρυσή του. Η Κρίση του Ιράκ ωστόσο το 2003 και η απαξίωση που επέδειξαν η Αμερική και η Αγγλία με τη μονομερή στρατιωτική τους επέμβαση προκάλεσαν αρνητικές συνέπειες για την απόδοση του οργανισμού (Βαρβαρούσης, 2004, σ. 152).

Η συμβολή των διεθνών οργανισμών ωστόσο έγκειται και στο ότι δημιουργούν ένα χώρο στον οποίο υπάρχει πολυφωνία και είναι εφικτό να εκπροσωπηθούν και χώρες πιο φτωχές ή υπό ανάπτυξη. Εκτός από αυτό συμβάλλουν και στο γεγονός ότι μπορούν να δώσουν κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή ομοιόμορφου ιδιωτικού δικαίου ειδικά όταν τα συμβαλλόμενα κράτη ανήκουν σε διαφορετικές δικαιοϋγενείες. Το εσωτερικό δίκαιο κάθε χώρας τείνει να διαφοροποιείται ειδικά όταν τα κράτη αυτά ανήκουν σε διαφορετική γεωγραφική τοποθεσία. Η σοβαρότητα αυτού του ζητήματος αποκαλύπτεται αν πάρουμε ως δεδομένο ότι η εθνική πολιτιστική κληρονομιά ενός λαού διαμορφώνει την ιδεολογία του και αποτελεί το συγκολλητικό ουσία που το κρατά ενωμένο. Οι διαφορές που παρουσιάζονται στα διάφορα εθνικά δίκαια μπορούν να καμφθούν από τις συμβάσεις του UNIDROIT. Αφενός επειδή μπορούν να χρησιμεύσουν ως εργαλείο για την ερμηνεία του διεθνούς δικαίου, αφετέρου γιατί αν τα συμβαλλόμενα κράτη συμφωνήσουν μπορούν να τις υιοθετήσουν και να επιλύσουν τις διαφορές τους εφαρμόζοντάς τις.

Παράλληλα τα κράτη παρουσιάζονται διστακτικά στο να παραχωρήσουν μέρος της εθνικής κυριαρχίας τους σε υπερεθνικά όργανα. Ακριβώς για αυτό το λόγο στα διεθνή κείμενα υπάρχουν ρητές αναφορές, που εξασφαλίζουν την εθνική κυριαρχία των κρατών. Επομένως η συμβολή των διεθνών κειμένων έγκειται κυρίως στη δημιουργία ενός πλαισίου συζήτησης και επικοινωνίας μεταξύ των κρατών ενώ η δράση τους είναι συμβουλευτική και καθοδηγητική και προσβλέπει στο να διασφαλιστούν ωφέλη για όλα τα κράτη ή έστω για όσο το δυνατόν περισσότερα. Αφού λοιπόν τα έθνη-κράτη διατηρούν την κυριαρχία τους είναι απολύτως ελεύθερα να αρνηθούν να διαπραγματευτούν μέσω ενός διεθνούς οργανισμού για τις μεταξύ τους διαφορές όπως επίσης μπορούν να μην κάνουν κανένα συμβιβασμό.

Όπως προκύπτει, η ισχύς των διεθνών κειμένων είναι πολύ περιορισμένη από τα εθνικά δίκαια και την εθνική κυριαρχία. Σύμφωνα με τη Διακυβερνητική Επιτροπή για την Προώθηση της Επιστροφής Πολιτιστικών Αγαθών στις Χώρες Προέλευσής τους ή για την Απόδοσή τους σε Περίπτωση Παράνομης Ιδιοποίησης θα μπορούσαμε να πούμε ότι η κυριότητα των αρχαιοτήτων που απομακρύνθηκαν από την Αίγυπτο ανήκουν νόμιμα σε αυτήν και πρέπει να της επιστραφούν. Στο άρθρο 3, παράγραφος 2 του καταστατικού της Επιτροπής αναφέρεται ότι ένα κράτος μέλος της UNESCO μπορεί να υποβάλει αίτημα για επιστροφή πολιτιστικού αγαθού, το οποίο έχει θεμελιώδη σημασία για το λαό του κράτους μέλους από την άποψη των πνευματικών αξιών και της πολιτιστικής κληρονομιάς και το οποίο έχει χαθεί ως αποτέλεσμα της αποικιοκρατίας ή της ξένης κατοχής και συνεπώς είναι αποτέλεσμα παράνομης οικειοποίησης (Βουδούρη και Στρατή, 1999). Παρά το γεγονός ότι το παρόν άρθρο διασαφηνίζει το νόμιμο κάτοχο, το πρόβλημα στο να εφαρμοστεί είναι καθαρά ιστορικό. Η συναλλαγή επί παραδείγματι για τη Στήλη της Ροζέτας έγινε ανάμεσα στους Γάλλους, τους Άγγλους και τους Τούρκους που κυβερνούσαν τότε την Αίγυπτο. Στις μέρες μας η Γαλλία του Ναπολέοντα δεν υπάρχει πια, η Βρετανία δεν εφαρμόζει αποικιακή πολιτική, οι Τούρκοι έχουν αποχωρήσει από την Αίγυπτο και η Αίγυπτος αποτελεί αυτόνομο κράτος. Είναι πολύ δύσκολο να εφαρμοστούν πολιτικές του σήμερα σε καταστάσεις που ανήκουν στο παρελθόν εδώ και δεκαετίες. Ακριβώς για αυτό το λόγο, όπως είδαμε με τις τοιχογραφίες που επέστρεψε το μουσείο του Λούβρου, είναι πιο εφικτό να εφαρμοστεί μια διεθνής συνθήκη που αφορά κράτη με συγκεκριμένη δομή και νομική υπόσταση, μέσα σε συνθήκες σταθερές και αναγνωρισμένες από τη διεθνή κοινότητα.

Όπως φαίνεται από το πρακτικό μέρος, τόσο τα κράτη όσο και οι πολιτιστικοί οργανισμοί αποφεύγουν να λύσουν τις διαφορές τους μέσω της δικαστικής οδού. Φαίνεται ακόμα πως ούτε οι κυβερνήσεις ούτε τα μουσεία και τα πολιτιστικά ιδρύματα επιθυμούν να εκκινήσουν χρονοβόρες δικαστικές διαμάχες με αμφίβολο αποτέλεσμα, οι οποίες θα τους κοστίσουν σε χρήματα και φήμη. Αντιθέτως, θα μπορούσαν να επιλυθούν πολλά από αυτά τα ζητήματα μέσω των διμερών συμφωνιών. Δεδομένου του ότι οι διεθνείς συμβάσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών από παράνομη εξαγωγή δεν έχουν αναδρομική ισχύ και άρα δε μπορούν να εφαρμοστούν για περιπτώσεις απομάκρυνσης πριν την υπογραφή τους, η λύση μπορεί να εξευρεθεί μέσω των διμερών συμφωνιών. Καθώς οι πολυμερείς συμβάσεις οφείλουν να περιέχουν κοινούς κανόνες, οι οποίοι να εφαρμόζονται από όλα τα συμβαλλόμενα μέρη, είναι δύσκολο να βρεθεί η χρυσή τομή ούτως ώστε όλα τα κράτη να αποκομίζουν ωφέλη. Αυτός είναι και ο λόγος της χλιαρής συμμετοχής των κρατών μελών στις διεθνείς συμβάσεις. Αντίθετα οι διμερείς συμφωνίες, είναι περισσότερο αποτελεσματικές καθώς δύναται να εκφράσουν τα συμφέροντα και των δύο μερών. Η αποτελεσματικότητα των διμερών συμφωνιών φάνηκε και στην περίπτωση των κορεάτικων χειρογράφων μεταξύ της Γαλλίας και της Κορέας. Άλλο ένα παράδειγμα είναι η σύναψη διμερούς συμφωνίας μεταξύ των ΗΠΑ και του Καναδά το 1997, σύμφωνα με την οποία απαγορεύεται η εισαγωγή και εξαγωγή αρχείων εθνολογικής αξίας από τη μία χώρα προς την άλλη. Η συμφωνία είναι εναρμονισμένη με τις αρχές της Σύμβασης της UNESCO του 1970 και συνήφθη προκειμένου οι δύο χώρες να διευθετήσουν τα μεταξύ τους ζητήματα (Song, 2016, σ. 734), χωρίς τους περιορισμούς μιάς διεθνούς σύμβασης (όπως για παράδειγμα την επικύρωσή της μόνο από το ένα κράτος και όχι από το άλλο ή την ημερομηνία έναρξης ισχύος).

Όπως είδαμε, οι διεθνείς οργανισμοί προωθούν και ενισχύουν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών. Στηριζόμενοι σε αυτό, η λύση φαίνεται ότι θα βρεθεί μέσα από τη συνεργασία μεταξύ των χωρών και όχι μέσω της δικαστικής ή νομικής οδού. Σημαντικότερη επιτυχία που έχει σημειώσει η Αίγυπτος για την επιστροφή των αρχαιοτήτων της κρίνεται αυτή των τοιχογραφιών από το μουσείο του Λούβρου. Μπορεί η Γαλλία να επέστρεψε τα αντικείμενα εφαρμόζοντας τις αρχές της Σύμβασης του 1970, ωστόσο μεγάλο ρόλο έπαιξαν οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Η επικοινωνία και η συνεργασία τους είναι διαρκής τα τελευταία χρόνια με την παρουσία πολιτιστικών οργανισμών και φορέων, είναι συχνές οι ανταλλαγές καλλιτεχνών και εμπειρογνομόνων στον τομέα του πολιτισμού, αποτελούν και οι δύο εταίρους στην Ευρω-

Μεσογειακή Συνεργασία που προέκυψε το 1995 από τη Διάσκεψη της Βαρκελώνης και βρίσκονται σε διαρκή επικοινωνία μέσω των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων τους ειδικά στα πλαίσια της προσπάθειας της Γαλλίας για την προώθηση της γαλλικής γλώσσας και του γαλλικού πολιτισμού.

Ρόλο-κλειδί στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών αποτέλεσε η ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά. Οι βιβλιοθήκες και τα ιδρύματα που εργάζονται για αυτό το σκοπό βρίσκονται σε συνεχή επικοινωνία και συνεργασία με τους αντίστοιχους φορείς της άλλης χώρας. Στα προηγούμενα κεφάλαια είδαμε ότι όλες οι χώρες έχουν αναπτύξει ψηφιακά εργαλεία και εντάσσουν την ψηφιακή κληρονομιά στην ευρύτερη πολιτιστική πολιτική τους, μένει λοιπόν να συνεχίσουν με αμείωτο ρυθμό τη σύμπραξη για την διατήρησή της. Όπως αναφέρθηκε ήδη η ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά απαιτεί συντονισμένη και συνεχή προσπάθεια για να επιτευχθεί, κάτι που καθίσταται εύκολο αν αναλογιστεί κανείς ότι οι εργασίες στο ψηφιακό περιβάλλον δεν περιορίζονται από γεωγραφικές αποστάσεις. Η επίτευξη της προστασίας της ψηφιακής πολιτιστικής κληρονομιάς εκπληρώνεται μέσω της διεθνούς συνεργασίας και αυτή με τη σειρά της εδραιώνει και ισχυροποιεί τις διεθνείς σχέσεις.

Οι σύγχρονες διαπραγματεύσεις σχετικά με την ιδιοκτησία της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ένας τρόπος για την οικοδόμηση νέων σχέσεων ανάμεσα στα κράτη και ανοίγουν νέους δρόμους για να ξορκίσουν τα φαντάσματα του παρελθόντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αραβανή, Φ., Ψηφιακή Διατήρηση Υλικού, Βιβλιοθήκες και πληροφόρηση, Τεύχος 17, 2004
- Βαρβαρούσης, Π., Διεθνείς Σχέσεις και Εξωτερική Πολιτική στον 21^ο αιώνα, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2004, σελ. 147 -310
- Βέλιος, Α., Η διατήρηση της ψηφιακής κληρονομιάς και ο ρόλος του συντηρητή, Αρχαιολογία και Τέχνες, Τεύχος 103, 2008
- Βέργου, Μ., Η Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών: Διεθνές, Ευρωπαϊκό και Ελληνικό Δίκαιο, Νομικό Βήμα, τόμος 64, σελ. 1058-1083, 2016
- Βουδούρη, Δ., Στρατή, Α., Η Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999, σελ. 37-511
- Γραμματικάκη – Αλεξίου, Α., Διεθνής Διακίνηση Πολιτιστικών Αγαθών στο Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 37-102
- Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, Ψηφιακοί Πολιτιστικοί Θησαυροί στο Διαδίκτυο, Αφιέρωμα : Καινοτομία Έρευνα & Τεχνολογία, 2009 διαθέσιμο από http://www.ekt.gr/sites/ekt-site/files/magazine/feature-files/afierwma71_PshfiakoiPolitistikoiThisauroi.pdf
- Ευσταθίου, Μ., Ο Γλωσσικός Ηγεμονισμός Μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Δεκέμβριος, 2017, σ. 40-46
- Κόνσολα, Ν., Η Διεθνής Προστασίας της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1995, σελ. 115-143
- Κρασιάς, Γ., Το Ισχύον Διεθνές Νομικό Πλαίσιο για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2010 διαθέσιμο από <http://ikee.lib.auth.gr/record/125870/files/GRI-2011-6277.pdf>
- Νάσκου – Περράκη, Π., Το Δίκαιο των Διεθνών Οργανισμών – Θεσμική Διάσταση, Εκδ. Θέμις, Αθήνα, 2011, σελ. 87-225

Ξένου, Λ., Η Απειλούμενη Πολιτιστική Κληρονομιά στο Πλαίσιο των Ένοπλων Συρράξεων – Το νομικό πλαίσιο: η προστασία, τα κενά και οι προοπτικές, Ένθα, τεύχος 4, Νοέμβριος, 2015, σελ. 30-38

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Τομέας Εφαρμοσμένων Τεχνών, σελ.16-64

Ρούκουνας, Ε., Διεθνές Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1997

Τζιώρτζιος, Ν, Οι Κυανόκρανοι ως Όργανο Επιτήρησης της Διεθνούς Ειρήνης, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Δεκέμβριος, 2016 διαθέσιμο από <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/19885/4/TziortziosNikolaosMsc2016.pdf>

Τρίκη, Α., Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, 2015 διαθέσιμο από <http://www.nomothesia.net/wp-content/uploads/2016/02/%CE%94%CE%B7%CE%BC%CF%8C%CF%83%CE%B9%CE%BF-%CE%94%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AD%CF%82-%CE%94%CE%AF%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%BF.pdf>

Χαϊνόγλου, Κ., Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, πολιτιστική κάθαρση και η εφαρμογή των κανόνων διεθνούς δικαίου στην περίπτωση του ISIS, 2016, σελ. 217 – 240

Χίου – Μανιατοπούλου, Θ., Ευρω-Μεσογειακή Συνεργασία – 10 Χρόνια Μετά, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005

Bearden, L., Repatriating the Bust of Nefertiti: A Critical Perspective on Cultural Ownership, The Kennesaw Journal of Undergraduate Research, Volume 2, Issue 1, Article 2, May, 2012

Beck, L.S., Digital Documentation in the Conservation of Cultural Heritage: Finding the Practical in Best Practice, International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, Volume XL-5/W2, 2013, Strasbourg, France

Bennett, A.L., Oliver, J.K., Διεθνείς Οργανισμοί – Αρχές και Προβλήματα, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2006, σελ. 14-624

Bayly, C.A., Imperial Medirian – The British Empire and the World 1780-1830, Routledge, New York, USA, 2016

Christen, K., Opening Archives: Respectful Repatriation, The American Archivist, vol. 74, Spring-Summer 2011, p. 185-210 διαθέσιμο από http://digitalnais.org/wp-content/uploads/2013/09/Kimberly_Opening_Archives.pdf

Constantopoulos, P., Dallas, C., Aspects of a Digital Curation Agenda for Cultural Heritage, 2007 διαθέσιμο από <http://www.dcu.gr/wp-content/uploads/2016/10/Aspects-of-a-digital-curation-agenda-for-cultural-heritage.pdf>

Cornu, M., Renold, M.A., New Developments in the Restitution of Cultural Property: Alternative Means of Dispute Resolution, International Journal of Cultural Property, 17:1-31, USA, 2010

Cox, D., “Inalienable” Archives: Korean Royal Archives as French Property Under International Law, International Journal of Cultural Property, 18:409-423, USA, 2011

Curry, A., Beauty of the Nile Trapped on the Spree, 2007 διαθέσιμο από <http://www.spiegel.de/international/germany/egypt-and-germany-fight-over-nefertiti-beauty-of-the-nile-trapped-on-the-spree-a-482217.html>

Department for Digital, Culture, Media and Sport, Heritage Statement, 2017 διαθέσιμο από https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/664657/Heritage_Statement_2017_final_-_web_version_.pdf

Dumcke, C.,Gnedovsky, M., The Socialand Economic Value of Cultural Heritage: literature review, EENC Paper, July, 2013 διαθέσιμο από <http://www.interarts.net/descargas/interarts2557.pdf>

Eco, U., Πολιτιστικά Κοιτάσματα – Προτάσεις για τη διατήρηση και τη διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, Εκδ. Παρατηρητής, Αθήνα, 1992, σελ. 40

Egan, V.R., Post-Colonial Politics and Cultural Heritage – Egyptian Repatriation Requests and European Museums, University of Oregon, 2010

Federal Government Commissioner for Culture and the Media, Key Aspects of the New Act on the Protection of Cultural Property in Germany, September, 2016 διαθέσιμο από https://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/BKM/2016/2016-09-23-kulturgutschutz-informationen-englisch.pdf?__blob=publicationFile&v=2

Frigo, M., Cultural Property v. Cultural Heritage: A “Battle of Concepts” in International Law?, IRRC, vol. 86, No 854, June, 2004 διαθέσιμο από <http://web.williams.edu/AnthSoc/IJCP/FrigoICRC2004.pdf>

Gertsberg, M., Report on Germany’s New Cultural Property Protection Law, Maastricht University, The Netherlands, May, 2017

Gill, D.W.J., Egyptian Antiquities on the Market, 2015 διαθέσιμο από https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/41551884/Ch_6_Looting_Egypt_Gill.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1528923754&Signature=sY63N0oPqTk5Jh1xPnKo%2BGJnIbM%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DEgyptian_antiquities_on_the_market.pdf

Hamersveld, I., Cultural Policies in Algeria, Egypt, Jordan, Lebanon, Morocco, Palestine, Syria and Tunisia – An Introduction, Boekman Foundation, 2010 διαθέσιμο από <https://www.racines.ma/sites/default/files/Arab%20Cultural%20Policies%20by%20Al%20Mawred%20.pdf>

Helly, D., Egypt Country Report, 2014 διαθέσιμο από http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/policy/international-cooperation/documents/country-reports/egypt_en.pdf

Hendawi, H. Egypt Asks Berlin to Return Nefertiti Bust, 2011 διαθέσιμο από <https://www.deseretnews.com/article/700103474/Egypt-asks-Berlin-to-return-Nefertiti-bust.html>

Hennesy, K., Repatriation, Digital Technology, and Culture in a Northern Athapaskan Community, University of British Columbia, 2010

Kemp, B., Ancient Egypt – Anatomy of a Civilization, Routledge, London, 1989, p. 19-84

Lettau, M, Knobloch, C.. Foreign Cultural Policy in Processes of Transformation: Perceptions of German-Tunisian Cultural Exchange, University of Hildesheim, Germany, December, 2017

McElroy, D., British Museum Under Pressure to Give up Leading Treasures, 2010 διαθέσιμο από <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/7563963/British-Museum-under-pressure-to-give-up-leading-treasures.html>

Meskel, L., Η Αρχαιολογία στο Στόχαστρο, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2006

Milmo, C., The Big Question: Whatn is the Rosetta Stone and Should Britain Return it to Egypt, 2009 διαθέσιμο από <https://www.independent.co.uk/news/uk/this-britain/the-big-question-what-is-the-rosetta-stone-and-should-britain-return-it-to-egypt-1836610.html>

O'Neill, M., Enlightenment Museums: Universal or Merely Global?, Museums and Society, 2:190-202, November, 2004

Ounanian, M.S., Of All the Things I've Lost, I Miss my Marbles the Most! – An Alternative Approach to the Epic Problem of the Elgin Marbles, Cardozo Journal of Conflict Resolution, Benjamin N. Cardozo School of Law, vol.9, p.109-143, New York, 2007

Peppas, S., Reclaimed History: 9 Repatriated Egyptian Antiquities, 2015 διαθέσιμο από <https://www.livescience.com/53100-reclaimed-egyptian-antiquities.html>

Prott, L.V., Strengths and Weaknesses of the 1970 Convention: An Evaluation 40 Years After its Adoption, Unesco, Second Edition, May, 2012

Shyllon, F., The Recovery of Cultural Objects by African States through the UNESCO and UNIDROIT Conventions and the Role of Arbitration, 2000 διαθέσιμο από

http://portal.unesco.org/es/files/48671/13173107021V-2-0219_-_Prof._Shyllon.pdf/V-2-0219%2B%2B-%2B%2BProf.%2BShyllon.pdf

Siehr, K.G., The Beautiful One has Come – To Return – The Return of the Bust of Nefertiti from Berlin to Cairo, 2004

Song, H., International Legal Instruments and New Judicial Principles for Restitution of Illegally Exported Cultural Properties, Penn State Journal of Law & International Affairs, vol.4, Issue 2, September, 2016

Turack, D.C., The Return of Cultural Treasures, By Jeanette Greenfield, Pace International Law Review, vol. 2, Issue 1, Article 6, September, 1990

UNESCO, Charter on the Preservation of Digital Heritage, Edinburgh, 2002

UNESCO, The Fight Against the Illicit Trafficking of Cultural Objects – The 1970 Convention: Past and Future

UNESCO, Antiquities Legislation in Sweden in Revised Form, King's Custodian of Antiquities, Stockholm, 1942

UNESCO, Act on the Protection of Cultural Property (Cultural Property Protection Act –KGSG), Germany, July 31, 2016 διαθέσιμο από http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/germany/ger_lawclt_en

Veres, Z., The Fight Against Illicit Trafficking of Cultural Property: The 1970 UNESCO Convention and the 1995 UNIDROIT Convention, Santa Clara Journal of International Law, vol. 12, issue 2, article 4, May, 2014

www.greekarchitects.gr/gr/αρχιτεκτονικες-ματιες/η-«χαρτα-της-αθηνας»-και-το-ιστορικό-της-πλαίσιο-β-μέρος-id3680

<https://www.slashgear.com/nefertiti-bust-secretly-scanned-3d-model-released-to-public-24428989/>

<https://www.myminifactory.com/object/3d-print-bust-of-nefertiti-at-the-egyptian-museum-berlin-2951>

<https://sketchfab.com/models/1e03509704a3490e99a173e53b93e282>

<https://www.digitaltrends.com/cool-tech/3d-scan-rosetta-stone/>

<https://mymodernmet.com/3d-rosetta-stone-british-museum/>

<https://www.pbs.org/newshour/show/high-tech-replicas-can-help-save-cultural-heritage>

<http://www.factumfoundation.org/>

<https://medium.com/digital-heritage/3d-modeling-and-cultural-heritage-ef2bffdeec7f>

https://archive.org/stream/roerichpactbanne00roer/roerichpactbanne00roer_djvu.txt

http://www.unesco-hellas.gr/gr/1_1.htm

<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/2001-convention/official-text/>

<https://hls.harvard.edu/dept/opia/what-is-public-interest-law/public-service-practice-settings/public-international-law/intergovernmental-organizations-igos/>

<https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco>

<http://network.icom.museum/icom-greece/plirofories/mple-aspida/>

<https://www.unidroit.org/about-unidroit/membership>

https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=45

<http://network.icom.museum/icom-greece/plirofories/ti-einai-to-icom/>

<https://www.icomos.org/en/>

www.unesco.org

<https://ich.unesco.org/en/RL/vanuatu-sand-drawings-00073>

<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/access-to-knowledge/preservation-of-documentary-heritage/digital-heritage/concept-of-digital-heritage/>

<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-cultural-heritage>
<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/access-to-knowledge/preservation-of-documentary-heritage/digital-heritage/>
<https://www.rijksmuseum.nl/en/research/online-collection-catalogue>

http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/2013_INFO_KIT_1970_ENG_FINAL.pdf

<http://www.afr.com/lifestyle/arts-and-entertainment/art/how-nefertitis-bust-ended-up-in-germany-20180220-h0wdyb>

<https://www.usatoday.com/story/news/world/2017/11/16/germany-replaces-united-states-country-best-global-image/870250001/>

<https://www.deseretnews.com/article/700103474/Egypt-asks-Berlin-to-return-Nefertiti-bust.html>

<https://www.europeana.eu/portal/en>

<https://www.diamm.ac.uk/about/project-description/>

<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/1436606/Egypt-demands-return-of-the-Rosetta-Stone.html>

<https://www.independent.co.uk/news/uk/this-britain/the-big-question-what-is-the-rosetta-stone-and-should-britain-return-it-to-egypt-1836610.html>

<http://www.elginism.com/similar-cases/the-british-museums-claims-to-the-rosetta-stone/20081012/1411/>

<https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/elgin-marbles-parthenon-sculptures-athens-greece-mps-bill-return-reunification-british-museum-a7129801.html>

<https://hyperallergic.com/310384/british-mps-propose-bill-to-return-the-elgin-marbles-to-greece/>

<http://www.bbc.co.uk/ahistoryoftheworld/about/transcripts/episode33/>

<http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=13039&language=E&order=alpha>

<http://www.onassis.org/onassis-magazine/issue-63/xenagisi-ekthesi-boltanski>

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/27/introduction>

<https://www.eunicglobal.eu/>

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0007>

<https://www.nationalgeographic.com/archaeology-and-history/archaeology/giza-pyramids/>

<https://www.britannica.com/topic/Great-Sphinx>

<https://www.britannica.com/biography/Zahi-Hawass>

<https://www.britannica.com/place/Egypt>

